ಅಧ್ಯಾಯ-೦೨

ಇತಿಹಾಸ

ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವಘಟ್ಟಗಳ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಮೈಸೂರು, ಮಂಡ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಮನಗರ ಜಿಲ್ಲೆ, ನೆರೆಯ ಕೇರಳ ಮತ್ತು ತಮಿಳುನಾಡುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿದೆ. ರಾಜ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣದಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದ ಚಾಮರಾಜನಗರ, ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ, ಯಳಂದೂರು ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ೧೯೯೭ರಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಲಾಯಿತು. ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅರಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಉಪನದಿಗಳಾದ ಸುವರ್ಣಾವತಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಹೊಳೆ ಮುಂತಾದವು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹುತೇಕ ಭಾಗವನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿವೆ. ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಹರಿದು ಬರುವ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕನ್ನು ಸುತ್ತುವರೆದಿದ್ದು ನಂತರ ತಮಿಳುನಾಡಿಗೆ ಮೇಕೆದಾಟು ಮೂಲಕ ಹರಿದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಸೇಲಂ ಮತ್ತು ಕೊಯಮತ್ತೂರು ಜಿಲ್ಲೆ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮಂಡ್ಯ ಮತ್ತು ರಾಮನಗರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ನೀಲಗಿರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾಗಿ ಹಸಿರುಕಾಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪೂರ್ವಘಟ್ಟಗಳು ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿವೆ.

ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ಒಂದು ಉಪವಿಭಾಗೀಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಿದ್ದು, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿರುವ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಭಾಗದ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಮೂಲ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಶಿಲಾಯುಗ ಕಾಲದಿಂದ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ದಾಖಲಿಸುವುದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ

ಜಿಲ್ಲೆಯು ಪೌರಾಣಿಕ ಮಹತ್ವದ ಹಲವಾರು ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನೂ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದೆ. ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ ಕಮಲಾಚಲ, ಕುಂಜಾರಗಿರಿ, ಹಿಮವದ್ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಬೆಟ್ಟ, ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತಗೊಂಡಿರುವ ಕಮಲಾಚಲವು ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ದಳ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ, ಈ ನಾಮಾಂಕಿತವು ಸರಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರದ ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಯ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯಿಂದಾಗಿ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆಯ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಬೆಟ್ಟಕ್ಕೂ ಅದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಮ್ನ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮಹಿಳೆಯೊಬ್ಬಳು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ರಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಾ ಜಾನಪದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದಳಂತೆ. ಈಕೆಯ ಹಾಡನ್ನು ಕೇಳಿ ಒಮ್ಮೆ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದ ವರ ಕೇಳು ಎಂದಾಗ, ಆಕೆ ಈ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಇಡಬೇಕು ಎಂದು ಬೇಡಿದಳಂತೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ "ಮಾದಗಿತ್ತಿ ದುರ್ಗ" ಎಂಬ ಹೆಸರು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿತೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಬೃಹದಾಕಾರದ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವೂ ಆಕರ್ಷಕವೂ ಆದ ವೇಣುಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯ ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿಯಿದೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಧಾರಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಸುತ್ತಲೂ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳಿದ್ದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತ್ರಿಯಂಬಕಾದ್ರಿ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ನೀಲಾದ್ರಿ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಾದ್ರಿ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಶಂಬರಾ ಗಿರಿ, ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಹಂಸಾದ್ರಿ, ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ ಗರುಡಾದ್ರಿ, ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಪಲ್ಲವಾದ್ರಿ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಗಿರಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಗದ್ದೆ ಹಳ್ಳದ ಗುಡ್ಡ, ವಡೇರ ಕಲ್ಲುಗುಡ್ಡ, ಕೆಂಪನಾಯಕನ ದುರ್ಗ, ಬೂದಿಕಲ್ ಬೆಟ್ಟ ಮೊದಲಾದ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹಲವಾರು ಕುತೂಹಲಕರವಾದ ಪೌರಾಣಿಕ ವಿವರಗಳೂ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ.

ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟದ ಬಗ್ಗೆ ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ಅಗಸ್ತ್ಯರು ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶವನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಲು ಹೊರಟರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಆಗ ಅವರು ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದು ಈ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರಂತೆ. ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ, ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯರೊಂದಿಗೆ ಕಮಲಾಚಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯಿಂದ ಬರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯ ನದಿ, ಪುಣ್ಯ ವೃಕ್ಷ, ಪುಣ್ಯಾರಣ್ಯ, ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮ ಮುಂತಾದ ಪುಣ್ಯಮಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಮಲಾಚಲಕ್ಕೆ ತಂದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇವರ ಹಿಂದೆಯೇ ಅನೇಕ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಋಷಿಗಳು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದರೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಕಮಲಾಚಲದ ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ಕೌಂಡಿಣ್ಯ ಋಷಿಯು ನೆಲಸಿದ್ದ ಕಾರಣ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನದಿಯು ಉದ್ಭವಿಸಿತೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಇದೇ ಮುಂದೆ ಕೌಂಡಿಣ್ಯ ನದಿಯಾಗಿ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಹಸಿರುಗೊಳಿಸಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಜಮದಗ್ನಿ, ನೈಋತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೃಗು ಋಷಿ, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಕಪಿಲ, ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಣ್ವ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡವ್ಯ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಋಷಿಗಳ ಆಶ್ರಮಗಳಿತ್ತೆಂದು ಇದೇ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಹಂಸತೀರ್ಥದ ಮೇಲಿರುವ ಗವಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪವಿತ್ರವಾದ ದೈವಿಕ ಆವರಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವುದು ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯು ಹೊಯ್ಸಳರ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಮಾಧವ ದಂಣ್ಣಾಯಕನಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೧೫ರಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿತೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ದೇವರ ಅಂಗರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ, ತಿರುವಳಿಯಾಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಾಳ ದೇವರಸನು ಕುಡುಗು ನಾಡಿನ ಕಣ್ಣವಗಾಲವನ್ನು ದತ್ತಿ

ಬಿಟ್ಟನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಅನೇಕ ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥಗಳಿದ್ದು ಹಂಸತೀರ್ಥ, ಬಭ್ರುತೀರ್ಥ, ಶಂಖತೀರ್ಥ, ಚಕ್ರತೀರ್ಥ, ಗದಾತೀರ್ಥ, ಪದ್ಮತೀರ್ಥ, ಶಾರ್ಙ್ಗತೀರ್ಥ, ವನಮಾಲಿಕಾ ತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಅಷ್ಟ ತೀರ್ಥಗಳು ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇವೆಯೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಈ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ರೋಗರುಜಿನಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ತೆರಕಣಾಂಬಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ವತಿ ಅಥವಾ ಸ್ಕಂದಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟ ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಲಗನಮೊರಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಾಘ್ರಾಚಲಗಿರಿಯು, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮಂಚಹಳ್ಳಿ ಅಹಿಷಾಚಲ ನಾಮದ ನಾಗಲಿಂಗ ಗಿರಿಯೂ, ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊಣಕಾರ (ಓಂಕಾರ) ಸಿದ್ಧೇಶ ಗಿರಿಯೂ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಭೂ ಕೈಲಾಸ ಮತ್ತು ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ ಗಿರಿಗಳೂ, ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕಾಚಲಗಿರಿ, ಉಮಗಿರಿ, ವೃಷಭಾದ್ರಿಗಿರಿಗಳೂ ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ಅಷ್ಟದಳ ಪರ್ವತಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವೆಂದು ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ವನ,ಗಿರಿ,ನದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಮಾಸ್ಕಂದ ಲೀಲೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಷಣ್ಮುಖಸ್ವಾಮಿಯು ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ, ಬಳಿಕ ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಗಿರಿಗೆ ಸ್ಕಂದಗಿರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿತೆಂಬ ಸ್ಥಳೀಯ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ಸೋಮೇಶನು ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗೆ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಸಹಿತನಾಗಿ ಈ ಸ್ಕಂದಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿರುವನೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಎದುರು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭುಕ್ತ ಮುನಿಗಳ ಆಶ್ರಮವೂ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದಾಶ್ರಮವೂ, ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮವೂ ಮತ್ತು ವಾಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ವನಮಾಲೆಯಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿವಿಧ ಆಶ್ರಮಗಳು ನೋಡುವ ಭಕ್ತರ ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ಚತುರಾಶ್ರಮಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇಂದುಧರನ ವಾಮಭಾಗದಲ್ಲಿ .(ಷಣ್ಮುಖ) ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಸ್ಕಂದನನ್ನು ಸಂತೈಸಲು ಪಾರ್ವತಿದೇವಿಯು ತನ್ನ ದಕ್ಷಿಣ ಪಾದವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ವರದಹಸ್ತ ಹಾಗೂ ಕಠಾರಿಧಾರಣಿಯಾಗಿ ಉಗ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಸೌಮ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಂದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಪಾರ್ವತಿ, ಮೇನಕೆ, ಗಿರಿಜೆ, ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿ ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಳೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ.

ತನಗಿಂತ ಎತ್ತರರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದು ಬೀಗುತ್ತಿದ್ದ ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ಗರ್ವವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಆಪೋಶನವನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮಹರ್ಷಿ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶವನ್ನು ಪವಿತ್ರ ಮಾಡಲು ಈ ಸ್ಕಂದಗಿರಿಗೆ ಬಂದು ಉಗ್ರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಸೋಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದು ಸೋಮೇಶಲಿಂಗದ ವಾಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಕಮಲಾಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ವೇಣುಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣಕಾಶಿ ಎನಿಸಿದ ತ್ರಿಮಕುಟಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅನುಷ್ಠಾನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗದ ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಯೋಗದಂಡದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಾಡನೆ ಮಾಡಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗಂಗೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ, ಅದೇ ಗಂಗಾಜಲದಿಂದ ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಅಮ್ಮನವರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಈಗಲೂ ಸ್ವಾಮಿಯ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನದ ಕೊಳವೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದ ಪುಷ್ಕರಣಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಹುಲಗನಮೊರಡಿ ಎಂಬ ಬೆಟ್ಟವು ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ ದಕ್ಷಿಣ ಶೇಷಾದ್ರಿಯೆಂದೂ, ವ್ಯಾಘ್ರಾಚಲವೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುವ ಹುಲಗನಮೊರಡಿಯು ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ತೆರಕಣಾಂಬಿಗೆ ಐದು ಕಿ.ಮೀ.ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸರ್ಪಾಕಾರದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟೇಶನ ತಾಣವು ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಶೇಷಾದ್ರಿಯೆಂದೂ, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಕನಕಾದ್ರಿಯೆಂದೂ, ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟಾದ್ರಿಯೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಘ್ರಾದ್ರಿಯೆಂದೂ ವಿವಿಧ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ, ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ, ಮಾಂಡವ್ಯ ಋಷಿ ಹಾಗೂ ಪಾಂಡವರು ಬಂದು ನೆಲಸಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಕುರುಹುಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಶ್ವೇತಾದ್ರಿ ಪರ್ವತವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ರಂಗನಾಥನದೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೂರ್ತಿಯು ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿ ತಿರುವೆಂಕಟನ (ಶ್ರೀನಿವಾಸ) ಸಮಭಂಗಿಯ ವಿಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ಈ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ವಶಿಷ್ಠ ಋಷಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ವೈಖಾನಸ ಆಗಮದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳು ಜರುಗುತ್ತವೆ. ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಾಳ್ವಾರರಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಶಠಗೋಪ ಮತ್ತು ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಳ್ವಾರರ ಬಿಡಿ ಶಿಲಾಕೃತಿಗಳು ಇರುವುದು, ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಹರದನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ದಿವ್ಯಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವಷ್ಟೇ ಆಗಿರದೆ, ನ್ಯಾಯವಿತರಣಾ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿದ್ದು, ತಪ್ಪು ಎಸಗಿದವರನ್ನು 'ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯ' ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆರೋಪಿಯೂ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ದೀಪ ಅಥವಾ ಕರ್ಪೂರ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ದೇವರ ಮುಂದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ವಿಜಯನಗರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದೆ.

ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಅಂಬಳೆಯ ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯವೂ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿಯು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾಗಿದ್ದು, ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಿಯೆಂಬ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯ ಜತೆಗೂಡಿ ರಕ್ತಬೀಜಾಸುರ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ, ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದಳೆಂದು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡಸಂಪಿಗೆಮರ ಮತ್ತು ಭಾರ್ಗವಿ ನದಿ ತಾಣಗಳನ್ನು ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ನಂಬಿಕೆ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರ್ಗವ ಋಷಿಗಳ ವಂಶದ ಮಹಿಮಾವಂತರಾದ ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಗೆ ಪಿತೃಸೇವಾ ನಿರತನೂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವೀಣನೂ ಆದ ಪರಶುರಾಮನೆಂಬ ಮಗನಿದ್ದನು. ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಯು ಸತಿ ರೇಣುಕಾದೇವಿಯನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದ್ದು, ತಂದೆಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ತನ್ನ ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ತಾಯಿಯ ರುಂಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೆ ಪರಶುರಾಮನು ಕೊಂಡೊಯ್ದನು. ಆಗ ತಂದೆಯು ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದ ವರವನ್ನು ಕೇಳು ಎಂದಾಗ, ತಂದೆಯೇ ನಾನು ಬೇಡುವ ವರವನ್ನು ನೀಡುವುದಾದರೆ "ನನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸು ಮತ್ತು ನನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಮಾತೃಹತ್ಯಾ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು"

ಎಂದನಂತೆ. ಅದರಂತೆ ಮಗನ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನು ತಂದೆಯು ಪೂರೈಸಿದನು. ಈ ಘಟನೆ ನಡೆದುದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಪಿಗೆ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಪಿಗೆ ಮರದ ಸಮೀಪವೇ ಭಾರ್ಗವಿ ನದಿಯು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿದು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲದ ಸಮೀಪ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯನ್ನು ಸಂಗಮಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಿರುವ ಶ್ವೇತಾದ್ರಿ ಬೆಟ್ಟದ (ಬಿಳಿಗಿರಿ ರಂಗನಬೆಟ್ಟ) ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣತಟಿ (ಹೊನ್ನುಹೊಳೆ) ಎಂಬ ನದಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದು ಅದರ ಎರಡೂ ದಡಗಳಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮಗಳಿದ್ದು, ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಪುಣ್ಯ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದು ವೆಂಕಟಾದ್ರಿಗಿರಿಯನ್ನೇ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಥವಾ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯು ನೆಲಸಿರುವನೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾಮಿ ಪುಷ್ಕರಣಿಯೇ ಗಜಕುಂಡ ತೀರ್ಥವೆಂತಲೂ, ಆಕಾಶಗಂಗೆಯೇ ಭಾರ್ಗವಿ ನದಿಯೆಂತಲೂ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕಪಿಲೇಶ್ವರನೇ ಗಂಗಾಧರೇಶ್ವರನೆಂತಲೂ, ಕಪಿಲತೀರ್ಥವೇ ಪಾಪಹಾರಿಣಿ (ಸೋಮರಸದಕೆರೆ), ಸುವರ್ಣಮುಖಿಯೇ ಸುವರ್ಣ ತಟಿನಿಯೆಂತಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಯಳಂದೂರಿನ ಗೌರೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯ ನಂದಿ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದಂತೆ ಈ ದೇವರು ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುರಾಂತಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಜಮದಗ್ನಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದಲೂ, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ನೀಲಕಂಠನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದಲೂ, ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಲೋಕೇಶ್ವರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪಾಂಡವರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಗೌರೀಶ್ವರನೆಂದು ಹದಿನಾಡು ಅರಸುಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜೆಗೊಂಡನೆಂದು ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡಗೂಡಿ ದಂಡಕಾರಣ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಪರಶುರಾಮನು ಮಾತೃಹತ್ಯಾದೋಷ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಸುವರ್ಣಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಪಂಚಲಿಂಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ್ದನೆಂದು ನಂಬಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ವಿಷ್ಣುವರ್ಮನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಅಂಟಿದ ವಿಷ ನಿವಾರಣೆಯಾದ ಸ್ಥಳವೇ ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ 'ಅಗರ' ಎಂಬ ಐತಿಹ್ಯವೂ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯು ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದು, ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುದೇವರ ಬೆಟ್ಟ, ಶ್ರೀ ಶಂಭುಲಿಂಗ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಗಜಾರಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (ತಲಕಾಡು) ಮತ್ತು ಮುಡುಕುತೊರೆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿವೆ. ಶಿವನಸಮುದ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಸಮೀಪವಿದ್ದು, ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪ್ಪಾಜಿ ಕ್ಷೇತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ, ತಮಿಳುನಾಡು ರಾಜ್ಯಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಕ್ತರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಮೂಡಲಮಲೆ, ಎಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಲೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ನಡುಮಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿರುವ "ಶ್ರೀ ಮಲೆ ಮಹದೇಶ್ವರ ಕ್ಷೇತ್ರ"ವು ಬಹಳ ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಲೆಮಹದೇಶ್ವರರು ನಡುಮಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ ನಂತರವೇ ಮೂಡಲಮಲೆಗೆ ಕೈಲಾಸವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಈ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರುವ ಏಳುಮಲೆ-ಎಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಲೆಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪವಿತ್ರ ಆರಾಧನಾ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿವೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಮಲೇಮಹದೇಶ್ವರರು ಸೋಲಿಗ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದು, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಜಾನಪದೀಯ ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಶಿವೈಕ್ಯರಾದರು. ಅವರ ಗದ್ದುಗೆಯಲ್ಲಿ ದಿನನಿತ್ಯ ಬೇಡಗಂಪಣ ಜನಾಂಗದವರೇ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು. ಮಲೇ ಮಾದೇಶ್ವರರ ಭಕ್ತರನ್ನು ಇಂಥಹುದೇ ಪಂಗಡವೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಸೋಲಿಗ ಜನಾಂಗದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಥಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರು ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ,

ಸಾಲೂರು ಮಠದ ಗುರು ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಮುದ್ದು ವೀರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಶೈವಾರಾಧನೆಗೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲದಿಂದ ಸುಮಾರು ಐದು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದ ಕುರುಬನಕಟ್ಟೆಯು ಮಂಟೇಸ್ವಾಮಿಯವರ ಶಿಷ್ಯ ಸಿದ್ದಪ್ಪಾಜಿಯ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಹೊಂಡರಬಾಳು ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಕೇತ್ರವೂ ಇದೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ಪಟ್ಟಣದ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಸ್ತೀಪುರದಲ್ಲಿ ಜೈನಬಸದಿಗಳು ಇದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯುಳ್ಳ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲ

ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ಹಾಗೂ ಇತರೆ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಾನವ ವಸತಿಗಳು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತಗೊಂಡಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನವ ಶಿಲಾಯುಗ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ನೆಲೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮೈಸೂರು, ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ನರಸೀಪುರ, ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ, ಯಳಂದೂರು ಮತ್ತು ಚಾಮರಾಜನಗರ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಪೂರ್ವಘಟ್ಟಗಳ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ಬೆಟ್ಟಶ್ರೇಣಿಗಳ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಈ ನೆಲೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆಂದೂ ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹೆಸರಾಂತ ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞರಾದ ರಾಬರ್ಟ್‌ಬ್ರೂಸ್ ಫುಟ್, ಡಾ॥ ಎಂ.ಶೇಷಾದ್ರಿ, ಡಾ॥ ಸಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಡಾ.ಎಂ.ಎಸ್.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಡಾ॥ ಎ.ವಿ.ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದು, ಅನೇಕ ಶಿಲಾಯುಗ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ತಿರುಮಕೂಡ್ಲು ನರಸೀಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ರಂಗನಾಥಪುರ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಳೇ ಶಿಲಾಯುಗ ಆಯುಧವೊಂದು ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೆರೆಯ ಕೊಡಗು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೊಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ನಿವೇಶನವನ್ನು ಡಾ.ಕೆ.ಕೆ.ಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಉತ್ಖನನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ನೆರೆಯ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಿರುಮಕೂಡಲು ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ಕುರುಹುಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ವಿವಿಧ ಶಿಲಾಯುಧಗಳು ಕಾವೇರಿ ಬಲದಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೆಮ್ಮಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ೧೯೬೩–೬೪ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧದಲ್ಲಿ ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞರಾದ ಡಾ.ಎಸ್.ನಾಗರಾಜು ಹಾಗೂ ಎಂ.ಹನುಮಂತರಾವ್ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡು ತಮ್ಮ ವರದಿಯನ್ನು ೧೯೭೪ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪರಿಸರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸದ ಅಧ್ಯಯನವು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಇತಿಹಾಸದ ಈ ಹಂತವು ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುತವಾಗಿದೆ. ಮನುಕುಲದ ಇತಿಹಾಸ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸುವವರಿಗೆ ಪರಿಸರದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರಿವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾನವೀಯ ಭೂಗೋಳವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಚಾರಗಳ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತುಲನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ವಿವಿಧ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಮಾನವರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ನದಿಯ ತೀರಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಮೃದುಕಲ್ಲುಗಳು ಆದಿಮಾನವರಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಉಪಕರಣ ಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಹೀಗಾಗಿ ನದಿಕಣಿವೆಗಳಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ನಿವೇಶನಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಮುಖ ನದಿಗಳಾದ ಕೃಷ್ಣಾ, ಭೀಮಾ, ತುಂಗಭದ್ರಾ, ಮಲಪ್ರಭಾ, ಕಾವೇರಿ, ಕಬಿನಿ ಮುಂತಾದ ತೀರಗಳು ಮಧ್ಯ, ನೂತನ ಹಾಗೂ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಿಗೆ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಅಂಶವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ನದಿಯ ತೀರಗಳೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಒಳಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲಾಯುಗದ ತಾಣಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಶಿಲಾವಿನ್ಯಾಸದ ಮಾಧ್ಯಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶೋಧನಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿರುವ ಹಲವು ತಜ್ಞರ ಪ್ರಕಾರ ಯೂರೋಪ್ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಶೇಷ ಅಥವಾ ಆಯುಧಗಳು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಏಷ್ಯಾದ ಹಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಿಬ್ಬನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವ ಆಯುಧಗಳು ದೊರೆತಿರುವುದು ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ನಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಉಪಕರಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮರದ ಉಪಕರಣಗಳೂ ದೊರೆತಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲಿನ ಆಯುಧಗಳಿಗೆ ಮರದ ಹಿಡಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಆರಂಭಿಕ ಹಂತವಾದ ಹಳೇ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು (ಪೇಲಿಯೋಲಿಥಿಕ್) ಅ) ಆದಿ ಹಳೇಶಿಲಾಯುಗ ಆ) ಮಧ್ಯ ಹಳೇಶಿಲಾಯುಗ ಮತ್ತು ಇ) ಅಂತಿಮ ಹಳೇಶಿಲಾಯುಗ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿಲಾಯುಗದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಂತವನ್ನೂ ಕಲ್ಲಿನ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅಂದಿನ ಜನರು ಬಳಸಿದ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಉಪಕರಣಗಳ ಅಕೃತಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೆರೆಯ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ರಂಗನಾಥಪುರದಲ್ಲಿ ಹಳೇ ಶಿಲಾಯುಗದ ಉಪಕರಣಗಳು ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ದೊರೆತಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಆದಿಮಾನವನ ನೆಲೆ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಕುವೆಂಪುನಗರದ ತೊಣಚಿಕೊಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನ ನಡೆಸಿದ ಡಾ.ಬಿ.ಕೆ. ಗುರುರಾಜರಾವ್ ಅವರು ಹಳೇ ಶಿಲಾಯುಗದ ಹಲವು ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿರುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೇ ಮೈಸೂರು ಹಾಗೂ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲದ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಚಂದಕವಾಡಿ ಮತ್ತು ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಗುಂಬಳ್ಳಿಗಳ ಭೂ ಭಾಗದ ಮೇಲ್ಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ ಸುರುಳಿಯಿರುವ ಶಿಲಾ ಉಜ್ಜುಗತ್ತಿ(ಸ್ಕ್ರೇಪರ್) ಗಳು ಹಾಗೂ ಚಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಿರುವ ಶಿಲಾ ಉಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿರುವುದನ್ನು ಸಂಶೋಧಕ ಸಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಈಗಾಗಲೇ ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಿದ್ದಾರೆ. ಡಾ. ಎಂ. ಶೇಷಾದ್ರಿಯವರು ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ, ಹೆಮ್ಮಿಗೆ ಮತ್ತು ಮುತ್ತಲವಾಡಿ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನವ ಶಿಲಾಯುಗದ ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ಉತ್ಖನನದ ಮೂಲಕ ಸಂಶೋಧಿಸಿರುತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲೇ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳ ಸಮೃದ್ಧತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ರಾಬರ್ಟ್ ಬ್ರೂಸ್ ಫೂಟ್ ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಇತರೆ ನೆಲೆಗಳೆಂದರೇ ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಬೂದಿತಿಟ್ಟು, ಶಿವನಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ತೇಲನೂರುಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವನ್ನು ಸಂಶೋಧಕರಾದ ಸಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರು ಈಗಾಗಲೇ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಎರಡೂ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲಾತಾಮ್ರಯುಗದ ಮೂರು ನೆಲೆಗಳು, ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಹತ್ತು ನೆಲೆಗಳು ಮತ್ತು ಬೃಹದ್‌ಶಿಲಾಯುಗದ ೫೦ ವಸತಿ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಗಿವೆ. ಕೊನೆಗೆ ತಿಳಿಸಿರುವ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ನಿವೇಶನಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂಭತ್ತು ನೆಲೆಗಳು ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲೂ, ೧೫ ನಿವೇಶನಗಳು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲೂ, ಮತ್ತು ೧೧ ನಿವೇಶನಗಳು ನೆರೆಯ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲೂ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ನೂತನ ಹಾಗೂ ಬೃಹತ್‌ಶಿಲಾಯುಗ ಕಾಲದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನೆಲೆಗಳು ಈ ಎರಡೂ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈವರೆಗೆ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಗಿರುವ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ನಿವೇಶನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಿಲಾ ಉಪಕರಣಗಳು (ಕೊಡಲಿ, ಗುಂಡುಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದವು) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರದ ಉಪಕರಣಗಳು ಕಂಡುಬಂದರೂ ಅವು ಬಹಳಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಣ್ಣಿನ ಹೊಳಪಿರುವ ಹಾಗೂ ನುಣುಪಾದ ಮಡಕೆಗಳ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ಸುಟ್ಟ ಅಥವಾ ಅರ್ಧ ಸುಟ್ಟಿರುವ ಮಡಕೆಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೇ ಬಹಳಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಲುತ್ತವೆಂದು ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉಪಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಭಾಗ ಕೆಂಪು ಮೆಕ್ಕಲು ಅಥವಾ ಬೂದು ಬಣ್ಣದ ಮಣ್ಣಿನ ತಯಾರಿಕೆಯಾಗಿರುವುದು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಬಹಳಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೈನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿರುವುದು ಗಮನೀಯವಾಗಿದೆ. “ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಕ್ಕಲೂರು, ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಆಂಬಳೆ, ಗೌಡರಹಳ್ಳಿ, ಬೂದಿತಿಟ್ಟ, ದೇವರಹಳ್ಳಿ, ಯರಿಯೂರು, ಗಾಣಿಗನೂರು, ಮದ್ದೂರು ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಾರಪಾಳ್ಯ, ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಆಲೂರು, ಬೆಟ್ಟಹಳ್ಳಿ ಚಂದಕವಾಡಿ, ಹೊಂಗನೂರು ಮತ್ತು ನಲ್ಲೂರು: ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ತಾಳಲೆ, ಪಂಜನಹಳ್ಳಿ, ವೀರನಪುರ, ಹೊಸಹಳ್ಳಿ: ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರಿತ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ನೆರೆಯ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ, ಹೆಮ್ಮಿಗೆ, ಶಂಭುದೇವನಪುರ, ಕಾವೇರಿಪುರ, ಹಾಗೂ ಹುಗ್ಯ, ಲೊಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ, ಅಣ್ಣೂರು, ಬೆಳ್ತೂರು, ಬೂದಿತಿಟ್ಟು. ಲಕ್ಕುಂಡಿ, ಪಿ.ಜಿ.ಪಾಳ್ಯ, ಹುತ್ತೂರು, ಕೊಂಡಯ್ಯನಪಾಳ್ಯ, ಗಂಗನದೊಡ್ಡಿ, ಚಿಕ್ಕಮಲಾಪುರ, ಕನ್ನಿಕ್ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಉಗನಿ; ನೆರೆಯ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿನ ಸುತ್ತೂರು, ತಾರದಲೆ, ಹೆಡತಲೆ, ದೊಡ್ಡಹೊಮ್ಮ, ತಗಡೂರು, ಉಪ್ಪಿನಹಳ್ಳಿ, ಆಲತೂರುಮೋಳೆ, ಹೆಬ್ಬ, ಕೆಂಬಲ್ಲು, ಗೌಡರಹಳ್ಳಿ, ರಾಮಪುರ ಮತ್ತು ಹರಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನೆರೆಯ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸಕಾಲದ ಒಂದು ಶಿಲಾಗೋರಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಅದರ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆಯತಾಕಾರದ ದೊಡ್ಡ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾವೇರಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಪದ್ಧತಿಯು ಹೇಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಗೃಹನೆಲೆಗಳ ಹೊರಗೆ ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ತೇರದಾಳ್‌ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ನೆಲೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ನೆಲೆಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದ ಕುರುಹುಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ನೆರೆಯ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದ ಉತ್ಖನನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕೊನೆಯ ಹಂತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ ಒಂದು ದೊರೆತಿದೆ. ತೆಕ್ಕಲಕೋಟೆ, ಪಿಕ್ಲಿಹಾಳದ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರಗಳಂತಿರುವ ಇದನ್ನು ‘ಮೆಡಿಟರೇನಿಯನ್’ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಜನಾಂಗದ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಂತದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿಯ ವಿವಿಧ ಮೃತ್‌ಪಾತ್ರೆ ಮತ್ತಿತರ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ಜನರ ಓಡಾಟವು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಇತ್ತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯ ಹಂತದ ಪದರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಷ್ಣಾ ಮೇಲ್ದಂಡೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಂತಹ ಸಾವಳಗಾ ಮಾದರಿಯ ಮೃತ್‌ಪಾತ್ರೆಗಳ ಕೆಲವು ಚೂರುಗಳು ಇದ್ದವು. ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ಕಾವೇರಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಲೆಯಾನಿಕೆಗಳನ್ನು

ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ, ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ.೧೪೦೦ರ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತ ಮತ್ತು ಈಜಿಪ್ಟಿನ ನಡುವಣ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಳ್ಳೂರಿನ ಶಿಲಾ ತಾಮ್ರಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವರ್ತುಲ ವಿನ್ಯಾಸದ ಮನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕರಕಲು ರಾಗಿಯನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಭ್ಯಸಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಂದರೆ "ಎಲ್ಯೂಸೈನ್ ಕೊರಕಿನ' ತಳಿಯದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ. ಈ ತಳಿಯು ಮೂಲತಃ ಆಫ್ರಿಕಾ ದೇಶದ್ದಾಗಿದ್ದು ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ವಲಸೆ ಬಂದ ಜನರು ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೂ ತಂದಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

ಮೈಸೂರು ಹಾಗೂ ಈಗಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಲಾಗಿರುವ ಒಟ್ಟು ೧೧೩ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನಿವೇಶನಗಳ ಪೈಕಿ ೪೭ ನಿವೇಶನಗಳು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲೇ ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳು (ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಮಣ್ಣು ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ) ಮತ್ತು ಆಳವಾದ ಗುಂಡಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ಚಂಗವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಗೋರಿಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ನಿರ್ಮಿತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಸಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಶಿಲಾವೃತ್ತ ಸಮಾಧಿಗಳು ಇತರೆಡೆ ಶೋಧಿಸಿರುವ ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ ಎಂದು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೇ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಈ ವೃತ್ತಗಳ ವ್ಯಾಸ ಸುಮಾರು ೮೬ ಅಡಿಗಳಷ್ಟಿರುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲಾಗೋರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಎರಡು ಬೃಹದಾಕಾರದ ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಪುರಾತತ್ವ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣಾ ಇಲಾಖೆಯ ಅನ್ವೇಷಣೆಗಳಿಂದ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟಶ್ರೇಣಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೈತಿಹಾಸಿಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನವಸತಿಗಳಿದ್ದವು ಎಂಬುದು ದೃಢಪಟ್ಟಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ, ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕುರುಹುಗಳು ನದಿತೀರದ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಧಿಯ ಬೃಹತ್ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಇವು ನಮ್ಮನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ ೧೨೦೦ರಷ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತವೆ. ಈ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಬ್ಬಿಣ /ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವೆಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನಬೆಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೋಲಿಗ ಸಮುದಾಯವು ಈ ಪುರಾತನ ಜನಾಂಗದ ವಂಶಸ್ಥರೆ! ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತ ಆಧಾರಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ, ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟದ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದ ೧೦೨ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಮ ಗಾತ್ರದ ೪೩ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಪುರಾತತ್ವ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣಾ ಇಲಾಖೆ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಖನನ ಮಾಡಿ ಸಂಶೋಧನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ಸಮಾಧಿಗಳ ಸುತ್ತ ೨೪ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವುದು, ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಯತಾಕಾರದ ಕಲ್ಲು ಹಾಸುಗಳ ಸಮಾಧಿಯಿದ್ದು, ಅದರ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಡಕೆಗಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಡಲಿ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಉತ್ಖನನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟದ ಸಮೀಪವಿರುವ ಕಂಚಿನಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕೋಟೆಯ ಕುರುಹನ್ನು ಸಹ ಪುರಾತತ್ವ ಇಲಾಖೆ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿದೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಈ ಭೂ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾದ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿಗಳ ವಿವರ ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತಿದೆ.

ಕ್ರಸಂ	ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು	ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿ	ಮಧ್ಯಮ ಗಾತ್ರದ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿ	ಒಟ್ಟು
೧	ಮುತ್ತಗದ ಗದ್ದೆ	೩೨	೩೯	೭೧
೨	ಕನ್ನೇರ ಕಾಲೋನಿ	೧೨	೦೪	೧೬
೩	ಎಂ.ಪಿ.ಸಿ ಪ್ಲಾಂಟೇಶನ್	೫೦	–	೫೦
೪	ಸಿಲ್ವರ್ ಪ್ಲಾಂಟೇಶನ್	೮	–	೮
	ಒಟ್ಟು	೧೦೨	೪೩	೧೪೫

ಆ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿ ಡಾ.ಎ.ವಿ. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯವರ ಉತ್ಖನನ ತಂಡದ ಡಾ. ಕೆ.ಕೆ. ಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಅವರು ಕೊಪ್ಪ ಗ್ರಾಮದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ನಿವೇಶನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಿದ್ದು ಜೊತೆಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಡಲಿ, ಬಾಣದ ತುದಿ, ಕತ್ತಿ ಮತ್ತು ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ಮಣಿಗಳು ದೊರೆತಿರುವುದು ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹ. ಈ ನಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೫೦೦ಕ್ಕೂ ಹಳೆಯದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದಾದ ಕುಟ್ಟಿದ ಭತ್ತದ ಹೊಟ್ಟು ಹಾಗೂ ಮೂರು ಕಾಲಿರುವ ದೊಡ್ಡದಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಜಾಡಿಯೂ ದೊರೆತಿದೆ. ನೆರೆಯ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದಲ್ಲಿ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕೋಣದ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಯು ದೊರೆತಿದೆ. ಇದೇ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನವಶಿಲಾಯುಗ ಮಾನವನ ಮೂಳೆಯ ಅವಶೇಷವೊಂದು ದೊರೆತಿರುವುದು ದಾಖಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾನವನ ದೇಹ ಸ್ವರೂಪವು ಆದಿ ನವಶಿಲಾಯುಗದ ಮೆಡಿಟರೇನಿಯನ್ ಮಾನವನ ಅವಶೇಷಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಕೆಯಾಗುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತೆಕ್ಕಲಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಪಿಕ್ಲಿಹಾಳ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಮಾನವ ಅವಶೇಷಗಳೊಂದಿಗೆ ತಾಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ನೆದೆಯ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ ಲೇಪಿತ ಕೆಂಪು ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೩೦೦–೮೦೦ ಕಾಲಾವಧಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಾವಲಗಾ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಮೂರನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ಎರಡನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಜ್ಯ ಪುರಾತತ್ವ ಇಲಾಖೆಯು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ವಿಭಾಗದ ಸಹಯೋಗದೊಂದಿಗೆ, ಮರಳು ದಿಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿದ್ದ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಗಂಗರ ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜಧಾನಿ ತಲಕಾಡು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ೧೯೯೩ರಿಂದ ಉತ್ಖನನವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದೆ. ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವಸತಿಗೃಹ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯ ಕಣಜಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಲವು ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆಗಳು, ಮಣ್ಣಿನ ಹುಕ್ಕಾ, ನಳಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಇದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರದ ಅಂತಿಮ ದಿನಗಳ ತರುವಾಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭ನೇ ಶತಮಾನದ ನಂತರ) ಮರಳು ಸಂಗ್ರಹವಾಗತೊಡಗಿರಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಆಯತಾಕಾರದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ದಪ್ಪ ಗೋಡೆಯೊಂದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುತ ಶೋಧಗಳೆಂದರೆ ಶಾತವಾಹನರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರಂಭದ ಕಾಲ) ಸೇರಿಸಬಹುದಾದ ಕಲಾ ಕುಶಲವಸ್ತುಗಳು, ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಮಣಿಗಳು ಮತ್ತು ಇದರ ಸಮೀಪವೇ ರೋಮನ್ ಕೂಟನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಪದಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಚ್ಚು(Mould) ದೊರೆತಿದೆ. ಇದರ ಕೆಳಪದರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಮ್ಮಿಗೆ ಮತ್ತು ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವಂತಹ ಕರಕುಶಲ ಆಟಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತುಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ತಲಕಾಡು ಉತ್ಖನನವು ಇನ್ನೂ ಹಲವು ವರ್ಷಗಳು ಮುಂದುವರೆಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ವಸ್ತು

ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ಇಲಾಖೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಆಳಿದ ಪ್ರಬಲ ರಾಜವಂಶಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರು

ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದರು. ಗಂಗ ಅರಸರ ವಂಶಾವಳಿ ಮತ್ತು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆಗಳ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಫ್ಲೀಟ್ ಅವರು ಗಂಗರ ಬಹುಪಾಲು ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳು, ಕೂಟ (spurious) ಶಾಸನಗಳಾಗಿದ್ದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪುರಾವೆಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರೆ, ಬಿ.ಎಲ್.ರೈಸ್ ಅವರು ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಹೆಚ್ಚಿನ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳು ನೈಜವಾದುವೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಈ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳು ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹವೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಗರ ಉಗಮದ ವಿಚಾರಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ವಂಶದವರು ಮೊದಲು ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಆನಂತರ ಅಹಿಚ್ಛತ್ರ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದರೆಂದೂ ತರುವಾಯ ದಡಿಗ ಮತ್ತು ಮಾಧವ ಎಂಬ ರಾಜಕುಮಾರ ಸೋದರರು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಗಂಗಪೆರೂರಿಗೆ ವಲಸೆ ಹೋಗಿ ನಂದಗಿರಿ (ನಂದೀಬೆಟ್ಟ) ಮತ್ತು ಕುವಲಾಲಪುರ (ಕೋಲಾರ) ಎಂಬ ಮುಖ್ಯ ನಗರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಗಂಗವಾಡಿ–೯೬೦೦೦ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸುಭದ್ರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂಬ ಅಂಶವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಲೂರುಗುಡ್ಡದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨ರ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ, ಗಂಗರು ಸೂರ್ಯವಂಶದವರಾಗಿದ್ದು, ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಆತನ ಪತ್ನಿ ರೋಹಿಣಿ ದೇವಿಯರ ಮಗನಾಗಿದ್ದ ಭರತನ ಪತ್ನಿ ವಿಜಯ ಮಹಾದೇವಿಯು ಗರ್ಭವತಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಜನಿಸಿದ ಮಗನಿಗೆ ಗಂಗದತ್ತ (ಗಂಗೆಯ ವರಪ್ರಸಾದದ ಶಿಶು) ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದಳೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಗಂಗದತ್ತನು ಈ ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಾಗಿದ್ದು ಈ ರಾಜವಂಶಕ್ಕೆ ಗಂಗರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅವರು ನಂದಗಿರಿ ಮತ್ತು ಕುವಲಾಲಪುರ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯ ನಗರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಗಂಗವಾಡಿ–೯೬,೦೦೦ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದೂ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾನಂತರ ಅವರು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಕುವಲಾಲಪುರದಿಂದ ತಲಕಾಡಿಗೂ, ಆನಂತರ ಮಣ್ಣೆ(ಮಾನ್ಯಪುರ)ಗೂ ಬದಲಾಯಿಸಿದರು.

ಈ ಸ್ಥಳಗಳ ಪೈಕಿ ಅಯೋಧ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅಹಿಚ್ಛತ್ರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ 'ಗಂಗಪೆರೂರು' ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕಡಪ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಂದಿಗಿರಿಯು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕುವಲಾಲಪುರವನ್ನು ಈಗಿನ ಕೋಲಾರವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಗಂಗರು ಅಯೋಧ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅಹಿಚ್ಛತ್ರದಿಂದ ಬಂದವರು ಎನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇವರು ಕರ್ನಾಟಕ ಮೂಲದವರೆಂಬ ವಾದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಬಹುಪಾಲು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನು ಈ ವಂಶದ ಮೊದಲ ದೊರೆ. ಆತನು ಕಾಣ್ವಾಯನ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಜಾಹ್ನವಿಯ ಕುಲದವನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅವನು ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಗಂಗವಂಶದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಜೈನ ಆಕರಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಜೈನ ಮುನಿ ಸಿಂಹನಂದಿಯು ಇವರ ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಕಾರಣನೆಂದೂ ಗಂಗರು ಮೂಲತಃ ಜೈನ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದವರೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಈ ಪರಂಪರಾನುಗತ ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಸಿಂಹನಂದಿಯು, ದಡಿಗ

ಮತ್ತು ಮಾಧವ ಸಹೋದರರು ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಅರ್ಹರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟು ಪದ್ಮಾವತಿ ಯಕ್ಷಿಯ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಸಮಕಾಲೀನ ದಾಖಲೆಯಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಶಾಸನಗಳಾಗಲೀ ಆಧಾರವನ್ನು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಾದ ಡಾ.ಎಸ್.ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿ ಮತ್ತು ಡಾ.ಎಸ್.ನಾಗರಾಜು ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಕಥೆಗಳ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯತೆ ಏನೇ ಇದ್ದರೂ ಬಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಇತಿಹಾಸದ ಎಳೆಯೊಂದನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದವರೇ ಆದ ದಡಿಗ ಮತ್ತು ಮಾಧವ ಎಂಬ ಗಂಗಪರಾಕ್ರಮಿಗಳು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಸಮಕಾಲೀನ ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮ ಮತ್ತು ದಡಿಗ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳು ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು ಎಂದು ಬಹುಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ಗಂಗರ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಡಿಗನ ಹೆಸರೇ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ಕೇವಲ ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೆಸರಿಸುತ್ತವೆ. ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳು ಈ ವಂಶವನ್ನು ಕೊಂಗುಣಿ ಅರಸರ್ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆತನೇ ಈ ರಾಜವಂಶದ ಪ್ರಥಮ ಅರಸನೆಂದೂ ಹಾಗೂ ಈ ವಂಶಕ್ಕೆ ಗಂಗವಂಶವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆನಂತರ ಅವನ ಮಗನಾದ ಮೊದಲನೇ ಮಾಧವನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನು, ನಂದಿವರ್ಮ ಪಲ್ಲವಮಲ್ಲನು ರಾಜಧಾನಿ ಕುವಲಾಲಪುರದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ದಾಳಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಗಂಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸುಭದ್ರ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಕಾರಣನಾದನು. ಮಾಧವನು ನಂದಗಿರಿ ಅಥವಾ ನಂದೀಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಂಶ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನ ಕೆಲವು ವಿವರಗಳು ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ನಿಟ್ಟೂರು ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮೈಸೂರು ತಾಮ್ರಪಟವು ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮ ಧರ್ಮಮಹಾರಾಜನು ಕಾಣ್ವಾಯನಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನೆಂದು ಹಾಗೂ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಪಡೆದಿದ್ದ ಮಾಧವನು ಈತನ ಮಗನೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನು ಹಲವಾರು ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನಗಳಿಂದ ಶಿಸ್ತಿನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದೂ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಒಂದನೇ ಮಾಧವನನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಓರೆಗಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯಶಕ್ತಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ಹಲವು ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈತನು 'ದತ್ತಕ ಸೂತ್ರಾವೃತ್ತಿ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಾಧವವರ್ಮನ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಹರಿವರ್ಮನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ತಾಮ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡ ಗಂಗರ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಹರಿವರ್ಮನ ಮಗ ವಿಷ್ಣುಗೋಪನನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿರುವ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ಮಗನನ್ನು ದುಗ್ಗನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಗಂಗರ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಾಂತವಾಗಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕಗಂಗವಾಡಿಯು ಗಂಗವಾಡಿ–೯೬೦೦೦ದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಆ ಕಾಲದ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಾಚೀನ ನಗರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾಧವವರ್ಮನ ತರುವಾಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹರಿವರ್ಮನನ್ನು, ಆರ್ಯವರ್ಮ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣವರ್ಮನೆಂದೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿರುವುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆರ್ಯವರ್ಮ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣವರ್ಮ ಇಬ್ಬರೂ ಹರಿವರ್ಮನ ಸಹೋದರರೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಆಧಾರವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಹರಿವರ್ಮನು ತಲಕಾಡನ್ನು ತನ್ನ ದ್ವಿತೀಯ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರಿವರ್ಮನ ತರುವಾಯ ಅವನ ಮಗನಾದ ಎರಡನೇ ಮಾಧವನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದನು. ಪೆನುಗೊಂಡೆ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಈತನು ಪಲ್ಲವ ಸ್ಕಂದವರ್ಮನ ಸಹಾಯದೊಂದಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಮಾಧವನ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ವಿಷ್ಣುಗೋಪ ಮತ್ತು ವೀರವರ್ಮರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ವಿಷ್ಣುಗೋಪನು ಎರಡನೇ ಮಾಧವನ ತರುವಾಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸುಮಾರು ಎರಡು ದಶಕಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ಈತನ ತರುವಾಯ ಮುಮ್ಮಡಿ ಮಾಧವನು ತಡಂಗಾಲ ಮಾಧವನೆಂಬ ಬಿರುದುಗಳಿಸಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈತನು ಬನವಾಸಿಯ ಕದಂಬ ರಾಜ ಕಾಕುತ್ಸವರ್ಮನ ಮಗಳನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮುಮ್ಮಡಿ ಮಾಧವನ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಅವಿನೀತನು ಅಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕನಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು. ೪೬೯–೫೨೯) ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು. ಈತನು ಸುಮಾರು ೬೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ಅವಿನೀತನು ಪುನ್ನಾಟದ ರಾಜ ಸ್ಕಂದವರ್ಮನ ಮಗಳಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದನು. ಅವಿನೀತನ ನಂತರ ಅವನ ಮಗನಾದ ದುರ್ವಿನೀತನು ಬಲ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ತನ್ನ ಮಲ ಸಹೋದರನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿ ಸಿಂಹಾಸನಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ದಿವೇ ಅಗರ್ ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ದುರ್ವಿನೀತನು (ಸು.೫೨೯–೫೭೯) ಗಂಗ ವಂಶದಲ್ಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದನು. ದುರ್ವಿನೀತನು ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ ರಾಜನಾಗಿದ್ದುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಸ್ವತ: ಸಂಸ್ಕೃತ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರಿಮಿತ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಈತನು ೧೫ ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲತಃ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಭಾರವಿ ರಚಿಸಿದ್ದ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪುನ್ನಾಟ ಹಾಗೂ ಪುನ್ನಾಡ (ಬಾಣ?) ಭಾಗಗಳು ಗಂಗಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಂಡವು. ಈತನು, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಗುಣಾಢ್ಯನ 'ವಡ್ಡಕಥಾ"ಕೃತಿಯನ್ನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿದನೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇವನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನಲ್ಲಾಳ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದುರ್ವಿನೀತನು ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಆನೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸುವ ಹಾಗೂ ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಜ್ಞಾನ ಹೊಂದಿದ್ದ ವಿವರಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿವೆ. ಈತನು ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಂತೆಯೇ ಚಾಣಕ್ಯ ಅಥವಾ ಕೌಟಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸರಿಸಮನಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಆಳವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ "ಶಬ್ದಾವತಾರ"ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಈತನೇ ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದರೂ, ಇದನ್ನು ಮೂಲತಃ ಜೈನ ವಿದ್ವಾಂಸ ಪೂಜ್ಯಪಾದನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ್ದು ದುರ್ವಿನೀತನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿರಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ದುರ್ವಿನೀತನು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದೂ ಹಾಗೂ ಒಂದನೇ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ತನ್ನ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಈತನು ನೆರವಾದನೆಂದೂ ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಷ್ಕರ ಮತ್ತು ಪೊಲಾವೀರರನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ಒಟ್ಟು ಮೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ದುರ್ವಿನೀತನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಈತನ ತರುವಾಯ ಅವನ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಒಬ್ಬರ ತರುವಾಯ ಒಬ್ಬರಂತೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ನಂತರ ಮುಷ್ಕರನ ಮಗ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮನು ೧೪ ವಿಶಿಷ್ಠ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ತರುವಾಯ ಭೂವಿಕ್ರಮನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬಾದಾಮಿಯ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆಯೊಂದಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಪಲ್ಲವ ಪರಮೇಶ್ವರವರ್ಮನನ್ನು ವಿಳಾಂದೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೬೭೦ರಲ್ಲಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಲು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ

ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಭೂವಿಕ್ರಮನ ಕಿರಿಯ ತಮ್ಮನಾದ ಮೊದಲನೇ ಶಿವಮಾರನು ಕ್ರಿ.ಶ.೬೭೯ರಲ್ಲಿ ಗಂಗ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದನು.

ನೆರೆಯ ಮಂಡ್ಯ ತಾಲೂಕಿನ ಹಲ್ಲೇಗೆರೆ ಶಾಸನವು ಆತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದ ಪ್ರಥಮ ದಾಖಲೆಯಾಗಿದ್ದು, ಶಿವಮಾರನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ವರ್ಷವನ್ನು ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಹಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೧೩ರ ತಾಮ್ರಪಟವಾಗಿದ್ದು ಒಂದನೇ ಶಿವಮಾರನು ದುರ್ವಿನೀತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ದುರ್ವಿನೀತನು ಕಾಲವನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೫೨೯ರಿಂದ ೫೭೯ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅವಿನೀತನ ಮಗ ದುರ್ವಿನೀತನು ತನ್ನ ಮಲಸೋದರನಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಈ ಸಂಗತಿಯು ಈಗಾಗಲೇ ಚರ್ಚಿಸಿದಂತೆ ದಿವೇಅಗರ್ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದೆ. ಹಲ್ಲೇಗೆರೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೆರಗೋಡು ವಿಷಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆರಗೋಡನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಅದರ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಆಸುಪಾಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕೊಳುಗೋಳು, ಬೆಳ್ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಾಮಗಳ ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೆರೆ ಹಾಗೂ ಪಲ್ಲವುತಟಕ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಹೆದ್ದಾರಿಯೊಂದರ ನಿರ್ಮಾಣದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಪಲ್ಲವ ತಟಾಕ' ಎಂದು ಪುನರ್ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮಾರಶರ್ಮನ ಮಗ ಮಾಧವಶರ್ಮ ಮತ್ತು ಆತನ ಮೊಮ್ಮಗ ಭಾವಶರ್ಮನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಮೊದಲನೇ ಶಿವಮಾರನ ತರುವಾಯ ಅವನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಪುರುಷ (ಕ್ರಿ.ಶ.೭೨೬–೮೮) ನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಜವಳಿ ತಾಮ್ರಶಾಸನವು ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಪುರುಷನು ಕಂಚಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಪಲ್ಲವ ನಂದಿವರ್ಮನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಪೆರ್ಮನಡಿ ಎಂದು ಬಿರುದು ಗಳಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಪುರುಷನಿಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯವಂಶದ ಎರಡನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬೆಂಬಲಿಸಿದ್ದನೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಪಾಂಡ್ಯವಂಶದ ತೆರಮಾರನು ಗಂಗವಂಶದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ವಿವಾಹವಾದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪುರುಷನು ವಂಬೈ (ವಣಬೈ) ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈತನಿಂದ ಪರಾಭವವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಾರಣ ಮಾನ್ಯಪುರಕ್ಕೆ (ನೆಲಮಂಗಲ ತಾಲೂಕಿನ ಮಣ್ಣೆ) ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದನೆಂಬ ಶಾಸನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೫೩ರಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಬೃಹದ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭವಿಷ್ಯತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಈತನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರನ್ನು ಹಲವಾರು ನಿರ್ಣಾಯಕ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲೆಗಳಿವೆ.

ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಮೊದಲನೇ ಕೃಷ್ಣನು ಮಣ್ಣೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸೈನ್ಯ ಸಮೇತನಾಗಿ ಧಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಗಂಗ ಶ್ರೀಪುರುಷನು ಈತನನ್ನು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಂಪಿಲಿಯವರೆಗೂ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಪುರುಷನು ಚಾಲುಕ್ಯ ಹಾಗೂ ನೊಳಂಬ ಮೂಲದ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಆರಿಸಿ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನಾದರೂ, ಕೊನೆಗೆ ನೊಳಂಬರು ಈತನ ವಿರುದ್ಧ ಸಂಚು ನಡೆಸಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರೊಡನೆ ಕೈಜೋಡಿಸಿದ ಘಟನೆಯು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಪುರುಷನು ಸ್ವತಃ ಉತ್ತಮ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ'ವೆಂಬ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ.

ದುಗ್ಗಮಾರ, ಶಿವಮಾರ ಮತ್ತು ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಎಂಬ ಈತನ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳ ಪೈಕಿ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನು ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಿಜಯಮಹಾದೇವಿಯ ಪುತ್ರನೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಜಯಮಹಾದೇವಿಯು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನ ಮಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನೆರೆಯ ಮಳವಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪೂರಿಗಾಲಿ ಗ್ರಾಮದ ಹೊಲವೊಂದರಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಗಾಣಿಕೆರೆ ಎಂಬ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ವಿವರಗಳಿದ್ದು, ಕುಂದಸೆಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ವಡಗೆರೆ–೩೦೦ ಎಂಬ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಹಾಗೂ ಮುದಗಂದೂರ ಸಿಂಗದೇವರಸನು ಪುವಗ್ರಾಮವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದ ಈ ಶಾಸನವು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅನೇಕ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮೇಲೆ ನಡೆಸಿದ ಯುದ್ಧಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಶ್ರೀಪುರುಷನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದರೂ ಅವನ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಕುಂಠಿತವಾದುವು. ಈತನು ತನಗೆ ಅವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ನೊಳಂಬರನ್ನು ಹೇಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಮಡಕಶಿರಾ ಸಮೀಪದ ಹೆಂಜೇರು (ಈಗ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆ) ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಪುರುಷನು ತನ್ನ ಪ್ರಬಲ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಗಂಗ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ನಷ್ಟವಿಲ್ಲದಂತೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಪುರುಷನು ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಫಲವಾಗಿ ರಾಜಕೇಸರಿ, ರಣಭಾಜನ, ಭೀಮಕೋಪ, ಕೊಂಗುಣಿ ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಮೊದಲಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲದೆ ಪೃಥ್ವೀಕೊಂಗುಣಿ ಮುತ್ತರಸ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಶ್ರೀಪುರುಷನು ಜೀವಿಸಿರುವವರೆಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಗಂಗರ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪುರುಷನ ತರುವಾಯ ಎರಡನೇ ಶಿವಮಾರನು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೮೮ರಲ್ಲಿ ಗಂಗ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಗಂಗವಂಶದ ಪ್ರಬಲ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾದನು. ಈತನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಜವಳಿ ತಾಮ್ರಪಟವು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಶಿವಮಾರನೂ ಸಹ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆ ಧ್ರುವನು ಈತನನ್ನು ಮುದಗುಂಡೂರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. ಶಿವಮಾರನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಧ್ರುವನು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಸ್ಥಂಬನನ್ನು ಗಂಗವಾಡಿಯ ರಾಜ್ಯಪಾಲನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದನು. ಸ್ಥಂಬನೂ ಸಹ ಮಾನ್ಯಪುರದಿಂದಲೇ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದನು. ಧ್ರುವನ ಮರಣಾನಂತರ ಆತನ ಇಬ್ಬರ ಮಕ್ಕಳ ನಡುವೆ ಸಂಭವಿಸಿದ ಅಧಿಕಾರ ಕಲಹದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮೂರನೇ ಗೋವಿಂದನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದು ಇಮ್ಮಡಿ ಶಿವಮಾರನು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ತನ್ನನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಬಹುದೆಂಬ ನಿರೀಕ್ಷೆಯೊಂದಿಗೆ ಗೋವಿಂದನು ಆತನನ್ನು (ಎರಡನೇ ಶಿವಮಾರನನ್ನು) ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ, ಶಿವಮಾರನು ಮೂರನೇ ಗೋವಿಂದನನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸುವ ಬದಲು ಸ್ಥಂಬನಿಗೆ ಬೆಂಬಲ ನೀಡಿದನು. ಆದರೆ ಸ್ಥಂಬನು ಸೋತಾಗ ಶಿವಮಾರನು ಪುನಃ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಗಂಗವಾಡಿ ಪ್ರಾಂತದ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಶಿವಮಾರನ ಮಗನಾದ ಯುವರಾಜ ಮಾರಸಿಂಹನಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೭೯೮ರಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ನಂತರ ಮುಮ್ಮಡಿ ಗೋವಿಂದನಿಗೂ ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭನಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದು, ಸ್ತಂಭನು ಪರಾಜಿತನಾದನು. ಆದರೆ ಗೋವಿಂದನು ತನ್ನ ಹೃದಯ ವೈಶಾಲ್ಯದಿಂದ ಸ್ತಂಭನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಗಂಗವಾಡಿಯ ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದನು. ಇಮ್ಮಡಿ ಶಿವಮಾರನು ಅಮೋಘವರ್ಷನೊಡನೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೮೧೬ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಶಿವಮಾರನು ತನ್ನ ಜೀವಿತಕಾಲದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕಳೆದರೂ ಕೂಡ, ಆತನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸಿದನು. ಅವನು ಅನೇಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು

ಕೊಟ್ಟನು. 'ಗಜಾಷ್ಟಕ' ಹಾಗೂ 'ಸೇತುಬಂಧ"ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಈತನೇ ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವಮಾರನು ಜೈನಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಯಾಗಿದ್ದು, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಚಂದ್ರಪ್ರಭ ಬಸದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಜೈನ ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಗಂಜಾಮ್ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹರಿವರ್ಮನ ಮಗ ವಿಷ್ಣುಗೋಪನನ್ನು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ಮಗನನ್ನು ದುಗ್ಗನೆಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಶಿವಮಾರನ ಮಗ ಮಾರಸಿಂಹ ಎರೆಯಪ್ಪನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಕಲಿನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜ ಕೊಲ್ಲಿಯರಸ ಮತ್ತು ಆತನ ಮಗನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಒಡನಿಳ್ದು) ಅರ್ಪೊರೆ ಗ್ರಾಮದ ಒಡೆಯನಾದ ಪೆನ್ನಾಡಿ ಎಂಬಾತನಿಗೆ ತಿಪ್ಪೆರೂರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದೇಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಶಿವಮಾರನ ಮಗ ಮಾರಸಿಂಹನು ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಆತನು ಯುವರಾಜನಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಮಡಿದನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಆಲೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೭೯೬ರ ತಾಮ್ರಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಆ ವೇಳೆಗೆ ಮಾರಸಿಂಹನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಗಂಗ ಮಂಡಲಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹರಿವರ್ಮ, ಭಿಷ್ಣುಗೋಪ, ಮಾಧವ ಅವನೀತ, ದುರ್ವಿನೀತ, ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮ, ದುಗ್ಗ, ಶಿವಮಾರ, ಶ್ರೀಪುರುಷ ಹಾಗೂ ಶಿವಮಾರದೇವರನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಸವಿವರವಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಮಾರಸಿಂಹನ ಸಹೋದರನಾದ ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯು ಇನ್ನೂ ಬಾಲಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಗಂಗ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಶಿವಮಾರನು ತನ್ನ ತಮ್ಮ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆದರೆ ಅವನು ತನಗೆ ರಾಜತ್ವ ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಮಗ ಮೊದಲನೇ ರಾಚಮಲ್ಲನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.

ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ತಕ್ಷಣ ರಾಚಮಲ್ಲನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ನೊಳಂಬರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ರಾಚಮಲ್ಲನು ಅವರೊಡನೆ ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದನು. ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಜಾಯಬ್ಬೆಯನ್ನು ನೊಳಂಬ ರಾಜ ಪೊಳಲ್ಚೋರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಅಮೋಘವರ್ಷನು ರಾಜ್ಯಪಾಲನಾದ ಬಂಕೇಶನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ರಾಚಮಲ್ಲನ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ರಾಚಮಲ್ಲನು ಮೊದಮೊದಲು ಜಯಶಾಲಿಯಾದರೂ ಗಂಗವಾಡಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನ ಅಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ವಿಫಲನಾದನು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಆತಂಕಕಾರಿ ಸಂಬಂಧವು ಬೆಳೆಯಿತು. ರಾಚಮಲ್ಲನು ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮನಡಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದನು. ರಾಚಮಲ್ಲನ ತರುವಾಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೮೫೩ರಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಗ ಎರೆಗಂಗ ನೀತಿಮಾರ್ಗನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅಮೋಘವರ್ಷನು ಗಂಗವಂಶದ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಚಂದ್ರಬ್ಬಲಬ್ಬೆಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ ಕಾರಣ ಗಂಗರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಮುಂದೆ ಎರೆಗಂಗನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಎರಡನೇ ರಾಚಮಲ್ಲನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೭೦–೯೧೯) ಗಂಗರ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾದನು. ಎರಡನೇ ರಾಚಮಲ್ಲನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ತಿರುಗಿಬಿದ್ದ ನೊಳಂಬ ಮಹೇಂದ್ರನನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೯೫ರಲ್ಲಿ ಬೂತುಗನ ಮಗ ಇಮ್ಮಡಿ ಎರೆಗಂಗನು ಮಹೇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಗಂಗರು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ರಾಜಕೀಯ ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದನು. ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹೆಂಜೇರು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನೊಳಂಬರಿಂದ ಪುನಃ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು.

ಎರೆಯಪ್ಪರಸನ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಾದ ನರಸಿಂಹ (೯೧೯–೨೫ ಕ್ರಿ.ಶ.), ಕಕ್ಕೆಯ ಗಂಗ ಅಥವಾ ಮುಮ್ಮಡಿ ರಾಚಮಲ್ಲ (೯೨೫–೯೩೬) ಹಾಗೂ ಅನಂತರ ಇಮ್ಮಡಿ ಬೂತುಗ (ಕ್ರಿ.ಶ.೯೩೬–೬೦) ಇವರು ಒಬ್ಬರ ತರುವಾಯ ಒಬ್ಬರಂತೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಗಂಗ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮುನ್ನಡೆಯನ್ನು ತಲಕಾಡಿನಿಂದ ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡಿದರು. ಇಮ್ಮಡಿ ಬೂತುಗನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆ ಮುಮ್ಮಡಿ ಅಮೋಘವರ್ಷ ಅಥವಾ ಬದ್ದೆಗದೇವನ ಸಹಾಯದೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಹಿರಿಯಣ್ಣನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇಮ್ಮಡಿ

ಬೂತುಗನು ಬದ್ದೆಗದೇವನ ಮಗಳಾದ ರೇವಕನಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದಾಗಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮುಮ್ಮಡಿ ಅಮೋಘವರ್ಷನು ಈತನಿಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಲು ಸಹಾಯವನ್ನೊದಗಿಸಿದನು. ಇದಲ್ಲದೆ ಬೂತುಗನು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಬದ್ದೆಗದೇವರಸುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೩೬ರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಗೋವಿಂದನ ವಿರುದ್ಧದ ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿಂದೀಚೆಗೆ ಗಂಗರು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರಾದದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅವರ ಮುಂದಿನ ರಾಜಕೀಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಗೆ ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿ ನಿಂತರು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಗಂಗರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು.

ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಜೈನನಾಗಿದ್ದ ಬೂತುಗನು ಸ್ವತಃ ಉತ್ತಮ ಪಂಡಿತನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಬೂತುಗನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಮರುಳದೇವನು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದವರೆಗೆ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. (೯೬೦–೬೩). ನಂತರ ಇಮ್ಮಡಿ ಮಾರಸಿಂಹನು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡನು. ಬೂತುಗನ ನಂತರ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದರು. ಆದರೆ, ಇಮ್ಮಡಿ ಮಾರಸಿಂಹನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆ ನಾಲ್ಕನೇ ಇಂದ್ರ (ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮೊಮ್ಮಗ)ನನ್ನು ಬಂಕಾಪುರದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಮೊದಲ ಅರಸ ಇಮ್ಮಡಿ ತೈಲಪನ ಅವಕೃಪೆಗೆ ಮುಮ್ಮಡಿ ಮಾರಸಿಂಹನು ಪಾತ್ರನಾಗಬೇಕಾಯಿತು.

ಮುಮ್ಮಡಿ ಮಾರಸಿಂಹನು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೬೩ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೭೪ರವರೆಗೆ ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ಈತನು ಕೈಗೊಂಡ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆಯೆಂದರೆ ನೊಳಂಬರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ 'ನೊಳಂಬಾಂತಕ' ಎಂದು ಬಿರುದು ಗಳಿಸಿದ್ದು. ಮಾರಸಿಂಹನು ಸಾಹಿತ್ಯ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಕಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಖ್ಯಾತನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಚಾವುಂಡರಾಯನು ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದ ಏಕಶಿಲಾ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಹೆಸರು ಅಮರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವವನು. ಅನೇಕ ಖ್ಯಾತ ಜೈನ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಮಾರಸಿಂಹನು ಆಶ್ರಯದಾತನಾಗಿದ್ದನು. ಈತನು ಶ್ರದ್ಧಾವಂತ ಜೈನಧರ್ಮೀಯನಾಗಿದ್ದು, ಸಲ್ಲೇಖನ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಇಹಲೋಕವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಮಾರಸಿಂಹನಿಗೆ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ, ನಾಲ್ಕನೇಯ ರಾಚಮಲ್ಲ, ರಕ್ಕಸಂಗ ಮತ್ತು ಅರುಮೋಳಿದೇವ ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಈ ಸಹೋದರರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಂತಃಕಲಹಗಳು ಉಂಟಾದವು. ಚಾವುಂಡರಸನು ತನ್ನ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಮಾರಸಿಂಹನ ತಮ್ಮ ಗೋವಿಂದರಸನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೇ ರಾಚಮಲ್ಲನ ಪರವಾಗಿ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ನಿಂತನು. ಆಂತರಿಕ ಕಲಹಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದಿದ್ದ ಚಾಳುಕ್ಯ ತೈಲಪನು ಈ ವಂಶದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ಗಂಗವಾಡಿಯನ್ನು ಚಾಳುಕ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಳಗೆ ಲೀನವಾಗಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆದರೂ. ನಾಲ್ಕನೇ ರಾಚಮಲ್ಲನು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೯ ರವರೆಗೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕನಗರದಲ್ಲಿ ಅರಸನಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದನು. ಇದನ್ನೂ ಅವನು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದೇ ಹೋದನು. ಏಕೆಂದರೆ, ಚೋಳರು ಇವನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಗಂಗರ ಅಳಿದುಳಿದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡರು.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಾಲ್ಕೂ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಗಂಗವಂಶದ ಆಳ್ವಿಕಾವಧಿಯ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ಅಗರ ಗ್ರಾಮದ ಕೆರೆಯಂಗಳದ ತೂಬಿನ ಬಳಿ ಇರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇಯ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಗಂಗ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ರಾಣಿ ವಿನೆತ್ತಿನಿಮ್ಮಡಿ ಮಳವೆಲ್ಲೂರನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ

ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಅತನಿಗೆ ಕೂಲಿಗಳಿಂದ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಉಚಿತವಾಗಿ ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗೂ ೨೦ ಕೂಲಿಕಾರರಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಲೆ ಮೇಲೆ ಹೊರಬಲ್ಲ ತೂಕಕ್ಕೆ ತಗಲುವ ರಾಜ್ಯ ತೆರೆಯನ್ನು ವಿನಾಯಿತಿಗೊಳಿಸಲು ಈ ಶಾಸನವು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಒಂದನೆಯ ಶಿವಮಾರನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯೂ, ಮೊಮ್ಮಗನೂ ಆದ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಆರು ಶಾಸನಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ನಲ್ಲೂರಿನ (೮೮) ಶಾಸನವು ಹೊಸದಾಗಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಸುಮಾರು ೮ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಕಡ್ಡಾಣಿ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಸಿಂಗವೆಮ್ಮರಸನೆಂಬ ವೀರನು ಸೆಣಸಿದ ಹೋರಾಟದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದರೆ ಉಳಿದ ವಿವರಗಳು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದು ಕೊಂಗಳಿ ಎಂಬುವನನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಶ್ರೀಪುರುಷನು ತನ್ನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವ ರಾಜ್ಯದೊಡನೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಹೋರಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಸಿಂಗವೆಮ್ಮರಸನು ಬಹುಶ: ಪಲ್ಲವರ ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹವರ್ಮ ರಾಜಸಿಂಹ (೭೦೦–೭೨೮) ನೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆತನ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು 'ಸಿಂಗವೆಮ್ಮರಸರ್' ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಠಿ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೆರೆಯ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಧರ್ಮಪುರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೋತ್ತನ್‌ಕೊಟ್ಟೈಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನವೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ ಪಿರುದಿ ಗಂಗದಿ ಕಟ್ಟಿಣ್ಯೆ ಪರುಮರ್ ಎಂಬಾತನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಿಣ್ಯೆ ಪರುಮರ್ ಎಂಬಾತ ಗಂಗರ ಅರಸನೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಕಡ್ಡಾಣೆ ಎಂಬುದು ಈಗಾಗಲೇ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಬಿರುದಾಗಿತ್ತು. ಅದೇ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾಂಪಾಡಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಕಟ್ಟಿಣ್ಯೆ ಪರುಮರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಪೋತ್ತಾನ್‌ಕ್ಕೊಟ್ಟೈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಈತನನ್ನು ಗಂಗನೆಂದು ಕರೆಯದಿದ್ದರೂ ಈತನು ಶ್ರೀಪುರುಷನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆಯ ೬೭ನೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅರಸನನ್ನು ಶ್ರೀಪುರುಷನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ನೆರೆಯ ನಂಜನಗೂಡಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಕೊಂಗುಣಿ ಮಹಾರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಬಿರುದಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕಮರವಳ್ಳಿಯ ಮಾರಿಚಾವಡಿಯ ಬಳಿ ಇರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವಿರುವ ಶಾಸನವು ಗಂಗ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಕೈಲೂರನ ಮಗ ಮಾದಪ್ಪನಿಗೆ ಗುಣಸಾಗರ ತಮಡಿಯು ಅರಿಯೂರಿನ (ಅರಿಯೂರು–೧೨) ಪೆರ್ಗಡೆತನವನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಕಮರವಳ್ಳೀಯ ಇದೇ ಶಾಸನದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಅರಿವೂರು–೧೨ರ ಗುಣಸಾಗರ ತಮ್ಮಡಿಯು ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊಂಗುಣಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಗಂಗಮನೆತನದ ಅರಸರ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಪೈಕಿ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ದೇವರಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನವೇ ಇದುವರೆಗೆ ತಿಳಿದಂತೆ ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಅರಸರ ಕ್ರಮ ಹೀಗಿದೆ. ಕೊಂಗುಣಿಯ ನಂತರ ಮಾಧವ, ವಿಷ್ಣುಗೋತ್ತಮ, ಮಾಧವ, ಅವಿನೀತ, ದುರ್ವಿನೀತ, ವಿಕ್ರಮ, ದುಗ್ಗ, ಶಿವಮಾರ ಮತ್ತು ಕೊಂಗುಣಿ. ಈ ವಂಶಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿವರ್ಮ ಮತ್ತು ಮುಷ್ಕರರ ಹೆಸರುಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಬಸವಟ್ಟಿ ಗ್ರಾಮದ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೦೧ರ ಶಾಸನ ಗಂಗರಸು ಶ್ರೀಪುರುಷ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಶಾಸನವು ಆರ್ಮೆಳೆಯಪಳ್ಳಿಯ ಉಪ–ಗ್ರಾಮವಾದ ಕುರ್ಕುಪಟ್ಟಿಯ ಕಾಟಕಾಯ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಿಪಟ್ಟೊಡೆಯನಾದ ಕುರುಂಬ ಗಾವುಂಡ ಇವರುಗಳ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಿದ್ದ ಭೂ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಎರಡು ಖಂಡುಗ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ವಿನಾಯಿತಿ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ನೆರೆಯ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲೂಕಿನ ಇಗ್ಗಲಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಅಸಗ ಗಂಗನ ಮಗನಾದ ಪಿರ್ದುವಿ ಗಂಗನು ಮಾಡಿದ ದಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಆತ ಎರಡನೆಯ ಶಿವಮಾರನ ಮಗನಾದ ಪಿರ್ದುವಿಪತಿ ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಯ ಪೃಥ್ವಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಡಾ.ಎಂ.ಎಚ್.ಕೃಷ್ಣ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಸಗ ಗಂಗ ಎಂಬುದು ಶಿವಮಾರನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ, ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವುದೇ ಖಚಿತ ಆಧಾರ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಅಮಚವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಕ್ಯಾತೆದೇವರಗುಡಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೮–೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಗಂಗರಸು ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಮೊದಲ ವರ್ಷದ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೇಳೆಯ ಪುಣಸುಗನೆಂಬುವವನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಮಚವಾಡಿಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಗಾವುಂಡನ ಹೆಸರನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಮಾದಲವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಮಾರೀಗುಡಿ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಮಾರವಳ್ಳಿಯ ರುದ್ರಯ್ಯನ ಮಗ ವೇಳೆಮಾಲ್ರಾಲಾಚಾರಿಗೆ ಸೈಗೊಟ್ಟನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಬೆಳವಡಿಯ ೧೦೦ ಖಂಡುಗ ಭತ್ತ

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಸಿದ್ಧಯ್ಯನಪುರ ಬೇಚಿರಾಕ್ ಗ್ರಾಮದ ಹೊಲವೊಂದರಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಮಾರಯ್ಯನ ಮಗ ತೆರರೆಲಿಯ (?) ನೆಂಬ ಯೋಧನು ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಳ್ಳರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬೊಮ್ಮಾಪುರ ಗ್ರಾಮದ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪವಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಶಾಸನವು ಕೋಳಾಲಪುರವರೇಶ್ವರನಾದ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಗಾವುಂಡನ ಆದೇಶದ ಮೇರೆಗೆ ಜನ್ನಯ್ಯನ ಮಗ ನರಸಿಂಗಯ್ಯನಿಗೆ ನೀಡಲಾದ ದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಸಂಪಿಗೆಪುರ ಗ್ರಾಮದ ಅರ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗೋಡೆಯ ಹತ್ತಿರ ಇರುವ ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಶಾಸನವು ಈ ಸ್ಥಳದ ಕೆರೆ, ದೇವಾಲಯ, ಬಸದಿ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭಾ ಮಂಟಪ (ಅಂಬಲಕ್ಕೆ) ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಕಮ್ಮಹಳ್ಳಿಯ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೊಂಗಳ್ಳೆ, ಪುದಿಗರೆ, ಕೊಣವನೂರು ಮತ್ತು ತಮ್ಮಹಳ್ಳಿಯನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಗಣಿಗನೂರು ಗ್ರಾಮದ ಖಾಸಗಿ ಮನೆಯೊಂದರ ಹಿತ್ತಲಲ್ಲಿರುವ ಭಗ್ನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಗಂಗರಸು ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಕೆರೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ಕುಂತೂರು ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಶಾಸನವು ಗಂಗರಸು ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ಬಯರಸಿಯು ಕುಂದತ್ತೂರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸ್ಥಳೀಯ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ದಾನವನ್ನು ಪರಮ (ಸೆಟ್ಟಿ) ಭಟ್ಟಾರ ಎಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಶಾಸನವು ಈ ಸ್ಥಳದ ಕೆರೆ, ದೇವಾಲಯ, ಬಸದಿ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭಾ ಮಂಟಪ (ಅಂಬಲಕ್ಕೆ) ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಕಮ್ಮರಹಳ್ಳಿಯ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೊಂಗಳ್ಳೆ, ಪುದಿಗರೆ, ಕೊಣವನೂರು ಮತ್ತು ತಮ್ಮಹಳ್ಳಿಯನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆಳಚಲವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದ ರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಭಗ್ನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯಾದರೂ ವಿವರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊರೆಯಾಲದ ಹೊಲವೊಂದರಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಭಗ್ನವಾಗಿದ್ದು ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಂಗನೂರಿನ ವರದರಾಜ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಬಲಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಗಂಗರಸು ಕೊಂಗುಣಿವರ್ಮನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವಾಗಿದ್ದು, ಮಲ್ಲಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭಗ್ನ ಶಾಸನದ ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಗೋಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕೇವಲ ಶಾಪಾಶಯ ಸಾಲುಗಳು ಮಾತ್ರವಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಸಿದ್ಧಯ್ಯನಪುರದ ದೊಡ್ಡರಂಗನಾಥನ ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಶಾಸನವು ಕೊಳ್ಳಗೆರೆ ಆದಿತ್ಯಗೃಹದ ಪೋಷಣೆಗೆ ಮತ್ತು ಅಖಂಡ ದೀಪವನ್ನು ಉರಿಸಲು ಆರು ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ದಾನಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಕಾಮಯ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಪಯ್ಯ ಅವರುಗಳು ಈ ದಾನವನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಹ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆರೆಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಕೆರೆ ಏರಿ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೯–೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದು ತ್ರಿಭುವನಯ್ಯನೆಂಬ ನೊಳಂಬರ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆಯು ಈ ಸ್ಥಳದ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯು ಮಾಡಿದ ತ್ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವಯ್ಯನ ಕೆರೆಯ ಬಳಿಯ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆರೆಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೦೪ನೇ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಎರಡನೇ ಬೂತುಗನ ಮಗ ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಎರಡನೇ ಎರೆಗಂಗನ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಗನಾಡ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ತೃಟಿತ ಶಾಸನವು ಯಾವುದೋ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಂಗಲದ ಖಾಸಗಿ ಮನೆಯೊಂದರ ಬಳಿಯಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೬೫ ರ ಶಾಸನವು ಗಂಗ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಮಾರಸಿಂಗನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಶತ್ರುವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮಣಿಸಿದ ಮಂಗಲದ ಗಾವುಂಡ ಮಾಚಯ್ಯನಿಗೆ ನೀಡಲಾದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಶಾಸನದ ಉಳಿದ ವಿವರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ತೊಂಡವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೭೫ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಮಳೆಳುತ್ತಯ್ಯನ ಮಗ ಅಯ್ಯಪಯ್ಯನು ವೀರಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತಿದ್ದು ತೊಂಡೆವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಖಂಡುಗ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆತನ ಕುಟುಂಬದ ಹಾಲೆಯರ ಕಣವನಿಗೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಪುಣಜೂರು ಗ್ರಾಮದ ಹರದನಹಳ್ಳಿ – ಸತ್ಯಮಂಗಲ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೮೨ನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಳೂರಿನ ೧೦೦೦

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಓರಗಲ್ಲಿನ ೧೦ ಖಂಡುಗ ಭತ್ತವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಲ್ಲಯ್ಯನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಮದ್ದೂರು ಗ್ರಾಮದ ದೇಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೨ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಪೊಲ್ಲಯ್ಯನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಮಳದೂರಿನಲ್ಲಿ (ಮದ್ದೂರು) ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಹತ್ತು ಖಂಡುಗ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲ ಓರೆಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಳದೂರಿನ ಸಾವಿರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಎಲ್ಲೂರು ಗ್ರಾಮದ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೯೯–೧೦೦೦ ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಗಂಗರಸು ಕುವಳಾಲಪುರವೇಶ್ವರ ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಗೋವಿಂದರಾ ಮತ್ತು ಆತನ ಪತ್ನಿ ನೊಳಂಬ ವಂಶೋದ್ಭವಳಾದ ಹಾಗೂ ಪಲ್ಲವ ಕುಲತಿಲಕಳಾದ ಪೃಥುವಬ್ಬರಸಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಹಲವು ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಮನ್ನಾ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರು ಎಳವಕ್ಕಲೂರಿನ ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾಜನಗಳು (ಪನ್ನೀರ್ವರು) ಎಂದೂ ಸಹ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊರೆಯಾಳದ ದೇವವರಿಯ ಎಂಬುವನ ಹೆಸರೂ ಸಹ ಇದರಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ತೆರಕಣಾಂಬಿ ಗ್ರಾಮದ ಈಶಾನ್ಯ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ.೯–೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಿಪಿಲಕ್ಷಣವಿರುವ ಶಾಸನವು ಸಿರಿವೂರಿನ ಅಯ್ಯದೇವಪುರದಲ್ಲಿ ತೋಟವೊಂದನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. . ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬಸವಾಪುರದ ರಸ್ತೆಯ ಪಕ್ಕದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೯–೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಯ ಕಿರಿಯ ತಮ್ಮನಾದ ಬೂತರಸನು ಕುಡಿಯೂರಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಹೋರಾಡಿ ವೀರಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈತನ ಮಾವನಾದ ತಿಂಪಮಾದೇವನು ಮಾದವಾಡಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಬಾಳ್ಗಚ್ಚು ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಬಾಣಗಾವುಂಡನ ಹೆಸರು ಸಹ ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹಳ್ಳದ ಮಾದಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವು ಬೆಂದವಾಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಎರಗಂಗ ಗಾವುಂಡನ ಮಗ ಕೇತಪ ಗಾವುಂಡನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದ ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಭಗ್ನವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಇತರೆ ವಿವರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಗ್ನಶಾಸನವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು ಕೇವಲ ಬಿಲವ ಪುಗಲಬೀರನು ಮನೆಗಳ್ದವಣ್ಣ ಉಣ್ಣುವುದು ಅಕಿಲಬೀವನ..." ಎಂದು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಬೆರಂಬಾಡಿಯ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಚಾವುಣ್ಣ ಪೆರ್ಮನಡಿಯು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಏಳನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಈತನೇ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿರುವ ಚಾವುಣ್ಡಯ್ಯನಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕೋಟೆಗೆರೆಯ ಊರಬಾಗಿಲ ಬಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಕೋಳಿಯಣ್ಣನೆಂಬ ವೀರನು ಕೋಟೆಗೆರೆಯ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಣದ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ವೀರ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ಆತನ ಮಗ ಸಾಂತಣ್ಣನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಪಡಗೂರು ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಿಪಿಲಕ್ಷಣವಿರುವ ಭಗ್ನ ಶಾಸನವು ಗಂಗವಂಶದ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಘ ಅಮಾವಸ್ಯೆಯ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದಂದು ಈ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತೆಂದು

ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುವಳಾಲಪುರಾಧೀಶ್ವರ ನಂದಗಿರಿನಾಥ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಕಾರಣ ಇದು ನಾಲ್ಕನೇ ರಾಚಮಲ್ಲನ ಅಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಆಲದೂರಿನ ಶಂಭುಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಲ್ಲಿನ ಗಾಣದ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದು ಹಯ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡಲಾದ ಹಲವು ತೆರಿಗೆಗಳ ವಿನಾಯಿತಿಯನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬಾಗಳಿ (ಶಾಸನೋಕ್ತ ಬಾಗುಳಿ) ಗ್ರಾಮದ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವಿರುವ ಶಾಸನವು ಕೂಚಿಭಟಾರನೆಂಭ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಒಡೆಯನು ದೇವಾಲಯದ ಪಾಲನೆಗೆ ಮತ್ತು ದೇವದತ್ತಿಯ ಹತ್ತು ಮಹಿಳೆಯರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಕಚ್ಚಗ ನೀರ್ಗುಂದದೇವ, ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಜೋಗಪ್ಪಯ್ಯ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಸೇನಭೋವ (ಹೆಸರು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ) ಇವರುಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಅಭಿಮಾನಿಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಗುರುವಿನ ಶಿಷ್ಯನೆಂದೂ ಗೊರವ ನೀರ್ಗುಂದನೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗುವ ಬಾಳಬೋಜಾಂಗನು ಅಭಿಮಾನಿಶಕ್ತಿಯ ಗುರುವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಈ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಲಾದ ಕಾಚ್ಚಗ ನೀರ್ಗುಂದದೇವನು ಮಹಾಸಾಮಂತ ವಾನರ ಧ್ವಜ ಮತ್ತು ವೃಷಭಲಾಂಛನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಸೋಣಿತಾಪುರದ ಪ್ರಭುವೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ಬಾಗಳಿ) ಇದೇ ಕಾಲದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದು ದೇಸಿಂಗನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ಬಾನಳ್ಳಿಯ ಬಣ್ಣಯಮ್ಮ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪೆಮ್ಮಣ್ಣ ಮತ್ತು ಆತನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಮತ್ತು ವಳ್ಳಿಗ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಗಂಗ ಪೆರ್ಮನಾಡಿಯಿಂದ ಪಡೆದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನ ಪುನ್ನಾಡ–೬೦೦೦, ತಲಕಾಡು, ಮಾಯದಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಪೊಸವಳ್ಳಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಹೊನ್ನೂರು ಗ್ರಾಮದ ಕೆಂಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಭಗ್ನ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ನಂದಿಗಿರಿನಾಥ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಆಡಳಿತ ಮೂರನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪೊನ್ನವಯ್ಯನೆಂಬ ವೀರನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕದಿಯಲು ಬಂದವರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ವೀರಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಸರಗೂರು ಗ್ರಾಮದ ಮಾರಮ್ಮನ ಗುಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದ ಬಾವಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ನಿಷಧಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಬಾಹುಬಲಿ ಮುನಿಪನೆಂಬ ಜೈನ ಸನ್ಯಾಸಿಯು ಸಲ್ಲೇಖನ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲಸೂರು ಗ್ರಾಮದ ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯದ ಸೂರ್ಯವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠದ ಮೇಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಿಪಿಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಶಾಸನವು ಸೂರ್ಯನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸೋಮರಸಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದಳೆಂದು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಊರವ್ವನ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಗಾವುಂಡನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾ ಚಾಮಣ್ಣನೆಂಬ ವೀರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಗಾವುಂಡನು, ಕಂಬಣ್ಣನು ಕಂಬಣ್ಣನ ಕಿರಿಯ ತಮ್ಮನಾದ ಮಾರಣ್ಣನಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬೇರಂಬಾಡಿಯ ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಚಾವುಂಡ ಪೆರ್ಮನಡಿಯು ಬಯಲು ನಾಡಿಗೆ ಬಂದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಲತ್ತೂರನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ಆಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ ಅಲಗೆರೆಯ ಲಕ್ಕಣ್ಣಯ್ಯನೆಂಬ ವೀರನು

ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಮಂಗಲ ಗ್ರಾಮದ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವಿರುವ ಶಾಸನ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಕೇವಲ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿದೇವ ಹಾಗೂ (ಬಾಗಳಿಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕು ಖಂಡುಗ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪೊಳಲಸಮುದ್ರ (ಮಂಗಲದ ಕೆರೆ ಇರಬಹುದು)ದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ನಿಟ್ರೆ ಗ್ರಾಮದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಗೋಡೆಯ ಹೊರಗಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೦೯ರ ಶಾಸನ ನಿಟ್ಟುರೆಯ ರಾಚಗಾವುಂಡನ ಮಗನಾದ ಪೆಮ್ಮಗಾವುಂಡನು ಕೊಳನೆಲ್ಲೂರಿನ ನರಸಿಂಗಯ್ಯನ ಮಗನಾದ ಮಾಧವಯ್ಯನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂ ದಾನವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಈತನ ಕಿರಿಯ ತಮ್ಮ ಬಿದಿವಾಸಯ್ಯನು ಆದಿತ್ಯ ದೇವರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಮಹತ್ವದ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಬೆಳಚಲವಾಡಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೩ರ ಗಂಗಶಾಸನವು ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮನಡಿಯು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ನಾಳಗಾವುಂಡನಾಗಿದ್ದಾಗ ನಾರಂಗಳಾ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಆಯ್ವಮಾರೊಡೆಯನ ಮೊಮ್ಮಗ ಹಾಗೂ ಶಿವರಾಮೊಡೆಯನ ಮಗನಾದ ಮೋಲಾರೊಡೆಯ ಮಾರಯ್ಯನಿಗೆ ಜೇಡವರ ಎರೆಯಂಗ ಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ಪೇರೆಯದ ಕುರುವತ್ತಿ ಬೆಡಗಾವುಂಡ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಕ್ಕಕಾಟಿ ಗ್ರಾಮದ ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಚಂದ್ರಶೇಖರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ (೧೦೪೯) ಶಾಸನವು ತನ್ನ ವಂಶದ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ಮತ್ತು ಎಕ್ಕಂಡದೇವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಹಲವು ಭೂ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ತೊರವಳ್ಳಿಯ ಆಲತ್ತಾಳಮ್ಮನ ಜಗಲಿಯ ಕೆಳಗಿರುವ ನಿಟ್ರೆ ಗ್ರಾಮದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಪರಮೇಯರ ಕುಲದ ತೊರೆಯರ ಮಾರಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅನ್ವವ್ವೆಯಕ್ಕರ ಮಗನಾದ ತಾತಣ್ಣನು ಮಾಧವ ದೇವರ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಹಸುವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನಂದನವನ (ಹೂತೋಟ)ಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಚೋಳರು

ಚೋಳ ವಂಶದ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಈಗಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ರಾಜರಾಜನಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡು ಮೊದಲನೇ ಕುಲೋತ್ತುಂಗನವರೆಗೂ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಲಕಾಡು ಚೋಳರ ಎಲ್ಲಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಗಂಗ ವಂಶದ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿ, ಚೋಳರು ತಲಕಾಡನ್ನು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ತಲಕಾಡಿಗೆ ಚೋಳರು ಒಂದನೇ ರಾಜರಾಜನ (ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೫–೧೦೧೬) ನೆನಪಿಗಾಗಿ ರಾಜರಾಜಪುರವೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಚೋಳರ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ಶಾಸನಗಳು ಈಗಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೆ ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನತಮ ಶಾಸನವು ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಂಪನಪುರ ಗ್ರಾಮದ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೯೧ರ ಶಾಸನ. ಚೋಳರಸ ಒಂದನೇ ರಾಜರಾಜನನ್ನು ಚೋಳನಾರಾಯಣನೆಂದು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಿರುಹೇರೂರಿನ ಎರಡು ಖಂಡುಗ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲ ತರಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು,

ತೋಟವನ್ನೂ ಹಾಗೂ ನಲ್ಲಿಗುಂದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಖಂಡುಗ ಭತ್ತದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವೆಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಮಹತ್ವದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವಾಲಯದ ದುರಸ್ತಿಗೆ ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ಪೋಳೆಯ್ಯನು ಈಶ್ವರವಂಶದ ಸೋಮರಾಸಿ ಭಟ್ಟಾರಕನಿಗೆ ದಾನನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಆರನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೯೧ನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲೇ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸನವು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಆ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೇ ರಾಜರಾಜನು ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂಬುದು ಸೂಚಿಸವಾಗುತ್ತದೆ. ನೊಳಂಬ ಹಾಗೂ ಗಂಗರ ಮೇಲಿನ ದಿಗ್ವಿಜಯಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಶಾಸನಗಳು ಅವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಎಂಟನೇ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೇ ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದವು. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಅವನ ದಿಗ್ವಿಜಯಗಳು ಮುಕ್ತಾಯಘಟ್ಟವನ್ನು ತಲುಪಿದ್ದವು. ಈ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನದಿಂದ ಸೋಮರಾಸಿ ಭಟ್ಟಾರಕನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಿಚಾರ ಈಗಾಗಲೇ ಗಮನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದ ಕಾಲ ನಿರೂಪಣೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ ಚೋಳರು ಈ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಜಾರಿಗೆ ತಂದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಬಹುಶಃ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಂಪನಪುರದ ಊರಿಗೆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಶ್ಲೋಕವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಗಂಗೈಕೊಂಡ ಚೋಳವಳನಾಡಿನ ಪದಿನಾಡು ಸರಹದ್ದಿನ ಮೋಲೂರು ಸ್ಥಳವನ್ನು ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಚಥುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಳಮ್ ಎಂದು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಚೋಳರಾಜ ಮೊದಲೇ ರಾಜಾಧಿರಾಜ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೮-೧೦೫೪)ನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಎಂಟನೆಯ ಹಾಗೂ ಅನಂತರದ ವರ್ಷಗಳ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ವಿವರಗಳೆಂದರೇ ಐಯ್ಯಾಪೊಳೆ-೫೦೦ ವರ್ತಕರ ಸಂಘದ (ಅಯ್ಯಾಪೊಳಿಲ್ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆ) ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ಗಮನೀಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ವಿವಿಧ ಸ್ಥರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುವವರಿಗೆ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ, ಕತ್ತಿವರಸೆ ಯೋಧರಿಗೆ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು, ಕವಾರೈ ಈಶ್ವರಮ್ ಉಡೈಯಾರ್ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಹಲವು ದಾನಗಳು, ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವಣಿಕ ಸಮೂಹಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ತೆರಿಗೆ ರಿಯಾಯಿತಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಈ ಶಾಸನವು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಸತ್ತ ವೀರರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಹಂದಿಯೊಂದನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ಮುಂತಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹಳೇ ಆಲೂರಿನ ದೇಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಇರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಎರಡನೇ ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೋಳನ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪-೬೪) ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ವಿಂಬ ಪೆರುಮಾಳ್ ಮತ್ತು ಕುಂಡನೇಳೆಗನ್ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಮೂರು ಖಂಡುಗ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳಮಂಡಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಗೈಕೊಂಡಚೋಳ ಒಳನಾಡಿನ ಪದಿನಾಡ ಸ್ಥಳದ ಗಾವುಂಡರುಗಳೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ವರ್ತಕರು ಆಲೂರಿನ ತಿರುಮಲ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಉಡೈಯಾರ್ ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. . ಹಳೇ ಆಲೂರಿನ ದೇಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಮಸ್ಥ ಭುವನಾಶ್ರಯ - ಪನಾಚಸತ - ವೀರಶಾಸನಮ್' ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಶ್ಲೋಕದೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಶ್ಲೋಕವು ಐಯ್ಯಾವೊಳೆಯ

ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಮೂಲ ಶಾಸನದಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವ ಸಮೀಕರಣವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೇ, ಆಲೂರನ್ನು ಈ ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ 'ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ–ಐಸೂರ್ವರ್' ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿರುವುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧–೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ವೆಳ್ಳಪ್ಪನಾಡಿನ ಕರುಮನೂರಿನ ಕೇರಳರಸನು ಈ ಸ್ಥಳದ ತಿರುಮಾನಿಣಿಕ್ಕಾಳ್ವಾರ್ ದೇವರ ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯದ ದೈನಂದಿನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ದಾನವನ್ನು ವಿಳಂಬಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಅಡಿ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಹಳೇ ಆಲೂರಿನ ದೇಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಜಗತಿಯ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಆಲೂರಿನ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಗಾವುಂಡರುಗಳು ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಕುಮುದಪಟ್ಟಿಯ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೧ ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಆಲೂರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣದ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ನಾಗವಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಒಂದು ಖಾಸಗಿ ಮನೆಯ ಹಿತ್ತಲಲ್ಲಿದ್ದು, ಆಡಿ ಮಾಸದಲ್ಲಿ (ಶಾಸನವು ಯಾವುದೇ ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಾಲವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಮಹಾಪ್ರಭು (?) ಮಗನ್ ಎಂಬುವವನು ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕುಲಗಾಣ ಗ್ರಾಮದ ತಮಿಳಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಚೋಳ ಗಾವುಂಡ, ಕೇತಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ಇತರರು ತಾವು ಗಂಗ ಮಂಡಳನಾಡಲ್ಲಿನ ಕುಂದತ್ತೂರು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಖರೀದಿಸಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಅಗರ ಗ್ರಾಮದ ವರದರಾಜ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ, ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದು ಮೊದಲನೇ ಕುಲೋತ್ತುಂಗನ ಅಪರೂಪದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಗುರುಗಳ ಕೋರಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ರಾಜನು, 'ರಾಜೇಂದ್ರ ಚತುರ್ವೇದಿಮಂಗಲಂ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರಿದ್ದ ಊರಿನ (ಈಗ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲ) ಜೊತೆಗೆ ಬೇರೆ ಮೂರು ಊರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ 'ವಿರುದರಾಜಭಯಂಕರ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ' ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಾಂಚೀಪುರದ ತಿರುವೆಂಗಡ ಮುಡೈಯಾರ್ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ೧೦೮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದುದು ರಾಜನ ೧೨ನೇಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ. ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨–೮೩ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ೩೪ನೇಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ವರ್ಷ ಎಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೪–೦೫ರಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಕೊಡಲಾಗಿದ್ದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನವೀಕರಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಈ ಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ಗೈಯಾಗರ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವ ಇಂದಿನ ಅಗರ ಗ್ರಾಮವು ೧೦೮೨–೮೩ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಯಳಂದೂರಿನ ಅಗರ ಗ್ರಾಮದ ತೋಟವೊಂದರಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಚೋಳ ರಾಜ ಕುಲೋತ್ತುಂಗನು ದುರ್ಗೈಯಾರ್ ಅಗರಮ್ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ೧೦೮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪಟ್ಟ ವೈಯಾಬಾರಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ ಹೊಸ ಕೆರೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಒಂದು ನೀರಾವರಿ ಕಾಲುವೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಪೀಠವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆಯು ವಿವರಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, 'ಸಮಸ್ತ ಭುವನಾಶ್ರಯ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದೊಂದಿಗೆ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಘದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಮಂಗಳೀಶ್ವರಮ್ ಉಡೈಯಾಮಾದೇವ ದೇವರಿಗೆ ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ನಿರಂತರ ದೀಪಾರಾಧನೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಈ ಶಾಸನವು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಾಗಾರ(ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ)ವನ್ನು 'ತ್ರಿಭುವನ ಮಾದೇವಿ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕೊಳ್ಳಾಗಾರ ಅಥವಾ 'ತ್ರಿಭುವನ ಮಹಾದೇವಿ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲ'ದ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಗ್ರಾಮಲೆಕ್ಕಿಗನಾಗಿದ್ದ ಪುಲವೇಳೂರು ಉಡೆಯನ್ ಎಂಬುವನು ನೀಡಿದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ನಂಬಿಯಾರ್ ಎಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಶಿವಸಮುದ್ರದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ತಳಪಾಯದ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಈ ಸ್ಥಳದ ಉಳಗಮುಂಡೀಶ್ವರ, ತಿಲ್ಲೈಆಳವೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ತಿಲ್ಲೈಕ್ಕೂತ್ತ ಕುಟ್ಟನ್ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ತಿರುವಿರತ್ತನಮ್ ದೇವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ಹಲವಾರು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಶಿವಸಮುದ್ರದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಉಳಗಮುಂಡೀಶ್ವರಮ್ ಉಡೈಯಾರ್, ದೇವಾಲಯವು ದೇಸಿ ಉಯ್ಯಕೊಂಡ ಚೋಳಪಟ್ಟಣಮ್ ಅಥವಾ ಮುಡಿಕೊಂಡ ಚೋಳಪುರಮ್‌ನಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದರ ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದತ್ತಿಯನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ದೇವಕನ್ಮಿಗನಿಗೆ ನೀಡಲಾಯಿತು ಎಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಉಗನೆಯ ಗ್ರಾಮದ ಅರ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಇರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕುಂದುನಾಡಿನ (ಕುಂದುನಾಥ–ಉಡೈಯನ್) ಆಡಳಿತಗಾರನಾಗಿದ್ದ ವುಟ್ಟಾಯನ್‌ನ ಮಗನಾದ ಪಿರಿಯಚೋಳದೇವನ್ ಕಂಡಕ್ಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಸ್ಥಳೀಯ ಗಾವುಂಡರಿಗೆ ಅಂಗಾರಿಶುರಮ್ ಉಡೈಯಾರ್ ದೇವರ ದೈನಂದಿನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಹಲವು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯು ಪಡೆದ ಹಲವಾರು ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಅಜ್ಜಿಪುರ ಗ್ರಾಮದ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ದೇವನೂರು ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಚೋಳಪುರಮ್‌ನ ಆದಿಗಾವುಂಡನ ಮಗನಾದ ಗಾವುಂಡನು (ಹೆಸರು ಇಲ್ಲ) ಇಳಮೇಶ್ವರಮ್ ಉಡೈಯಾರ್ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದೈನಂದಿನ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಭತ್ತವನ್ನು ಖರೀದಿಸಿ ದಾನ ನೀಡಿದ ಮಹತ್ವವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬೆಳತೂರು ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಾಗಿಲ ಬಲಗಡೆ ಇರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದು ಗಂಗೈಕೊಂಡಚೋಳಪುರಂ ಒಳನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಡಿಗೊಂಡಚೋಳ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಳತ್ತೂರು ಗ್ರಾಮದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಡಿಗೊಣ್ಣ ಗ್ರಾಮದ ಶಿವದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಮಂಟಪಗಳ ತಳಪಾದಿಯ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ವಿಟಂಕದೇವ ದೇವರಿಗೆ ಪ್ರಾತ:ಕಾಲದ ನಂದಾದೀಪಾವಳಿಗಳ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಭತ್ತವನ್ನು ದಾನದ ರೂಪವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳಪುರಂ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿದ್ದ ೧೯ ವಿವಿಧ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಚೋಳರು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ವಿವರಗಳಿವೆ. ಶಾಸನದ ಉಳಿದ ವಿವರಗಳು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಗ್ನ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳಪುರಮ್ ಅಥವಾ ಪದಿನಾಡಲ್ಲಿರುವ ದೇಸಿ ಪಟ್ಟಣದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು,

ಭೂಮಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟು ಹಲವು ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಸಂಬಳವನ್ನು ನೀಡಲು ಮುಖ್ಯ ಆದಾಯವಾಗಿದ್ದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸ್ಥಳದ ಇನ್ನೊಂದು ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಸಹ ಭಗ್ನವಾಗಿದ್ದು ಚೋಳರಾಜ ಮೊದಲೇ ಕುಲೋತ್ತುಂಗನ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಚೋಳ ವೀರಸಿಂಹಾಸನದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸ್ಥಳದ ದೇವಾಲಯದ ತಳಪಾಯದ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ರಾಜನ ಐದನೇ ವರ್ಷದ ಆಡಳಿತಾವಧಿಗೆ ಸೇರಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಠಾಂಕದೇವ ಮತ್ತು ನಂಬಿರಾತ್ತಿಯಾರ್ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳ ಮಂಡಲಮ್ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸ್ಥಳದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಗ್ನ ಶಾಸನವು ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳಪುರಮ್ ಪರಿಧಿಯೊಳಗಿದ್ದ ತಿಶಯ್ಯ ಆಯಿರತ್ತಿನ್ನೂರುವರ್ ೧೮ ದೇಶಗಳ ಆಡಳಿತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ನಗರ್ತರು ಮುಡಿಗೊಂಡೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ದೇಶೀ ವಿಠಾಂಕದೇವ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಹಲವು ಅಲಂಕಾರಿಕ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯದ ದೈನಂದಿನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಹಲವು ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನೂ ದಾಖಿಸಿದೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪಶ್ಚಿಮ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಚೋಳ ಅಧಿಕಾರಿ ಶೋದಿ ವೇಳಾನ್ ದಿವಸನಾಗನಮ್ಬಿಯು ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳೇಶ್ವರಮ್ ಉಡ್ಯೆಯಾರ್ ದೇವರಿಗೆ ಐದು ಪಣಮ್ ದಾನದ ರೂಪವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗುಡಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಭಗ್ನ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ದೇಸಿನಾಯಕರ್ ದೇವರಿಗೆ ಶೇಖರನ್ ಪುರುಷ ಮಾಣಿಕ್ಕ ಚೆಟ್ಟಿಯು ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಸೋಡಿಮತ್ ಮತ್ತು ವೇಣಾರ್ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ದಾನವನ್ನು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗುವ ತೆರಿಗೆಯ ಹಣದಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪರಿಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಈ ಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಹೊಯ್ಸಳರು

ಗಂಗವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಹೊಯ್ಸಳರು ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯತೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು, ಗಂಗವಾಡಿಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಚಂಗಾಳ್ವರು ಹಾಗೂ ಕೊಂಗಾಳ್ವರು ಚೋಳರ ಪರಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬರು ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಪ್ರಬಲರಾದರು. ಚೋಳರು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಚಾಳುಕ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಕಾದಾಡಿದರು. ಇಂಥಹ ರಾಜಕೀಯ ಅರಾಜಕತೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವಂಶದ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನ ಅಂಗಡಿ ಗ್ರಾಮ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾದ ಶಶಕಪುರ (ಸೊಸೆವೂರು)ದ ಸಳ ಎಂಬಾತನು ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪಕನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಈತನು ತನ್ನ ಜೈನ ಗುರುವಿನ ಆದೇಶದ ಮೇಲೆ ಹುಲಿಯೊಂದನ್ನು ಕೊಂದ ಕಾರಣ ಹೊಯ್‌ಸಳ ಅಥವಾ ಪೊಯ್‌ಸಳನೆಂದು ನಂತರ ಜನಪ್ರಿಯಗೊಂಡಿದ್ದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ ಸೊರಬದ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಜೈನ ಯತಿ ಸುದತ್ತನೆಂದೂ ಹಾಗೂ ನಗರ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ವರ್ಧಮಾನ ಮುನೀಂದ್ರನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಳನ ಕಾಲವಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಮುನಿಯ ಕಾಲವಾಗಲೀ ಎಲ್ಲೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿಲ್ಲ. ನಂತರ ಸಳನ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯನ್ನು ಆಧಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊಯ್ಸಳ ವಂಶದವರು ಹುಲಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ ಸಳನನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಲಾಂಛನವನ್ನಾಗಿ ಘೋಷಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ರಾಜ ಲಾಂಛನವು ಹೊಯ್ಸಳರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿಬಂದಿರುವುದು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರು ಮೂಲತಃ ಮಲೆನಾಡು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕುದುರೆಮುಖ ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿಯ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಸೊಸೆವೂರು (ಇಂದಿನ ಅಂಗಡಿ)

ಗ್ರಾಮದವರೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ. ನಂತರ ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬೇಲೂರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದ ತರುವಾಯ ದೋರಸಮುದ್ರ (ಹಳೇಬೀಡು)ಕ್ಕೂ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ವಂಶದ ಅರಸರು ಸೇವುಣರಂತೆ ತಾವೂ ಯಾದವ ನಾರಾಯಣರೆಂದೂ ದ್ವಾರಾವತೀಪುರವರಾಧೀಶ್ವರೆಂದೂ ಕರೆದುಕೊಂಡರು. ಚೋಳರ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಅಪ್ರಮೇಯನ ವಿರುದ್ಧ ತಲಕಾಡಿನ ಸಮೀಪದ ಕಲಿಯೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ನಾಯಕನೊಬ್ಬ ಕದನ ಹೂಡಿದ್ದು ಆ ನಾಯಕನನ್ನು ಈ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾರಂಭದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದ ನೃಪಕಾಮನೆಂದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೬). ಈ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಗಂಗವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಗಂಗರು ಅವನತಿ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ನೃಪಕಾಮನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೬ರಿಂದ ೧೦೪೫ರವರೆಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಈತನ ಮಗ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ವಿನಯಾದಿತ್ಯನು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ೧೦೪೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಗಂಗವಾಡಿ ಪ್ರಾಂತವು ಬಹುತೇಕ ಇವನ ಹತೋಟಿಗೊಳಪಟ್ಟಿತು. ವಿನಯಾದಿತ್ಯನು ವೇಲಾಪುರ (ಬೇಲೂರು) ವನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈತನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫–೯೮ರವರೆಗೆ ಐದು ದಶಕಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ಎರಡು ವರ್ಷ ಕಳೆಯುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಎರೆಯಂಗ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೮–೧೧೦೦) ನೂ ಸಹ ಅಕಾಲ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ಆತನಿಗೆ ಏಚಲದೇವಿ ಮತ್ತು ಮಹಾದೇವಿಯರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಅರಸಿಯರೂ, ಒಂದನೇ ಬಲ್ಲಾಳ, ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಮತ್ತು ಉದಯಾದಿತ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಜನ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಒಂದನೇ ಬಲ್ಲಾಳನು ಎರೆಯಂಗನ ತರುವಾಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈತನು ತನ್ನ ಸಹೋದರರಾದ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಮತ್ತು ಉದಯಾದಿತ್ಯರ ಸಮರ್ಥ ನೆರವಿನಿಂದ ಪರಾಮಾರ ವಂಶದ ಜಗದ್ದೇವನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿದನು (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೦).

ಬಲ್ಲಾಳನ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೮ರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನಲಂಕರಿಸಿ ೧೧೪೮ರವರೆಗೂ ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜರುಗಳ ಪೈಕಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನನ್ನು ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯ ರಾಜನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಂಗವಾಡಿ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿತ ಹೊಂದಿದ್ದ ಚೋಳರನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೪ರಲ್ಲಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ತಲಕಾಡಿನಿಂದ ಅವರನ್ನು ಹೊರದಬ್ಬಿ 'ತಲಕಾಡುಗೊಂಡ"ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಧರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಹೊಯ್ಸಳರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ನಾಂದಿ ಹಾಡಿದನು. ಚೋಳರು ಪರಾಭವಗೊಂಡರೂ ತಲಕಾಡಿನಿಂದ ಕಾಲ್ತೆಗೆಯಲು ಒಪ್ಪದ ಚೋಳ ಸಾಮಂತ ಆದಿಯಮ ಹಾಗೂ ದಂಡನಾಯಕ ನರಸಿಂಹವರ್ಮರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿ ಕಂಚಿಯವರೆಗೂ ಅವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಮೂಲಕ ಚೋಳರ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಮುರಿದ ಹೊಯ್ಸಳ ದಂಡನಾಯಕ ಗಂಗರಾಜನ ಈ ಮಹತ್ತರ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಅರೆತಿಪ್ಪೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭ರ ಶಾಸನವು ವಿವರವಾಗಿ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯರ ಪರಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಹಂಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಚಾಳುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ವಿರುದ್ಧ ಆರಂಭದ ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ಸು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಬೇಕಾಯಿತೆಂದು ಈವರೆಗೆ ನಂಬಲಾಗಿತ್ತು. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಅಂತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಆತನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೧ರಲ್ಲಿ ಬಂಕಾಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಧನನಾದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದರೆ ಆತನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೨ರವರೆಗೂ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿರಬಹುದೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ರಾಜ್ಯದ ವಿವಿಧೆಡೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಶಾಸನಗಳು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮ರವರೆಗೂ ದೊರೆತಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದ್ದು, ಮಾರೇಹಳ್ಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮ರ ಶಾಸನವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ೧೧೪೮ರವರೆಗೂ ಬದುಕಿದ್ದನೆಂದು

ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಆತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆಗೊಂಡಿದ್ದು "ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೪೮ರ ನಂತರ ನಿಧನನಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಇದೇ ಶಾಸನದ ಆಧಾರದಿಂದ" ಎಂ.ಜಿ.ಮಂಜುನಾಥ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈತನು ನಾಲ್ಕು ದಶಕಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಣನೀಯವಾದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದನು. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ಬಲ್ಲಾಳನು ಸು.೧೧೩೩ಕ್ಕೂ ಮೊದಲೇ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಅದೇ ವರ್ಷ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮಗನಾದ ನರಸಿಂಹನು ಜನಿಸಿದನು. ಆತನು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಯುವರಾಜ ಪಟ್ಟ ಅವನಿಗೆ ಲಭಿಸಿತು.

ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ತರುವಾಯ ಒಂದನೇ ನರಸಿಂಹನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೯ರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ಕಳಚೂರಿ ವಂಶದ ಬಿಜ್ಜಳನು ಹೊಯ್ಸಳರನ್ನು ಬನವಾಸಿಯಿಂದ ಹೊರದೂಡಲು ಬಲಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರಮದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಕೈ ಜಾರುತ್ತಿದ್ದರೂ ರಾಜನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಚಲಿತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈತನ ತರುವಾಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನು ಮೂರು ದಶಕಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೩–೧೨೨೦) ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಮಾಡಿದನು. ಇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳರ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವೈಭವಯುತವಾದ ಅಧ್ಯಾಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಚಂಗಾಳ್ವ ಮತ್ತು ಕೊಂಗಾಳ್ವರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಅಡಗಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಉಚ್ಚಂಗಿಯ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿ ಪಾಂಡ್ಯರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಹತೋಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೭) ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ಉತ್ತರಭಾಗದ ಬನವಾಸಿಗೆ ಹೋದನು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಳಚೂರಿ ಸಂಕಮನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನ ತರುವಾಯ ಎರಡನೇ ನರಸಿಂಹನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೨೦–೧೨೩೫) ಚೋಳರನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಿದನು. ಈತನ ತರುವಾಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನು (೧೨೩೫–೧೨೫೩) ಹೊಯ್ಸಳ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿ ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ತನ್ನ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡನು. ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಕಣ್ಣಾನೂರಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೊಯ್ಸಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜ್ಯಪಾಲನಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ದೋರಸಮುದ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣಾನೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈತನ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಾದ ಮುಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ರಾಮನಾಥರ ನಡುವೆ ಅಂತಃಕಲಹಗಳು ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಇಭ್ಭಾಗಗೊಳಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ದೋರಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಸ್ಥಳನಾಮದ ಬಗ್ಗೆ ಹಲವಾರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ.

ಪಾರಂಪರಿಕ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ 'ದೋರ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ದ್ವಾರ' ಪದಕ್ಕೆ ಸರಿಸಾಟಿಯಾದುದೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗಿದೆ. ದೋರ ಎಂಬುದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಧೃವನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರೆಂದು, ಇನ್ನೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಹಾನಗಲ್ ತಾಲೂಕಿನ ನರೆಗಲ್ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಎ.ಇ.–ತು ೩.೧೬೩) ಧೃವನನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೋರನೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ದೋರ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸಮುದ್ರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕಾರಣ (ಎಂ.ಎ.ಆರ್–೧೯೨೪ ಪು.೮೦) ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ದೋರಸಮುದ್ರವೆಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂಬ ಖಚಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಈ ಕೆರೆಯು ಹಾಸನ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ದೋರನಹಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ದೋರಗ್ರಾಮವೆಂಬ ಸ್ಥಳವು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ದೋರಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅನತಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರು ತಮ್ಮನ್ನು ಯಾದವ ವಂಶದ ದ್ವಾರವತಿ ಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ (ದ್ವಾರಕಾಪುರ) ರೆಂದು

ಕರೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದೋರಸಮುದ್ರ ಅಥವಾ ದ್ವಾರಸಮುದ್ರವು ಈಗಿನ ಹಳೇಬೀಡೇ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಎಲ್ಲ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ದ್ವಾರಸಮುದ್ರವನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಮುಮ್ಮಡಿನರಸಿಂಹನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ತರಭಾಗವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಕಿರಿಯ ಮಗನಾದ ರಾಮನಾಥನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ದೋಷಗಳು ಕಂಡು ಬಂದ ಕಾರಣ ಇವರಿಬ್ಬರ ನಡುವಿನ ಒಡಕು ವಿಸ್ತೃತಗೊಂಡಿತು. ಮುಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹನ ತರುವಾಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೧ರಲ್ಲಿ ಆತನ ಮಗ ಮುಮ್ಮಡಿಬಲ್ಲಾಳನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದನು. ಈತನು ಐದು ದಶಕಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೧-೧೩೪೨) ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಉತ್ತರಭಾರತದ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಖಿಲ್ಜಿಯ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಲ್ಲಿಕ್ ಕಾಫುರನ ದಾಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಕಾರಣ ವೈಭವಯುತವಾಗಿ ಮೆರೆದ ಹೊಯ್ಸಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪತನಗೊಂಡಿತು.

ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನಿಂದ ರಾಮನಾಥನವರೆಗೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜರ ಶಾಸನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ನೂರಕ್ಕೂ ಮೀರಿದೆ. ಹುಣಸೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಮಠದೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನ ದೋರಸಮುದ್ರದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಹೊಯ್ಸಳನ ಕಾಲದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜನ ಬಿರುದಾವಳಿಗಳು ಕಾರ್ಯದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣು ಬಿರುದಾವಳಿಗಳನ್ನು (ಚಾಮರಾಜನಗರ-೧೨೨; ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ-೪೧) ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಆರನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನು ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದೂ ಹಾಗೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಹೊಯ್ಸಳರು 'ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ'ನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೇ, ಶಾಸನದ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೪, ಆದುದರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೧೧೨೨ ರಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನಿಂದ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ, ಶಾಸನದ ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಯ ಸಂವತ್ಸರವು ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಹಾಗೂ ಒಂದನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ೧೧೦೬-೧೧೬೬ಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಮಗ ಒಂದನೇ ನರಸಿಂಹನಿಗೂ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನೆಂಬ ಬಿರುದು ಇದ್ದಿದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯದ ಶಾಸನವು ಒಂದನೇ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಸೇನಾಪತಿಯೂ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಯೂ ಆದ ಪುಣಿಸಮಯ್ಯನ ಚಾಮರಾಜನಗರದ ಶಾಸನವು ಆತನ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗಳನ್ನೂ ಹಾಗೂ ಆತನ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಬಿಟ್ಟಿಗನು ಗಂಗವಾಡಿ-೯೬೦೦೦ ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೊಂಗು, ತಲಕಾಡು ಮತ್ತು ಕೋಲಾಲಪುರಗಳು ಆತನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು ತಲಕಾಡನ್ನು ತನ್ನ ದ್ವಿತೀಯ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈತನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತ್ರಿಕೂಟ ಬಸದಿಗೆ ಅಥವಾ ತಾನೇ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ ಪುಣಿಸ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಬಸದಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಎಣ್ಣೆನಾಡಿನ ಅರಕೊಟ್ಟಾರದಲ್ಲಿ ಪುಣಿಸರಾಜ ದಂಡಾಧೀಪನು ರಾಜನ ಆದೇಶದ ಮೇರೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಈ ದಾನಿಯ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ನೀಡಿದೆ.

ಚಾಮಚಾಮುಪ, ಅವನ ಮಗ ಪುಣಿಸಮ್ಮ ಚಾಮುಪ (ಮೊದಲನೆಯ), ಅವನ ಮಗ ಪೋಚಲೆ, ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದ, ಚಾಮರಾಜ, ನಾಕಣ, ಕುಮಾರಯ್ಯ, ಚಾಮರಾಜನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಅರಸಿಕಬ್ಬೆ ಮತ್ತು ಚೌಂಡಲೆ, ಪುಣಿಸಮ್ಮಯ್ಯ (ಎರಡನೇ) ಮತ್ತು ಚೌಂಡಲೆಮಗ ಬಿಟ್ಟಿಗ ಮತ್ತು ಪುಣಿಸಮ್ಮಯ್ಯನ ಮಗ ಬಿಟ್ಟಿಗ ಇವರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ಬಸದಿಗಳಿಗೆ ಅಣ್ಣಪೂರ್ಯಗೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಹತ್ತು ಖಂಡುಗ ಭತ್ತವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಬಸದಿಯ ಪ್ರಾಕಾರದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೧ರ ಶಾಸನವು, ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ನೀರು ಕೂಲಿ (ನೀರು ತೆರಿಗೆ), ನಿಚಂಡಿ ಮತ್ತು ಬೇಡುಗೆ (ಮನೆ ಗದ್ಯಾಣ) ಮುಂತಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರಿಂದ ವಸೂಲಾದ ಆದಾಯವನ್ನು ಅರೆಕುತಾರ ಬಸದಿಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಹಾಗೂ ಮುಂದುವರಿಕೆಗೆ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡುವುದು ಹಾಗೂ ಈ ದಾನವನ್ನು ಆ ಸ್ಥಳದ ಎಲ್ಲಾ ಗಾವುಂಡರೂ ಕೇತಗಾವುಂಡನ ಮಗ ಬಿಟ್ಟಿಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಾಳ ಗಾವುಂಡನ ಮಗ ದಾಸೇಗಾವುಂಡನೂ ಈ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಆದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಾಮರಾಜನಗರದ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದ ದಕ್ಷಿಣಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೧ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾದ ರಾಜ್ಯ ಆದಾಯದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಭಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಅದರ ಭಕ್ತಾದಿಗಳ ಒಕ್ಕಲು ನೀಡಿದ ಉಂಬಳಿಯ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಊರಿನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಪ್ರಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೧ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳವೀರನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅರೆಕುತಾರದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವರಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಬಿಟ್ಟಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ದಾಸೆಗಾವುಂಡ ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಗಾವುಂಡಗಳು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಸರ್ವಮಾನ್ಯದ ವಿವರಗಳು ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕುದೇರಿನ ಶಾಲೆಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೮–೪೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರ ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರ್ ಕೇಶವನ್ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ವಮ್ಮಿಪಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕುದೂರುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಎಲ್ಲೂರು ಗ್ರಾಮದ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೧ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ದೈನಂದಿನ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಲವಕೂರಿನ ಗೌಡರುಗಳು ನೀಡಿದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಭಂಡಾರದೇವಿಗೂ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹೆಗ್ಗವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಶಂಭುಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪವಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಇಡೈನಾಡಿನ ಪೇರಗೈಯಪಟ್ಟಿಯ ಗೌವುಂಡರುಗಳು (ವೆಳಮೈಯರ್) ಸಂಸ್ಥೆಯು ಶಂಭುಲಿಂಗದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದ ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಭಗ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ವಿಮಾನದ ತಳಪಾದಿಯ ಜಗತಿಯ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೨–೪೩ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಇಡೈನಾಡಿನ ಶಂಭುನಾಥದೇವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಶುಖನಾಸಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಸ್ತೂಪಿ (ಶಿಖರ) ಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಪೆರ್ಗೈವಾಡಿಯ (ಹೆಗ್ಗವಾಡಿಯ) ಕೊಮ್ಮೆಯಾನನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಶಂಭುಗಾವುಂಡನು ಅಪೂರ್ವ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ತ್ರುಟಿತ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು

ಪೆರ್ಗ್ಗೈಪಡಿಯ ಕೊಮ್ಮೆಯಾರ ಪೆರ್ಗ್ಗಾಮುಂಡನ ಮಗನಾದ ಮಾರಗಾಮುಂಡನ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದ ಉಳಿದ ವಿವರಗಳು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ಹೆಸರುಗಳು ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಉಳಿದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಮಾದಿಗಾಮುಂಡನ ಮಗ ಮಾರಗಾಮುಂಡನು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಕಲ್ಲಿನತೊಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಗಣಗನೂರಿನ ಕಲ್ಲು ಗಾಣದ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ನಾರಸಿಂಹದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಣಿಗನೂರಿನ ಚಂಡಗಾವುಂಡನ ಮಗ ಆಸಕ್ಕಗಾವುಂಡನು ಎಣ್ಣೆಗಾಣವನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಊರಿನ ಮಾರಿಗುಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಮಾಚಯ್ಯ ಗಾವುಂಡನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಶಾಸನವು ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಶ್ಲೋಕದೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಆಲದೂರು ಗ್ರಾಮದ ಶಂಭುಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೮ ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಮೊದಲೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೆರುಮಾಳ ದಣಾಯಕನ ಮಗನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣದೇವ ದಣ್ಣಾಯಕನು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ನಂತರ ಪೆರುಮಾಳದೇವ ದಣ್ಣಾಯಕನು ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (೧೨೮೫) ಸೇನೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಕಾಲದ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಗೊಂದಲಗಳಿವೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬಾಗಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜ ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೭ರಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕಗಾವುಂಡ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆ ಗೌಡರುಗಳು ಭುಜಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಖಂಡ ನಾಂದಾದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ದೇವಾಲಯದ (ಪುರೋಹಿತ) ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಶಂಭುದೇವ ಮಾರವಾಡೆಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಾಗುಳಿಯ ಆವುಚರ ರಾಮಗೌಡನ ಮಗ ಜಕ್ಕಗಾವುಂಡ, ತೊನದಕರ ಜಗಗೌಡನ ಮಗ ಮಾರಿಗೌಡ, ಮಾರಗೌಡನ ಮಗ ಜಗ್ಗಂಣ್ಣ, ಪಿಳ್ಳೇ ಗಾವುಂಡನ ಮಗ ಬರಿಗೌಡ, ಬಾಣೆಗ ಸೆಟಿಗೌಡ, ಅವಚರೆ ಕಕ್ಕಿಗೌಡನ ಮಗ ಕಾಳೇಗೌಡ ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಗೌಡರುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉತ್ತರದ ತಳಪಾದಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಭಗ್ನ ತಮಿಳುಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨-೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅಂಬಳವಣ್ಣನ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯ ಆರನೇ ಒಂದು ಭಾಗದ ಆದಾಯವನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಈಡಿಗ್ಗೆರೆಯ ರಸ್ತೆಯ ಬಳಿ ಇರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೪೨ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಂದ ನಾಡನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಗುಲಿಯ ಬಮ್ಮಗಾವುಂಡನು ನೀಲಗಿರಿಯ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಳಕುಲ್ಲ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಎಡೆನಾಡು ಮತ್ತು ಹಿರಿಯನಾಡಿನ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಕೋಟೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನ ಮಗನನ್ನು ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಕೊಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಇದೇ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೂ ಮಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗೂ ಆತನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮಗನಾದ ನಾಕಗಾವುಂಡನು ಮಡಿದ ವೀರರುಗಳ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಇದೇ ಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಇದೇ ಸ್ಥಳದ ಕಮ್ಮಾರನಾಗಿದ್ದ ಕೊಂಗುಣಿ ಆಚಾರಿಯ ಮಗ ಕೊಂತಾಚಾರಿಯು ಸಹ ಇದೇ ಬಾಗುಲಿಯ ಕಾದಾಟದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗೂ ಅವನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ವೀಳಕಾರ ಗಾವುಂಡನು ನೀಡಿದ ಭೂಮಿ ದಾನದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬಸವಟ್ಟಿ ಗ್ರಾಮದ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಲುಗಾಣದ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೧ ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಎರಡನೇ ನರಸಿಂಹನ

ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಸೆಟ್ಟಿ ನಲ್ಲೂರಿನ ಹರತಿಗೌಡನು ಮಾರಹಳ್ಳಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಎಣ್ಣೇಗಾಣವನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎಣ್ಣೇಗಾಣವನ್ನು ಎಡೆಯೂರಿನ ಮಾದಿಕಾಳನೆಂಬ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಸೇವಾಭಾವದಿಂದ ಉಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಂಪನಪುರದ ಹಳೇಗ್ರಾಮದ ತೆಂಗಿನ ತೋಟದ ಮೂಲಸ್ಥಾನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಒದನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಡಿನ ಕಲ್ಲೂರಿನ ನಾರಾಣದೇವನ ಮಗನಾದ ವಡ್ಡುಲಗೋತ್ರದ ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಮಾರಾಯನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಖರೀದಿಸಿದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಲ್ಲೂರಿನ ಗಾವುಂಡರುಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಹಣ್ಣಿಭೋಜನೆಂಬ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಕೆತ್ತಿದನೆಂದೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಮ್ಮ ಗ್ರಾಮದ ಜನಾರ್ದನಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಮಾರನಾಡಿನ ಮೋಗೂರು ಮತ್ತು ತಗಡೂರುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡಿನ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡರು ಮತ್ತು ಕೋಮಂತಿಗರು ಹದಿನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಹೊಮ್ಮದ ಪಿಳೆನಾಯನಾರ್ ದೇವರಿಗೆ ಆಲೂರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವು ಹಿಂದೆ ಹೊಮ್ಮದ ಅಮ್ಮೆಳೆಯ ಕೇಶವದೇವರಿಗೆ ನೀಡಲಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತೊರೆನಾಡ ನಾಡಸೇನಭೋವ ಮಯ್ಯಣ್ಣನ ಮಗ ಅಲ್ಲಪ್ಪ ಚೌಡಪ್ಪ, ಸಿಂಗಣ್ಣ ಕಾಮಣ್ಣ ಸೋವಣ್ಣ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಂಗನೂರು ಗ್ರಾಮದ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೬೩ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ಕೆಲವು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಾಳ ಗಾವುಂಡ, ಬೊಪ್ಪಗಾವುಂಡ ಮತ್ತಿತರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ (ಪೆಣಾವಳ್ಳಿ ವಳ್ಳಿಯಾಗ) ಸಂಬಂಧದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹಂಡ್ರಕಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಕಲ್ಲುಗಾಣದ ಮೇಲಿನ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೦ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೇತಗಾವುಂಡನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಕೋವಿಗಾವುಂಡ, ನಾಗಗಾವುಂಡ ಮತ್ತಿತರರು ಎಣ್ಣೆನಾಡಿನ ಅಂಡ್ರಕ್ಕನಪಳ್ಳಿ (ಹಂಡ್ರಕಹಳ್ಳಿ)ಯ ವಿಮೇಶ್ವರ (ಭೀಮೇಶ್ವರ) ದೇವರಿಗೆ ನಿತ್ಯಾ ದೀಪರಾಧನೆಗಾಗಿ ಎಣ್ಣೆ ಗಾಣವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹಳೇ ಆಲೂರು ಗ್ರಾಮದ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಗಡೆ ಇರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೪ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಮ್ಮೆಳೆಯ ಚೆನ್ನಕೇಶವದೇವರ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹದಿನಾಡಿನ ಆಲೂರು ಮತ್ತು ಹೊಮ್ಮ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ತೊರೆನಾಡಿನ ಅಧಿಕಾರಿ ಶಿವಬಾರಿ ನಾಯನಾರ್‌ಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ತೆರಿಗೆ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಹಾಸುಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೨೭ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಕುಣಂಗಿಲ್ ಮಾರಗಾವುಂಡನ ಮಗ ಅಂಕಗಾವುಂಡನು ಪದಿನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಆಲೂರಿನ ತಿರುಮಲಸ್ಥಾನ ಮುಡೈಯಾರ್ ಅಥವಾ ದೇಶೀನಾಥ (ಕೇಶವ) ದೇವರಿಗೆ ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಆಲೂರು, ಪಾಡಿನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಗಂಗೈಕೊಂಡಚೋಳನಾಡು ಅಥವಾ ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳಮಂಡಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖೀಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಸುವರ್ಣಾವತಿ ನದೀತೀರದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ

ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೮ರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಆಲೂರಿನ ನಲ್ಲೊಡೆಯರುಗಳು, ಕುಣಿಂದರು, ಕೋವರು ಮತ್ತು ವೆಲ್ಲಾರುಗಳು ಇದೇ ಸ್ಥಳದ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ನೀಡಲಾದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ಮಲ್ಲಿಸೇನ ಮಲ್ಲಾದಾರಿಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪಾರಿಸದೇವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಚಲುವಣ್ಣ ಮತ್ತು ಆದಿಯಣ್ಣರು ಸ್ವೀಕರಿಸದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಬಸವಾಪುರ ಗ್ರಾಮದ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೧೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಪ್ರಸನ್ನ ಕೇಶವಪುರ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಪೆರುಮಾಳ ದನ್ನಾಯಕನ ಮಗನಾದ ಮಾದಪ್ಪ ದನ್ನಾಯಕನು ಕಾವದೇವ ಕ್ರಮಿತನು ಈ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ಮಹಾಜನರ ಪರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಹಲವು ದಾನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿದ್ದ ಕೆಂಪಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗನಾದ ಮಾದಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ದೊಳ್ಳಿಪುರ ಗ್ರಾಮದ ಶೀರುಹಳ್ಳದ ಬಳಿ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನು ದೋರಸಮುದ್ರದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಶ್ರೀರಂಗಂನ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಕುರತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಸನ ಮಗನಾದ ಪೆರಿಯಾ ಭಟ್ಟಾರಕನಿಗೆ ಗುಡ್ಡವಾಡಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾರೆನಾಡಿನ ಪ್ರಭು ಗಾವುಂಡರು ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹರದನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ದಿವ್ಯಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೧೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಆಡಳಿತಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಮಾಧವ ದಂಡನಾಯಕನು ಅಣಿಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕಂಬಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಪುರುಷಗೌಡನ ಮಗನಾದ ಮಾರಗೌಡನು ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ನರಸಮಂಗಲ ಗ್ರಾಮದ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೩೭ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹನ ಮಂಗಳ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಯ, ಹೊದಕೆ, ಹೊಂಬಳಿ, ಆಡುವಣ, ಮಗ್ಗ ಕಾಣಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕಿರುಕುಳಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ರಾಮನಾಥ ದೇವರ ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ಬಿಲ್ಲ ಚೊಕ್ಕಯಯ್ಯ ದಣ್ಣಾಯಕ, ಬೋಗಯ್ಯ ದಣ್ಣಾಯಕ ಮತ್ತು ಇತರರು ಕೊಡಮಾಡಿದರೆಂದು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಗಡೂರು, ಸರಗೂರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ತೊರೆನಾಡನ್ನು ಮಹಾಪಸಾಯಿತನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದೇ ಸ್ಥಳದ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡನೇ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ರಾಮಸಮುದ್ರದ ನಾಲ್ಕು ಸಲಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಜಗತಪ್ಪಾಜಿ (ತಿರುವಿಯಡಟ್ಟಾಮ್) ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹಮಂಗಳದ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಇಮ್ಮಡಿ ರಾಹುತ್ತರಾಯ ಪೆರುಮಾಳದೇವ ದಣ್ಣಾಯಕನು ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಆಡಳಿತ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಪೆರುಮಾಳ ದಣ್ಣಾಯಕನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕಿಲಗೆರೆ ಗ್ರಾಮದ ಊರಬಾಗಿಲ ಬಳೀ ಇರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೧೮ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೆರಕಣಾಂಬಿಯಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡುಗಳನ್ನು ವೀರಮಾಧವ ಪಟ್ಟಣದಿ ದಣ್ಣಾಯಕನ ಮಗನಾದ ಪೆರುಮಾಳ ದಣ್ಣಾಯಕನು ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊಸಬಳಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಳ್ಳಿಗೆರೆ ಮತ್ತು ಬೆಲಕುಪ್ಪೆ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಆತನೇ ತೆರಕಣಾಂಬಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಗೋಪಿನಾಥ ದೇವರಿಗೆ

ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ತೆರಕಣಾಂಬಿಯ ಅಳ್ಳಪ್ಪ ದಣ್ಣಾಯಕನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಚಾಮವ್ವೆ ದಣ್ಣಾಯಕಿಯು ಕೊಡಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ದಾನಿಯು ಮೋಡೆಯ ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಸ್ವಸ್ತೀಪುರದ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕೊತ್ತಲವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಬಸವನಗುಡಿಯ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೦೩ ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ತೆರಕಣಾಂಬಿಯಿಂದ ಪದಿನಾಲ್ಕು ನಾಡನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಾಧವ ದಣ್ಣಾಯಕನು ವರದರಾಜ ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಾಳನಾಥ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಮೋಡೆಯ ಕುಲದ ಭೀಮದೇವನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಪೆರುಮಾಳ ದಣ್ಣಾಯಕನಿಂದ ಈ ದಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಬಗೆಗೆ ಶಾಸನವು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ನೀಡುವಲ್ಲಿ ಮಾಧವ ದಣ್ಣಾಯಕನ ಮಗನಾದ ಕೇತಯ ದಣ್ಣಾಯಕನೂ ಸಹ ತನ್ನ ತಂದೆಯೊಡನೆ ಸಹಕರಿಸಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕಟ್ನವಾಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಮನೆಯೊಂದರ ಹಿತ್ತಲಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೩ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳ ಎರಡನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೇಣಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕಟ್ಟಣವಾಡಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಎಡತಲೆಯ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಉಗನೆದ ಹುಂಡಿಯ ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಎಣ್ಣೇನಾಡಿನ ಉಗುನೆಯ ಹಿರಿಯ ಒಡೆಯರುಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಚಟ್ಟಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ದೇವಗಾವುಂಡರುಗಳ ಮುಖೇನ ರಾಮದೇವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಎಣ್ಣೆಗಾಣವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶದ ದೇವಾಜಿಯ ಮಗ ರಾಮಲಿಂಗಪಂಡಿತನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನೆಂದೂ ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ದೇವಳಾಪುರದ ಉಪಾಧ್ಯರ ಭಟಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೮ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಎರಡನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೊರೆನಾಡಿನ ಸೊತಿಯೂರ ಒನಗರ ಸೊಸಗೌಡನಮಗ ಸಾತೆರಗೌಡನ ಪುತ್ರ ಶಂಭುದೇವನು ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವರಿಗೆ (ಹೆಸರು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ) ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಗಡೆ ಗ್ರಾಮದ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿರುವ ನಿಲುಗಲ್ಲು ಕಂಬದ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಕೇಸಿಗಾವುಂಡನ ಮಗ ಹೊನ್ನಗಾವುಂಡನು ಅದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನೆಂದು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕುಲಗಾಣ ಗ್ರಾಮದ ಬಲವಾಸುದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಬಾಗಿಲಿನ ದಕ್ಷಿಣದ ಗೋಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೬ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಎರಡನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶಂಕರಿಪಾಡಿಯ ಮಗನಾದ ವಿಟ್ಟಲನ್ ಮತ್ತು ಮೇಳೆಯ ದಣ್ಣಾಯಕ ಇಬ್ಬರೂ ೩೦ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ವಿಚ್ಚಂಡೈಅಂಗೈ ಎಂಬುವರಿಗೆ ವಾಸುದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆರೆಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಹನುಮಂತದೇವರ ಗುಡಿಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಶಾಸನವು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೫ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಗಡೂರಿನ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವರಿಗೆ ಹದಿನಾಕು ನಾಡ ಗಾವುಂಡರುಗಳು ಕೆರೆಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಯಳಂದೂರಿನ ಗೌರೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪಾಠಶಾಲೆಯ ಕಂಬದಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಶಾಸನವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು, 'ವೇಲಾಪುರ' 'ಮರಮಗನ್' ಎಂಬ ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಊರಿನ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೪-೪೫ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.

'ಚೋಳೇಂದ್ರ ಸಿಂಹ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ'ನ ಮಹಾಜನಗಳು, ಪ್ರಮುಖಾಂಡಿ ಚೆಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಊರಿನ ಅದೇ ದೇವಾಲಯದ ತಳಪಾದಿಯ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೫೧ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪದಿನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ 'ಚೋಳೇಂದ್ರಸಿಂಹ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ'ದ ಮಹಾಜನರು ಕಪಿಲೇಶ್ವರ ಮುಡೈಯರ್ ದೇವರ ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ಹಲವು ದಾನಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಖರೀದಿಸಿದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಊರಿನ ಮನೆಯೊಂದರ ಹಿತ್ತಲಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೬೬ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಹುಲಿಯೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ಉಡೈಯಚ್ಚನ ಮಗನಾದ ಕೇತ್ತಯ್ ಎಂಬ ವೀರನಿಗೆ (ಆತನನ್ನು ನಾವಿದನ್, ನಾಯಿಂದ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ). ೬೦ ಕುಳಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು 'ನೆತ್ತರು ಕೊಡುಗೆ' ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದಾನವನ್ನು ಗಾವುಂಡರು, ಸ್ಥಾನಿಕರು, ಇಳಮಯಾರ್ ಮತ್ತು ರಾಜಕೇಸರಿ ನಲ್ಲೂರ್ ಅಥವಾ ಇಳಾಮರುದೂರ್ ಅವರುಗಳು ಕೊಡಮಾಡಿದರೆಂದೂ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊನ್ನೂರು ಗ್ರಾಮದ ಕೆಂಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೩ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಸೆವಕ್ಕಳು ಉಪಲಿಗರಿಗೆ ಹೊಸೂರು ಅಥವಾ ಭೈರಮಂಗಲದ ಮಹಾಜನರು ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯ ಕೊಡುಗೆಯ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಮೆಳೆಯ ಸೀಮೆ, ಪಡುವಲು ಕರುಮಾಣ ದೇವರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಳಪಾದಿಯ ಮೇಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೯೧ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೆರಬಡ್ಡೈ ಪಚ್ಚಾಕ್ಕು ಗಾವುಂಡನ ಮತ್ತು ಆಭಾಧಿರುಣ ಗಾವುಂಡನ ಮಗನಾದ ಮಾರಗಾವುಂಡನು ಕುಲೇಶ್ವರ-ಉಡೈ-ನಾಯನಾರ್ ದೇವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಕಾಯದೇವಿಗೆ ಶ್ರೀದಾನವನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ಬಹುಶ: ಪೊನ್ನೂರು ಅಥವಾ 'ತುಳುವಲಾ ಚತುರ್ವೇದಿ ಮಂಗಲಂ'ನ ದೇವಿ ಎಂದು ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯದ ಮಂಟಪದ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ವೇಲಾಪುರ ಹಾಗೂ ಹೊಯ್ಸಳ ಬಲ್ಲಾಳನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ತಿಸೈ ಐಯ್ಯಾರತ್ತಿನೂರ್ವರು' ಎಂಬ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಸ್ತೂರು ಗ್ರಾಮದ ಪಾದ್ರಿತಾಳು ಪಾಳು ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯಿರುವ ತ್ರುಟಿತ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೯೯ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ವೀರಶೈವ ಮಠಕ್ಕೆ ಮಹಾಜನರು ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮತ್ತಿತರರು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ಭೂಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕನಾದ ವರದಯ್ಯ ನಂದಿನಾಥ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಿನಾಥ ದೇವರು ಹಾಗೂ ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಯೆರಿಯೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ತಮಿಳು ಶಾಸನವು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೯೬-೯೭ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಎರಡನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುಡಿಗೊಂಡ ಚೋಳಮಂಡಲದ ಗಂಗೈಕೊಂಡ ಚೋಳ ಒಳನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಯರ್‍ರೈಯೂರಿನಲ್ಲಿ ವಲ್ಲಾಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ವಲ್ಲಾಳದೇವನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಕಂಡೈಯಾಮಾಣಾನ್ ಎಂಬುವನು ದೇವಾಲಯದ ಹಲವು ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ ವಿಚಾರದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಶಾಸನವು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಮದ್ದೂರು ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨-೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ನರಸಿಂಹನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಕೆರೆಯೊಂದನ್ನು ಮದ್ದೂರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ, ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ, ದಂಡನಾಯಕ ಬಿಟ್ಟಿಮಯ್ಯನ ಹೆಸರನ್ನೂ ಇದರಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಹೊಲವೊಂದರಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೨೮ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಮೂರನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪೇಂದ್ರಪುರ (ಮದ್ದೂರು)ದ ಮಹಾಜನರು ಅಲ್ಲಾಳದೇವನ ಮಗನಾದ ಅಶಮದೇವನು

ಮಾಸವೆಗ್ಗಡೆತನವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಿಶಾಲವಾದ ಉಪೇಂದ್ರಪಟ್ಟಣವೆಂಬ ಹೊಸ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಊರಿನ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಿರಣಗರಿಗೆ ಆರು ವಿಶಾಲವಾದ (ನಿವೇಶನದಲ್ಲಿ) ಮನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಮಹತ್ವದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತಾಲೂಕಿನ ಅಗರ ಗ್ರಾಮದ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಇರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೩ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಎರಡನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೆರಿಯನಾಡು ಅಥವಾ ಇಡೈನಾಡಿನ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡರು ಸಿಂಗಮೆರುಮಾಳ ದೇವರಿಗೆ ೧೬೦ ಪಣಗಳನ್ನು ದಾನಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಭೂಮಿಯನ್ನು 'ತಿರುವಿಡೈಯಾಟ್ಟಮ್' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಅದೇ ದೇವಾಲಯದ ತಳಪಾದಿಯ ಅಪೂರ್ಣ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೩೬ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಪೆರ್ಗಡೆದೇವ ದಣ್ಣಾಯಕ, ಮಹಾಜನರು, ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರು, ಪೆರಿಯನಾನಾದೇಶಿಯರು ಮತ್ತು ದುರ್ಗೈಯಾರ್ ಅಗರಂನ ಗಾಣಿಗರುಗಳು ಹಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅಡಿಕೆಯ ತೋಟಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ದುರ್ಗೆಯಾರ್ ಅಗರಂನ ತಿರುಮೇರ ಕೊಪ್ಪಲ್ ತಿರುಮಾಣಿಕ್ಕಮ್ ಎಂಬ ಶಿಲ್ಪಿಯು ಕೆತ್ತಿದನೆಂದೂ ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸ್ಥಳದ ಅದೇ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ತಳಪಾದಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳ ಸೋಮೇಶ್ವರನದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಗೈಯಾರ್ ಅಗರಂನ ದೇವಿಗೆ ತಿರುಮಡೈವಿಳಗಮ್‌ನಲ್ಲಿದ್ದ ೩೦ ಖಾಲಿ ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮಾಂಪಳ್ಳಿಯ ಎರಡು ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ದುರ್ಗಾದೇವಿಗೆ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ

ಸಂಗಮರು: ಹೊಯ್ಸಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವಿನಾಶದಿಂದುಂಟಾಗಿದ್ದ ರಾಜಕೀಯ ಶೂನ್ಯವು, ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಯೊಂದಿಗೆ ನಿವಾರಣೆಗೊಂಡು ರಾಜಕೀಯ ಭದ್ರತೆಗೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಸಂಗಮನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಹರಿಹರ, ಬುಕ್ಕ, ಕಂಪಣ, ಮಾರಪ್ಪ ಮತ್ತು ಮುದ್ದಪ್ಪ ಸೋದರರು ಹೊಯ್ಸಳ ವಂಶದೊಡನೆ ರಕ್ತಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಹರಿಹರನು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ಅಧಿಕಾರಿ ಸೋಮಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನ ಮಗ ಬಲ್ಲಪ್ಪ ದಂಡನಾಯಕನಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನ ತಂಗಿಯನ್ನು ಸೋಮಯ್ಯನು ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲದೇ, ಮುಮ್ಮಡಿಬಲ್ಲಾಳನ ಸೋದರನ ಮಗನು ಹರಿಹರನ ಅಳಿಯನಾಗಿದ್ದನು. ಸೋಮನಾಥಪುರ (ಟಿ.ನರಸೀಪುರ ತಾಲೂಕು) ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೋಮಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನು, ಮೇಲೆ ಹೆಸರಿಸಿರುವ ಸೋಮಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನ ಮೊಮ್ಮಗನೆಂದು ಹಲವಾರು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಂಗಮ ವಂಶ ಮತ್ತು ಹರಿಹರನು ಬೇಲೂರಿನ ಕೇಶವ (ವಿಜಯನಾರಾಯಣ) ದೇವಾಲಯದೊಡನೆ ಹೊಂದಿದ್ದ ಸಂಬಂಧಗಳು ಹಾಗೂ ಹಂಪಿಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಹಲವು ಸಿಂಹ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಅವರು ಧರಿಸಿದ್ದ ಬಿರುದುಗಳಾದ 'ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪದ ರಾಯರಗಂಡ" ಹಾಗೂ "ಮೂರು ರಾಯರ ಗಂಡ' ಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು ಮೂಲತಃ ತೆಲುಗು ದೇಶದವರಾಗಿರದೇ ಕನ್ನಡ ಮೂಲದವರೆಂಬ ವಾದವು ಪುಷ್ಠಿ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾರಂಗಲ್‌ನ ತೆಲುಗು ಶಾಸನಗಳು ಅವರನ್ನು ತೆಲುಗು ಮೂಲದವರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಸಂಗಮ ಮನೆತನ ಮೂಲತಃ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಒಂದು ಶಾಖೆಯಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಂಗೂರು ಶಾಸನದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರು ವರಾಹ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಆರಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಸೀತಾರಾಮ್ ಜಾಗೀರದಾರ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೇ

ಸಂಗಮ ಮನೆತನದ ಆರಂಭದ ವಿವರವನ್ನು ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಮ್ಮ ಶಾಸನವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಅವರು ಈ ರೀತಿ ನೀಡಿರುವುದು ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾಗಿದ್ದು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ

।

ಸಂಗಮ ಕ್ಷೋಣಿಪಾಲ

೧)ಹೆಂ: ಕಾಮಾಯಿ **೨)ಹೆಂ. ಅನಾಮಿಕೆ**

। **।**

೧)ಹರಿಹರ –೧ **೨)ಕಂಪಣ** **೩) ಬುಕ್ಕ** **೪)ಮುದ್ದಪ್ಪ** **೫)ಮಾರಪ್ಪ** **ಬಲ್ಲಪಮಂತ್ರಿ(ಹದಿನಾಡ ಪ್ರಭು)**

(ಹೆಂ: ತಾರಾಂಬಿಕೆ)

।

ಹರಿಹರ–೨

ಮುಮ್ಮಡಿ ಬಲ್ಲಾಳನು ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು 'ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಹೊಸ ಪಟ್ಟಣ"ವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದು, ಇದು 'ಹಂಪಿ' ಇರಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹೊಸ ಪಟ್ಟಣದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಬಲ್ಲಾಳನು ಹರಿಹರನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಸ್ಥಾಪನೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೩೬ರಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿತೆಂಬ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದು, ಉಡುಪಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾರ್ಕೂರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತ 'ಹಸ್ತಪ್ರತಿ' ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್‌ಬುಕಾನನ್ ಸಹ ಇದೇ ದಿನಾಂಕವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಮಕ್ಕಳಾದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ದೇವರಾಯ ಮತ್ತು ಇಮ್ಮಡಿ ಬುಕ್ಕರಾಯನನ್ನು ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ನೇಮಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನು ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದನು. ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲೂ ಈತನಿಗೆ ಕಾಳಾಮುಖ ಪಂಥದ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿದ್ದರು. ಈತನ ಮರಣಾನಂತರ ಮೂವರು ಸೋದರರಾದ ಇಮ್ಮಡಿಬುಕ್ಕ, ಇಮ್ಮಡಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ಒಂದನೇ ದೇವರಾಯರಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತಃಕಲಹಗಳೇರ್ಪಟ್ಟವು. ಇದು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮುಂದುವರಿದು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಮೊದಲನೇ ದೇವರಾಯನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೦೬–೨೨) ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ದೇವರಾಯನ ಬಳಿಕ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆತನ ಮಗ ವೀರಜಯರಾಯನು ಕೇವಲ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೪ರವರೆಗೂ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ಈತನ ತರುವಾಯ ಬಂದ ಪ್ರೌಢದೇವರಾಯನನ್ನು 'ಅಭಿನವ ವೀರದೇವರಾಯ' ಮತ್ತು 'ಪ್ರತಾಪ ದೇವರಾಯ' ಎಂಬ ಅಭಿದಾನಗಳಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯನು ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಎರಡು ದಶಕಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೬–೧೪೪೬) ಆಳಿದನು. ಈತನು 'ಗಜವೇಂಟೆಕಾರ"ನೆಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯನ ಮರಣಾನಂತರದ ನಾಲ್ಕು ದಶಕಗಳು ದೌರ್ಭಾಗ್ಯ ಮತ್ತು ಅನರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಾಗಿದ್ದುವು. ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯನ ಮಗನಾದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (೧೪೪೬–೬೫) ಮತ್ತು ದೇವರಾಯನ

ಕಿರಿಯ ಸೋದರನಾದ ಪ್ರತಾಪದೇವನ ಮಗ ಮುಮ್ಮಡಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ (೧೪೬೫–೮೫) ದುರ್ಬಲ ಅರಸರಾಗಿದ್ದರು. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಬಹಮನಿ ಮತ್ತು ಗಜಪತಿ ಸೇನೆಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಮೇಲೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾಳಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಲಾಯಿತು, (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೫೦). ಅರಮನೆಯ ಪಿತೂರಿಯೊಂದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮುಮ್ಮಡಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದನು (೧೪೬೫). ಆದರೆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ೧೪೮೦ರಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದುವವರೆಗೂ ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಈತನು ಮಾನಸಿಕ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಲಿಲ್ಲ. ಈತನ ರಾಜ್ಯಾಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ತರ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಹಮ್ಮದ್ ಗವಾನನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಹಮನಿ ಸೈನ್ಯವು ಮುತ್ತಿ ದಾಳಿಗೊಳಪಡಿಸಿ, ಸಾಕಷ್ಟು ಭಾಗಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿತು.

ಸಾಳುವ, ತುಳುವ ಮತ್ತು ಅರವೀಡು ಮನೆತನಗಳು: ವಿಜಯನಗರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೮೬ರಿಂದ ಎರಡು ದಶಕಗಳನ್ನು ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವ ಪಡೆದ ನೂತನ ಹಂತವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಧಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನಮಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾಹಿತಿ ಕೊಡುವವನು ಫೆರ್ನಾವೋ ನ್ಯೂನಿಜ್. ನ್ಯೂನಿಜ್ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದ ಕುದುರೆ ವ್ಯಾಪಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಸುಮಾರು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ಸಾಳುವ ವಂಶದ ದೊರೆಯಾದ ನರಸಿಂಹನು ಮೂಲತಃ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೫೨ರಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಆತನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಿ ಅದರ ರಾಜಕೀಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವಲ್ಲಿ ಶ್ರಮ ವಹಿಸಿದನು. ನ್ಯೂನಿಜ್‌ನ ಪ್ರಕಾರ ನರಸಿಂಹನು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಂಗೆಯೆದ್ದನು. ಆಗ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜನು ದುರ್ಬಲಗೊಂಡು ಓಡಿಹೋದಾಗ ನರಸಿಂಹನು ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ಹಿಂಸಾಚಾರವಾಗಲೀ, ರಕ್ತದಿಂದ ಕಳಂಕಿತವಾದ ಹೋರಾಟವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ರಾಜವಂಶಗಳ ಬದಲಾವಣೆ ನಡೆದುಹೋಯಿತು.ಅವನ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ತುಳುವ ನರಸನಾಯಕನು ದಕ್ಷಿಣದತ್ತ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿ, ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾವೇರಿಯನ್ನು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇತುವೆಯ ನೆರವಿನೊಂದಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೯೫ರಲ್ಲಿ ದಾಟಿ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಅಂಶವನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೦೯ರ ತಾಮ್ರಪಟವೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳು ದಾಖಲಿಸಿವೆ. ಈತನು ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ನೀಡಿದ ಕಾರಣ 'ಸಾಲುವಾಭ್ಯುದಯಂ', 'ರಾಮಾಭ್ಯುದಯಂ', 'ವರಾಹಪುರಾಣಂ"ಮತ್ತು'ಪಾರಿಜಾತಾಪಹರಣಂ"ಕೃತಿಗಳು ರಚನೆಗೊಂಡವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಳುವನ ದಿಗ್ವಿಜಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಸಾಳುವ ನರಸಿಂಹನ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಇನ್ನೂ ಕಿರಿಯರಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ತನ್ನ ನಂಬುಗೆಯ ಸೇನಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ನರಸನಾಯಕನನ್ನು ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡನು. ನರಸಿಂಹನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದಾಗ ನರಸನಾಯಕನು ಆತನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ತಿಮ್ಮನನ್ನು ರಾಜನೆಂದು ಘೋಷಿಸಿದನು. ಆದರೆ, ತಿಮ್ಮನು ಮೋಸದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಬಳಿಕ ಎರಡನೇ ಮಗನಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹನು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹನಿಗೂ ನರಸನಾಯಕನಿಗೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಏರ್ಪಟ್ಟು ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹನು ಪೆನುಗೊಂಡೆಯ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ನರಸನಾಯಕನು ತುಳುವಂಶದ ಪ್ರಥಮ ದೊರೆಯಾದನು. ನರಸನಾಯಕನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೩ರಲ್ಲಿ ಗತಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಆತನ ಮಗನಾದ ವೀರನರಸಿಂಹನು ಅಧಿಕಾರ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದನು.

ನರಸನಾಯಕನ ಮಗ ವೀರನರಸಿಂಹನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೫ರಿಂದ ೧೫೦೯ರವರೆಗೆ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ಈತನು ವಿಜಯನಗರದ ಸೇನೆಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯತೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಮನವನ್ನು ನೀಡಿ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರೊಡನೆ ಮೈತ್ರಿ ಬೆಳೆಸಿ, ಆಶ್ವಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ವೀರನರಸಿಂಹನ ಮಲತಾಯಿ ನಾಗಲಾದೇವಿಯ ಮಗನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಮಹಾಮಂತ್ರಿ ತಿಮ್ಮರಸುವಿನ ನೆರವಿನೊಂದಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೯ರ ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿಯಂದು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದನು. ರಾಜಮುತ್ಸದ್ದಿಯಾಗಿದ್ದು, ಆಡಳಿತ ದಕ್ಷತೆ ಹಾಗೂ ಸಮರ್ಥ ಸೇನೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಭಾರತದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾಜರುಗಳ ಪೈಕಿ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಈತನು ತನ್ನ ರಾಜತಂತ್ರ ನೀತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ರಚಿಸಿದ ಆಮುಕ್ತಮಾಲ್ಯದ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವನು. ನಗರಗಳು, ಕಾಲುವೆಗಳು, ಕೆರೆಗಳು, ಅಣೆಕಟ್ಟುಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಜನೋಪಯುಕ್ತ ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳ ರಚನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕಂಡವು. ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ನಾಗಲಾದೇವಿಯ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ನಾಗಲಾಪುರ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ದ್ವಿತೀಯ ಪತ್ನಿ ತಿರುಮಲಾದೇವಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಮಲಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯ ಸಮಿಪ ಉಪನಗರಗಳಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಗೋಪುರಗಳು ಪುನರ್‌ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಉದಯಗಿರಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ನಂತರ ರಾಜಧಾನಿ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಜಯದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಉದಯಗಿರಿಯಿಂದ ತಂದಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಹಜಾರರಾಮ ಮತ್ತು ವಿಠಲಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ರಚನೆಯಾಗಿವೆ. ವಿಜಯ ವಿಠಲಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವು ತಾಂತ್ರಿಕ ನೈಪುಣ್ಯತೆಯ ಉತ್ತಮ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಾಸ್ತುರಚನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಇಂತಹ ವಾಸ್ತುರಚನೆಗೆ ಸರಿಸಾಟಿಯಾಗಬಹುದಾದ ಮತ್ತೊಂದು ದೇವಾಲಯ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ವಾಸ್ತುತಜ್ಞರ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ತಳವಿನ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಎತ್ತರವಾದ ಕಂಬದೊಳಗಿನ ಕಿರುಕಂಬಗಳು ಕುತೂಹಲಕರ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು ಸಂಗೀತದ ಸಪ್ತ ಹಾಗೂ ಸಮ್ಮಿಳಿತ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂಥಹ ಕಗ್ಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ವಿವಿಧ ಸಂಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳ ಸುಮಧುರ ನಾದಗಳು ಯಾತ್ರಿಕರನ್ನು ವಿಸ್ಮಯಗೊಳಿಸುವುದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅವರನ್ನು ಗಂಧರ್ವ ಲೋಕಕ್ಕೇ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತವೆ.

ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಸ್ವತಃ ಘನವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನು ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ "ಆಮುಕ್ತಮಾಲ್ಯ"ದ ಗ್ರಂಥವು ಆತನ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಭುವನವಿಜಯವೆಂಬ ವಿಜಯಗೃಹದಲ್ಲಿ, ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳೆನಿಸಿದ್ದ ಎಂಟು ಜನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ತೆಲುಗು ಕವಿಗಳು ಈತನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಸಾನಿಪೆದ್ದ ಮತ್ತು ನಂದಿತಿಮ್ಮಣ್ಣ ಗಮನಾರ್ಹರು. ಕನ್ನಡದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನು ಮುಗಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಭಾರತದ ಭಾಗವನ್ನು ತಿಮ್ಮಣ್ಣ ಕವಿಯು ಮುಗಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಭಾರತ ಕಥಾಮಂಜರಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅರಸನಿಗೆ ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾದ ಪುರಂದರದಾಸರು, ಕನಕದಾಸರು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಈತನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಈತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಣೆಕಟ್ಟುಗಳು, ಕಾಲುವೆಗಳು, ಕೆರೆಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಜನೋಪಯುಕ್ತ ಲೌಕಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳ ರಚನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ತಲುಪಿದ್ದವು. ಈತನ ಇಬ್ಬರು ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ತಿರುಮಲನು ವಿಷಪ್ರಾಶನದಿಂದ ಮಡಿದರೆ ಕಿರಿಯ ಮಗನು ಸಾಯುವಾಗ ಕೇವಲ ೧೮ ತಿಂಗಳುಗಳ ಮಗುವಾಗಿದ್ದನು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಇಬ್ಬರ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಾದ ತಿರುಮಲಾಂಬ ಮತ್ತು

ವೆಂಗಳಾಂಬರನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರವೀಡು ಮನೆತನದ ರಾಮರಾಯ ಮತ್ತು ತಿರುಮಲರಾಯ ಸೋದರರಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು.

ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಬಳಿಕ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ನರಸನಾಯಕನ ಮೂವರು ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವಳಾದ ಓಬಲಾಂಬೆಯ ಮಗನೂ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಮಲಸೋದರನೂ ಆದ ಅಚ್ಯುತರಾಯ(ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೦–೧೫೪೨). ಈತನು ಪ್ರಬಲನಿದ್ದು ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿ ಗಜಪತಿಯನ್ನು ಕಾಲ್ತೆಗೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ಹಿಡಿದಿದ್ದ ರಾಯಚೂರು ಮತ್ತು ಮುದಗಲ್‌ನ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರಗೊಳಿಸಿದನು. ಈತನು ತನ್ನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಧದ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗಜೀವನದೆಡೆಗೆ ಜಾರಿದ್ದನು.

ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಕಲಹಗಳು ತಲೆದೋರಿದವು. ಶ್ರೀಮಂತರಿಂದ ಧನವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲು 'ಆನಂದ ನಿಧಿ' ಎಂಬ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಇವನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಈತನ ದುರ್ಬಲತೆಯಿಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತವೂ ಕುಸಿಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೨ರಲ್ಲಿ ಈತನು ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿದಾಗ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ಸೋದರಮಾವ ಸಲಕತಿರುಮಲನು, ರಾಣಿ ವರದಾಂಬಳ ಮಗನಾದ ವೆಂಕಟನಿಗೆ ಅವಸರವಸರವಾಗಿ ಕಿರೀಟಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಅಂದಿನ ರಾಜಮಾತೆಯೇ ತನ್ನ ಸೋದರನ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಸಂಶಯಿಸಿ ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ್‌ಷಾನನ್ನು ಮಧ್ಯ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಯಾಚಿಸಿದಳು. ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನು ಸದಾಶಿವನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಆತನನ್ನು ಗುತ್ತಿಯ ಸೆರೆಮನೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ತಾನೂ ಆದಿಲ್‌ಷಾನ ನೆರವನ್ನು ಕೋರಿದನು. ಏತನ್ಮಧ್ಯೆ ತಿರುಮಲನು ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯುವರಾಜನಾಗಿದ್ದ ವೆಂಕಟನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕದನಗಳ ಸರಣಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಮಲನು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟನು. ಹೀಗೆ, ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಹಾದಿಯು ಸುಗಮವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೩ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈತನು ಅಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನೇ ಆಡಳಿತದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡನು. ಸದಾಶಿವನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೩ ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೭೦ರವರೆಗೆ ನಾಮಕಾವಸ್ತೆ ಗದ್ದುಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು. ಆದರೆ, ಸದಾಶಿವನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನೇ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ನಡೆಸಿದನು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮರಾಯನು ಅನೇಕ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಕರನ್ನೇ ನೇಮಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಬಲವನ್ನು ವರ್ಧಿಸಿಕೊಂಡನು.

ಮೇಲೆ ಈಗಾಗಲೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವಂತೆ ವಿಜಯನಗರ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಆಸೀನನಾಗಿದ್ದರೂ ಆತನು ಇನ್ನೂ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದನ್ನೇ ನೆಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನೇ ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ರಾಜನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ವಾಸ್ತವಾಂಶವಾಗಿತ್ತು. ಅಚ್ಯುತರಾಯ ಮತ್ತು ಸದಾಶಿವರಾಯ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಹಾಗೂ ಅನಂತರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಗೊಂದಲಮಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ೧೫೪೩ರಲ್ಲಿ ಪೋರ್ಚುಗೀಸರ ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾರ್ಟಿನ್ ಆಲ್‌ಫನ್ಸೊ ಡಿಸೌಜನು ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಅಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕಾಂಚಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಎಚ್ಚೆತ್ತು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖನಾದ ರಾಮರಾಯನು ಆತನ ಯತ್ನವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲದೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪಾಯ ಒಡ್ಡಿದ್ದ ಚಂದ್ರಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು

ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಿದ್ದ ದಂಗೆಕೋರರನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ದಮನ ಮಾಡಿದನು. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಬಗ್ಗೆ ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನು ಅನುಸರಿಸಿದ ಧೋರಣೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವಂತಹದಾಗಿತ್ತು. ರಾಮರಾಯನು ಅವರ ಒಳ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಸಿಲುಕಿಕೊಂಡನೆಂಬುದು ಹಲವು ಇತಿಹಾಸಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಅಹಮದ್ ನಗರದ ನಿಜಾಮ್‌ಷಾನೂ ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ್‌ಷಾಹನೂ ಈ ಘರ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದುದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬೀದರಿನ ಬರೀದ್ ಷಾ ಮತ್ತು ಗೋಲ್ಕಂಡಾದ ಕುತುಬ್ ಷಾ ನೆರವು ನೀಡಿದರು. ಪ್ರಥಮ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರವು ವಿಜಾಪುರದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅಹಮದ್ ನಗರದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿದುದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರಾಯಚೂರು ಮತ್ತು ದೋಬ್ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ರಾಮರಾಯನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಅಹಮದ್ ನಗರವು ವಿಜಾಪುರದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಾಪುರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೩). ಆ ಬಳಿಕ ವಿಜಾಪುರವು ಬಿದರೆಯ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಅಹಮದ್ ನಗರದ ವಿರುದ್ಧ ದಂಡೆತ್ತಿತು. ಹೀಗೆ ವಿಜಾಪುರ ಮತ್ತು ಇತರೆ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ರಾಮರಾಯನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡ ವೈಷಮ್ಯವೇ ವಿಜಯನಗರದ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಈ ಐದೂ ಸುಲ್ತಾನರು ರಾಮರಾಯನ ವಿರುದ್ಧ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಸೈನಿಕ ಒಕ್ಕೂಟವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡು, ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಜಯನಗರದ ವಿರುದ್ಧ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೬೪ರ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೫ರಂದು ವಿಜಾಪುರದಿಂದ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದರು. ರಾಮರಾಯನು ರಾಯಚೂರು ಮತ್ತು ಮುದ್ಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದುದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತತ್‌ಕ್ಷಣದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸೂಕ್ಷ್ಮಮತಿಯಾಗಿದ್ದ ರಾಮರಾಯನು ಇಂತಹ ಒಂದು ಚಾಲನೆಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದು, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತಾನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಪರಮಾವಧಿ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಜಮಾಯಿಸಿದ್ದನು. ವಿದೇಶಿ ಇತಿಹಾಸಕಾರ ಫರಿಷ್ತಾನ ಪ್ರಕಾರ ವಿಜಯನಗರದ ಸೈನ್ಯ ೭೦,೦೦೦ ಅಶ್ವಗಳು, ೯೦,೦೦೦ ಕಾಲಾಳುಗಳು ಮತ್ತು ೨,೦೦೦ ಆನೆಗಳ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ, ಹುಸೇನ್ ನಿಜಾಮ್ ಷಾ ೬೦೦ ಫಿರಂಗಿ ಗಾಡಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ್ದನು. ಒಕ್ಕೂಟದ ಸೈನ್ಯವು ೫೦,೦೦೦ ಕುದುರೆಗಳ ಮತ್ತು ೩೦,೦೦೦ ಕಾಲಾಳುಗಳ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತೆಂದು ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್‌ರ ಆಧಾರಗಳು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಕದನವು ಇಂದು ರಕ್ಕಸಗಿ ಮತ್ತು ತಂಗಡಗಿ ಗ್ರಾಮಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದು, ಇತ್ತೀಚಿನ ಹಿಂದೂ ಕೃತಿಯಾದ ರಾಮರಾಯನ ಬಖೈರಿನಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ರಕ್ಕಸ–ತಂಗಡಗಿ ಕದನವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂಲತಃ ಇದನ್ನು ತಾಳಿಕೋಟೆಯ ಕದನವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೬೫ರ ಜನವರಿ ೨೩ರಂದು ಅಲ್ಪ ಕಾಲದ (ಒಂದು ದಿನದ)ಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕೋಲಾಹಲದ ಕಾಳಗದೊಂದಿಗೆ ಈ ಭೀಕರ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಕದನವು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಂಡಿತು. ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಮಿತ್ರಕೂಟದ ಅಶ್ವಸೈನ್ಯದ ಆಘಾತ ಮತ್ತು ಫಿರಂಗಿಗಳ ಜ್ವಾಲೆ ಅಪಾರ ಧ್ವಂಸವನ್ನೆಸಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ಪಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಭವಗೊಂಡ ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟನು. ಹುಸೇನ್ ನಿಜಾಮ್‌ಷಹನು ಅವನ ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಅದನ್ನು ವಿಜಯ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದ ಕಥನಗಳಲ್ಲಿನ ಅತಿ ಘೋರವಾದ ಹಾಗೂ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಇತಿಹಾಸದ ಗತಿಯನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಕದನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಯುದ್ಧವು ಒಂದಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ತಾಳಿಕೋಟೆ(ರಕ್ಕಸಗಿ–ತಂಗಡಗಿ ಯುದ್ಧದ ತರುವಾಯ ರಾಮರಾಯನ ಸೋದರನಾದ ತಿರುಮಲನು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಅರಮನೆಯ ಬಂಗಾರ, ರತ್ನಾಭರಣಗಳನ್ನೂ, ರತ್ನಖಚಿತ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಭಂಡಾರವನ್ನೂ ನೂರಾರು ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಚಂದ್ರಗಿರಿಗೆ ಧಾವಿಸಿದನು. ವಿಜಯನಗರದ ೨೩೦ ವರ್ಷಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಪರ್ವಕಾಲವೆನಿಸಿದೆ. ಪ್ರೊ.ಸಾಲೆತ್ತೊರೆಯವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವಂತೆ "ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜರುಗಳು

ಹಿಂದೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಶವದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಕೊನೆಯ ಆಣಿಯನ್ನು ಬಡಿಯಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾಗ ತಲೆಯೆತ್ತಿದ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಅವರ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಿ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಯಿತು""ಎಂಬುದು ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಕೀಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೂಡಿಬಂದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಚಿತ್ರಣವಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಹಂಪಿಯನ್ನು ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಸೈನ್ಯಗಳು ಸುಮಾರು ಆರು ತಿಂಗಳು ಪರ್ಯಂತ ಧಾಳಿಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡಿದವು. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಆಡಳಿತ ವಂಶವಾದ ಅರವೀಡು ವಂಶವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೬೫ರ ತರುವಾಯ ಪೆನುಗೊಂಡೆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿ ದುರ್ಬಲತೆಯಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ವಿಜಯನಗರದ ಅವಸಾನದೊಂದಿಗೆ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಪ್ರಬಲಗೊಂಡಿತು.

ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಅವನತಿಗೊಂಡು ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅರವೀಡು ವಂಶದ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಆರಂಭಗೊಂಡಿತು. ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬ ಯಾದವ ಕುಲದ ಇಬ್ಬರು ಸಹೋದರರು ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಗುಜರಾತ್‌ನ ದ್ವಾರಕೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಹದಿನಾಡಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲಸಿದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೯೯ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಅರಸು ಮನೆತನವು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದು ಯದುವಂಶದ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣರೆಂಬ ಸಹೋದರರು ಕಾರುಗಹಳ್ಳಿ ನಾಯಕನಿಗೆ ಬಲವಂತವಾಗಿ ವಿವಾಹ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭ ಒದಗಿದಾಗ, ಹದಿನಾಡು ಪ್ರಭುವಿನ ಕನ್ಯೆಗೆ ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡಿದರು. ನಂತರ ಇವರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹದಿನಾಡು ಮತ್ತು ಕಾರುಗಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣರ ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದ ಆ ಕನ್ಯೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ವಿಜಯನಿಗೇ ಒಲಿದು ಆತನನ್ನು ವಿವಾಹವಾದಳೆಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವರದಿಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಯದುರಾಯ ಮತ್ತು ವಿಜಯರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೯೯–೧೪೨೩ರವರೆಗೆ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆಗ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಚಾಮರಾಜನು ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಯದುರಾಯ ಮತ್ತು ವಿಜಯರು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಚಾಮುಂಡಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತಿದ್ದು, ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚಾಮರಾಜನು ನಿಧನನಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಸ್ಥಳೀಯ ಒತ್ತಾಯದ ಮೇಲೆ ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಚಾಮರಾಜನು ನಿಧನನಾದ ಕಾರಣ ಅವನ ರಾಣಿಗೆ ಮಾರನಾಯಕನೆಂಬ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯು ತೊಂದರೆ ಕೊಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದನು. ವಿಜಯನು ಒಬ್ಬ ಜಂಗಮನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾರನಾಯಕನನ್ನು ಕೊಂದು ಚಾಮರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ವಿವಾಹವಾದನು. ಆನಂತರ ಆತನೇ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಒಡೆಯನಾದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜವಂಶಕ್ಕೆ 'ಒಡೆಯರ್' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಒಂದನೇ ಚಾಮರಾಜ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೩–೫೯), ಒಂದನೇ ತಿಮ್ಮರಾಜ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೫೯–೧೪೭೮), ಇಮ್ಮಡಿ ಚಾಮರಾಜ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೮ ರಿಂದ ೧೫೧೩) ಮತ್ತು (ಬೆಟ್ಟದ) ಮುಮ್ಮಡಿ ಚಾಮರಾಜ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೩_೧೫೫೩)ರು ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು. "ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಪ್ರಾಂತದ ತೆರಕಣಾಂಬಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾದಂತೆ ಈ ಒಡೆಯರ್ ವಂಶವು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡುತಲಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೦ ರವರೆಗೂ ನಮಗೆ ಸಿಗುವ ಇವರ ವಂಶದ ಮಾಹಿತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಬಲವಾದ ದಾಖಲೆಗಳು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಇವರ ಆರಂಭದ ಇತಿಹಾಸವು ನಂಬಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ" ಎಂದು

ಸಿ. ಹಯವದನರಾವ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಇತರೆ ಸಾಮಂತರುಗಳಾದ ಉಮ್ಮತ್ತೂರು, ಕಳಲೆ, ಹುರ(ಪುರ), ಮೂಗೂರು, ತಗಡೂರು ಮೊದಲಾದ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಬಲರಾಗಿಯೇ ಮುಂದುವರಿದರು. ಮುಮ್ಮಡಿ ಚಾಮರಾಜನಿಗೆ ಮೂವರು ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಅವರ ಪೈಕಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಮಗನಾದ ಚಾಮರಾಜನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೭೨–೭೬) ಚಾಮುಂಡಿ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟಾಗ ಸಿಡಿಲು ಬಡಿದು ತಲೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೋಳಾದ ಕಾರಣ ಈತನಿಗೆ ಬೋಳ ಚಾಮರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈತನನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಮೊದಲನೇ ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈತನ ತರುವಾಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ನಾಲ್ಕನೇ ಚಾಮರಾಜನು ಹಲವಾರು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಬೋಳ ಚಾಮರಾಜನ ನಂತರ ಅವನ ಅಣ್ಣನ ಮಗನಾದ ಬೆಟ್ಟದ ಒಡೆಯನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೭೬–೭೮) ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೆಲಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರೂ ದುರ್ಬಲನಾದ ಅರಸನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆದರೆ, ಈತನ ತರುವಾಯ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ರಾಜ ಒಡೆಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೭೮–೧೬೧೭) ರನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗುವ ಒಡೆಯರ್ ವಂಶದ ಇತಿಹಾಸದ ಪ್ರಕಾರ ಮೇಲುಕೋಟೆಗೆ ಬಂದ ಸಹೋದರರು ಈ ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷರಾದರು. ರಾಜ ಒಡೆಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೦ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ವಿಜಯನಗರದ ಅರವೀಡು ಮನೆತನದ ಅರಸು ಈತನನ್ನು ಪ್ರಾಂತಾಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ (೧೫೭೮–೧೬೧೭) ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದನು.

ಮೈಸೂರು ಅರಸರು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂಬ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಂಬಿಕೆ ಇದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಈ ವಂಶದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಅರಸು ಎಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೦ ರಿಂದ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ವಿಚಾರವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದೆ. ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೯ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಮರಣಾನಂತರ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಮೈಸೂರಿಗೆ ರಾಜಧಾನಿಯು ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ತರುವಾಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೩೧ರಲ್ಲಿ ಕಮಿಷನರ್‌ಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತವು ಒಳಪಟ್ಟಾಗ ಆಡಳಿತದ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ್ ವಂಶದ ರಾಜಧಾನಿಯು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುದುದಲ್ಲದೇ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಜಗದೇವರಾಯನಿಂದ ಹಲವಾರು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇಂದಿಗೂ ನಾಡಹಬ್ಬವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿರುವ ದಸರಾ ಉತ್ಸವವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ತಾವು ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರು (೧೬೧೭–೧೬೩೭) ಜಗದೇವರಾಯನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಉಳಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತಗಾರರಾಗಿದ್ದಂತೆಯೇ ಪಂಡಿತರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಮೂಲ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕನ್ನಡ ರೂಪವಾದ "ಚಾಮರಾಜೋಕ್ತಿ ವಿಲಾಸ" ಎಂಬ ಕಾವ್ಯದ ಕರ್ತೃ ಆಗಿದ್ದರು. ಮೊದಲನೇ ರಾಜ ಒಡೆಯರ ನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಮುಪ್ಪಿನ ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ ಮೂರನೇ ಮಗ ದೊಡ್ಡದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಪ್ರಬಲ ಅರಸರಾಗಿದ್ದರೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಅರಸರ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದು ಇಕ್ಕೇರಿಯ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನು ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದನು. ಆಗ ದೇವರಾಜ

ಒಡೆಯರ್ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿದನು. ಮೈಸೂರು ಸೈನ್ಯವು ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನ ಹಳ್ಳಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಅದರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕೇರಿಯಿಂದ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಿತು. ಈ ವಿಜಯದಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ದೊಡ್ಡದೇವರಾಜರು ಬೇಲೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನನ್ನು ಹೊರ ಹಾಕಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ, ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಪ್ರಬಲ ಕೋಟೆಯಾಗಿದ್ದ ಹಾಸನ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಇದರೊಂದಿಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಕೊನೆಯ ಅರಸು ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಪತನವಾಯಿತು. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅವನತಿಯೂ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿತು. ಈ ಗೆಲವು ದೊಡ್ಡದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ್‌ರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಹೊಳೇನರಸೀಪುರದ ಪರಾಭವ ಮತ್ತು ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಸೇರ್ಪಡೆಯನ್ನು ಈ ಅರಸರ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆಯೆನ್ನಬಹುದು. ನಂತರ ಮಾಗಡಿಯ ಮೇಲೂ ಆನೇಕ ಸಲ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಣಿಗಲ್, ಹುಲಿಯೂರು ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು.

ಮೊದಲನೇ ರಾಜ ಒಡೆಯರ ನಂತರ ಇಮ್ಮಡಿ ರಾಜಒಡೆಯರು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ವಿಷಪ್ರಾಶನದಿಂದ ನಿಧನ ಹೊಂದಿದಾಗ ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮರಾಜರ ಮಗ ಒಂದನೇ ಕಂಠೀರವನರಸರಾಜರಿಗೆ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೩೮–೧೬೫೯) ಸಿಂಹಾಸನವು ದೊರಕುವಂತಾಯಿತು. ತಮ್ಮ ಬಲಪ್ರಯೋಗದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮುಗ್ಧ ದಳವಾಯಿಯಾಗಿದ್ದ ವಿಕ್ರಮರಾಯನನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೩೮ ರಲ್ಲಿ (ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಕೊಂದರು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನನು ಈ ಅರಸರ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ ನಡೆಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಶೌರ್ಯ–ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದ ಇವರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನನ ವಿಜಾಪುರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಇವರಿಗೆ 'ರಣಧೀರ ಕಂಠೀರವ' ಎಂಬ ಬಿರುದು ಬಂದಿತೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ.

ಮರಾಠ ರಾಜ್ಯಪಾಲನಾಗಿದ್ದ ಷಹಜೀಯು ಬೆಂಗಳೂರು, ಶಿರಾ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಬಸವಾಪಟ್ಟಣ, ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕಪ್ಪವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಜಹಗೀರನ್ನು ಷಹಜಿ ತಾನೇ ವಹಿಸಿಕೊಂಡನು. ತತ್ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಕೆಂಪೇಗೌಡನು ಯಲಹಂಕದಿಂದ ಮಾಗಡಿಗೆ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿಕೊಂಡನು. ನಾಗಮಂಗಲದ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಚನ್ನಯ್ಯನು ಮೈಸೂರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವಂತೆ ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ್‌ಷಾಹಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತೇಜಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಈತನ ಆಹ್ವಾನದ ಮೇರೆಗೆ ಆದಿಲ್ ಷಾಹನು ೧೬೩೯ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಆದರೆ, ಇದನ್ನು ತಾವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ತಡೆಗಟ್ಟಿದನೆಂದು ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಆದರೆ, ಇವರು ವಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದರೆಂದು ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕಂಠೀರವರು ಡಂಕಣಿಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಮಂಗಲಗಳ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಇವಲ್ಲದೇ ತುರುವೇಕೆರೆ, ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣ, ಬೆಟ್ಟದಪುರ, ರುದ್ರಪಟ್ಟಣ, ಕಡಬ ಮತ್ತು ಯಲಹಂಕ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನೂ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ವಿಜಾಪುರದ ದಂಡನಾಯಕ ಮುಸ್ತಾಫಾಖಾನನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೪೦ ರಲ್ಲಿ ಇವರ ಏಳ್ಗೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಕಂಠೀರವ ಒಡೆಯರ್ ಸಣ್ಣಪ್ರಮಾಣದ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ವಿಜಾಪುರದ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಮಧುರೆಯ ರಾಜನು ಇವರ ಪರಾಕ್ರಮವ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಸಿಂಗಾನಲ್ಲೂರು, ಕಾವೇರಿಪುರ

ಮತ್ತು ಚೆಂಗಪುಡಿ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೪೨ರಲ್ಲಿ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಹತೋಟಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದರು. ಹೊಳೆನರಸೀಪುರದ ಆಡಳಿತಗಾರರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಹಂಪಾಪುರವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಪ್ಪದ ಸಲುವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೪೪ರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹತೋಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ರಾಜಕೀಯ ವಿಸ್ತರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರು ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವ ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡಿ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಅಲ್ಲಿನ ನರಸಿಂಹನ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ ಅವರೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಕಂಠೀರಾಯ ಪಗೋಡಗಳೆಂಬ' ಹೊಸ ಸ್ವರೂಪದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲೇ ತಮ್ಮ ಠಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿದರು. ರಾಜಧಾನಿಯ ಸಮೀಪವಿದ್ದ ಚಂದ್ರವನ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವಿಂದ ವೈದ್ಯ ಎಂಬ ವಿಜ್ಞಾನಿಯು 'ಭಾಸ್ಕರ ಗಣಿತ'ದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದನು ತಿಮ್ಮರಸನೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದನು. ಕಂಠೀರವ ಒಡೆಯರ್‌ರವರು ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಶತ್ರುಸೇನೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುವ ಛಲವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರು.

ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಬೋಳಚಾಮರಾಜರ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ದೊಡ್ಡ ದೇವರಾಯನೆಂಬಾತನನ್ನು ಮರಿಮಗನಾದ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಈ ಘಟನೆ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ದೊಡ್ಡದೇವರಾಯರು ಈತನನ್ನು ಹಂಗಳದಲ್ಲಿ ಬಂಧನದಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆಗಿನ ಅರವೀಡು ಮನೆತನದ ಅರಸನಾದ ಮುಮ್ಮಡಿ ಶ್ರೀರಂಗನು ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹಾಸನ ಸಕ್ಕರೆಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೇವರಾಯರು ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದರು. ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯರು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೨–೧೭೦೪) ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಒಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆಡಳಿತಗಾರರೆನಿಸಿದರು. ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸುಧಾರಿಸಲು ವಿಶಾಲಕ್ಷ ಪಂಡಿತನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಮೊಘಲರು, ಮರಾಠರು ಮತ್ತು ವಿಜಾಪುರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳೊಳಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಣೆಯ ಪರಸ್ಪರ ಪೈಪೋಟಿಯ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆದು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು, ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿನ ಬಹುಭಾಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿನ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ಜಹಗೀರಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದ ಷಾಹಜಿಯ ಮಗನಾದ ವೆಂಕೋಜಿಯು ಅದನ್ನು ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಮೂರು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮಾರಲು ಒಪ್ಪಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಮುಘಲರ ದಳಪತಿಯಾದ ಖಾಸಿಂಖಾನನು ವೆಂಕೋಜಿಯಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಂಡನು. ಈ ಅರಸರ ಆಡಳಿತದ ಅಂತಿಮ ಘಟ್ಟದ ವೇಳೆಗೆ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕೊಯಮತ್ತೂರಿನವರೆಗೆ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸೇಲಂವರೆಗೆ, ಮತ್ತು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ತುಮಕೂರಿನವರೆಗೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಹಾಸನ ಮತ್ತು ಕಡೂರಿನವರೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. ನಂತರ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯರು ಪುನ: ಮೊಘಲರಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ವಾಪಸ್ಸು ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು. ಕ್ರೈಸ್ತ ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇವರು ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ಕ್ರಯಕೊಟ್ಟು ಪಡೆದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಸ್ವತಃ ಅರಸರೇ ಘೋಷಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ 'ಅಪ್ರತಿಮ ವೀರನೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಸಿ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಇವರು ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕೆ ಜನಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಪ್ರಥಮ ಭಾರಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸುಧಾರಣೆಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ

ಚಾಣಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಮೆರೆದು 'ನವಕೋಟಿ ನಾರಾಯಣ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನೂ ಗಳಿಸಿದರು. ವಿಶಾಲಾಕ್ಷಪಂಡಿತನನ್ನು ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ, ತಿರುಮಲ್ಲ ಐಯ್ಯಂಗಾರ್, ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ, ಚಿಕ್ಕುಪಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಕರಣಿಕ ಲಿಂಗಣ್ಣಯ್ಯರನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಸಮರ್ಥ ಆಡಳಿತಾನುಭವವುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಅನೇಕ ಆಡಳಿತ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದುದೆಂದರೆ ಹದಿನೆಂಟು ಇಲಾಖೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಚಾವಡಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಇದರ ಮೂಲ ಪದ್ಧತಿಯು 'ಅಠಾರ ಕಛೇರಿ' ಎಂಬ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆಡಳಿತ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಪೈಕಿ ಉತ್ತಮ ಜಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಅಂಚೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿದುದು ಇವರ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಧನೆಯಾಗಿದೆ. ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಕವಿಗಳು ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ತಿರುಮಲಾರ್ಯ, ಚಿಕ್ಕುಪಾಧ್ಯಾಯ, ಷಡಕ್ಷರಿ, ತಿಮ್ಮಕವಿ, ಸಂಚಿಹೊನ್ನಮ್ಮ ಮುಂತಾದವರು ಅವರಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹರು.

ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲೆ ಶ್ವೇತವರಾಹ ದೇವಾಲಯವು ಇವರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು. ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪರವಾಸುದೇವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಚೆಲುವನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯ ಅದಮ್ಯ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೇ, ಇವರು ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದ ಅನುಯಾಯಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ರಚಿಸಿರುವ 'ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯ ಬಿನ್ನಪ'ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೆಲುವರಾಯ ಸ್ವಾಮಿಯ ಕೀರ್ತಿ ವಿಶೇಷಣಗಳ ವರ್ಣನೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ಬಾಲ್ಯ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಪಂಡಿತನೂ ಆಗಿದ್ದ ತಿರುಮಲಾರ್ಯನು 'ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ವಿಜಯ', 'ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಯ ವಂಶಾವಳಿ'' ಮತ್ತು 'ಅಪ್ರತಿಮ ವೀರಚರಿತೆ''ಮುಂತಾದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ತಿರುಮಲಾರ್ಯನ ಕಿರಿಯತಮ್ಮ ಸಿಂಗರಾರ್ಯನು 'ಮಿತ್ರಾವಿಂದಾ ಗೋವಿಂದಾ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ನಾಟಕವನ್ನು ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವನು. ಕನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಭದ್ರ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಬಲ್ಲ ಉತ್ತಮ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ್ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ, ನಾಡನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಬೀಡನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು, ಚಿಕ್ಕ ರಾಜಒಡೆಯರ್‌ರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಎಂಬ ಅಂಶ ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ರುಜುವಾತಾಗಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೦೪ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದ ಮೇಲೆ ಇವರ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಇವರು ಮೂಕರೂ ಹಾಗೂ ದುರ್ಬಲರೂ ಆಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಆಡಳಿತವು ದಳವಾಯಿಗಳ ಕೈಸೇರಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಅದೃಷ್ಟವು ಹೀನದೆಸೆಗೆ ಇಳಿಯುವಂತಾಯಿತು. ಇವರ ತರುವಾಯ ಕಂಠೀರವರ ಮಗ ಮೊದಲನೇ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೧೩–೩೨) ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಆಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಮಗ ಏಳನೇ ಚಾಮರಾಜರು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೩೨–೧೭೩೪) ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ತರುವಾಯ ಮೊದಲನೇ ಕೃಷ್ಣರಾಜರ ವಿಧವೆಯಾದ ದೇವಾಜಮ್ಮಣಿಯು ದತ್ತುಪುತ್ರ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೩೪–೧೭೬೬)ರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅನೇಕ ಆಡಳಿತ ತೊಡಕುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಅನೇಕ ರಾಜಕೀಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಜೊತೆಗೆ ಮುಘಲರಿಗೆ, ಮರಾಠರಿಗೆ ಮತ್ತು ನಿಜಾಮರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಮೊತ್ತದ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನೂ ನೀಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಉಲ್ಬಣಗೊಂಡಿತು. ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಸಂಭವಿಸಿದ ಮರಾಠರ ಧಾಳಿಗಳು ಈ ಪ್ರಾಂತದ ಅರಸರ ಭಂಡಾರಗಳ ಮೇಲಿನ

ಒತ್ತಡವನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿಗೊಳಿಸಿದ ಕಾರಣ ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳು ಅವರ ಬಲವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿದುವು. ಹೊರ ರಾಜ್ಯಗಳ ಆರ್ಥಿಕ ಶೋಷಣೆಗೆ ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಕೆಳದಿಯ ಅರಸರು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಆಹುತಿಯಾದರು. ಮೈಸೂರಿನ ದಳವಾಯಿ ಸೋದರರಾದ ದೇವರಾಜ ಮತ್ತು ನಂಜರಾಜರು ಸಹ ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದುಸ್ಸಾಹಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಕೊಂಡರು. ಈ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಎರಡನೇ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಕದನ"ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ಅವರು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ತಿರುಚಿನಾಪಳ್ಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಆದರೆ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಈ ಹೋರಾಟವು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೨-೧೭೫೫) ಮೈಸೂರನ್ನು ಬಹಳಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ದಿವಾಳಿ ಮಾಡಿತ್ತು. ಈ ಎರಡೂ ರಾಜ್ಯಗಳ ಆರ್ಥಿಕ ದೌರ್ಬಲ್ಯವೇ ಅವರ ಅಳಿವಿಗೆ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಗಡಿಯಲ್ಲಿನ ನೆರೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಹೈದರಾಲಿಯು ತಲೆ ಎತ್ತಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ಹೈದರ್ ಆಲಿ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್

ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜನ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಲಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೈನಿಕನಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೩೯ರಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಈತನು ದೇವನಹಳ್ಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೪೯ರ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ತನ್ನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡನು. ತರುವಾಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೧ರಲ್ಲಿ ಆರ್ಕಾಟಿನ ದಾಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜಿಂಜಿಯ ಸಮೀಪ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಬರಕಿ ವೆಂಕಟರಾಯನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಹೈದರನನ್ನು ಅರಸರು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಮೂಲತಃ ಈ ಸೇನೆಯು ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನ ನಿಜಾಮ ನಾಸೀರ್‌ಜಂಗನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಸೀರ್‌ಜಂಗನು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ನಿಜಾಮನ ಸಂಚಾರಿ ತಿಜೋರಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದ ಒಂಟೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಹೈದರನು ಯಶಸ್ವಿಯಾದನು. ಈ ವಿಜಯವು ಹೈದರಾಲಿಯು ಮುಂದೆ ದಿಂಡಿಗಲ್‌ನ ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೫ರಲ್ಲಿ ದಿಂಡಿಗಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸೇನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಸಲಾಬತ್‌ಜಂಗನು ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜನಿಗೆ ೫೬ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಹಣವನ್ನು ಯುದ್ಧ ವೆಚ್ಚದ ಬಾಬ್ತಾಗಿ ನೀಡಬೇಕೆಂಬ ಷರತ್ತು ಒಡ್ಡಿದನು. ದೇವರಾಜನ ಭಂಡಾರ ಖಾಲಿಯಾಗಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಮೊತ್ತದ ಹಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲು, ಸಂಸ್ಥಾನದ ಎಲ್ಲಾ ಚಿನ್ನಾಭರಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ, ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಒತ್ತೆ ಹಾಕಿದಾಗಲೂ ಸಹ ಸಲಾಬತ್‌ಜಂಗನು ಒತ್ತಾಯಿಸಿದ್ದ ಮೊತ್ತದ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಹಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನಂಜರಾಜನು ತನ್ನ ಸೇನಾ ಬಲದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಮೂರು ಭಾಗದಷ್ಟು ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಡಿತಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ಬೇಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ನಂಜರಾಜನ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ದುಸ್ಸಾಹಸಗಳಿಂದ ಬೊಕ್ಕಸವು ಬರಿದಾಗಿತ್ತು. ಪುನಃ ಮರಾಠರು ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಲಾಜಿರಾಯನ ಆದೇಶದಂತೆ ಸದಾಶಿವಭಾವುವಿನ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಮೇಲೆರಗಿದಾಗ, ಅವರ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವುದು ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಪೇಶ್ವೆಯು ೩೨ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಬೇಡಿದಾಗ ಮೈಸೂರು ಅರಸನು ಆರು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿ ಉಳಿದುದಕ್ಕೆ ನಾಗಮಂಗಲ ತಾಲೂಕೂ ಸೇರಿದಂತೆ ೧೩ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒತ್ತೆಹಾಕಿದನು.

ಇಂತಹ ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜನು ಹೈದರಾಲಿಯನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಗೊಂಡಿತು. ಅನೇಕ ದಿನಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಬಳಕ್ಕಾಗಿ ಕಾದು ನಿರಾಶರಾಗಿದ್ದ ಸೈನಿಕರು ದಂಗೆ ಎದ್ದಿದ್ದರು. ಮರಾಠರಿಗೆ ಒತ್ತೆಹಾಕಿದ್ದ

ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೈದರನು ನಂಜರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆ ನೀಡಿದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಮರಾಠರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೯ರಲ್ಲಿ ಪುನಃ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಮೈಸೂರಿನ ಸೈನಿಕರು ಸಂಬಳ ದೊರೆಯುವವರೆಗೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಹೈದರನು ತನ್ನ ಸಹಾಯಕನಾದ ಖಂಡೇರಾಯನ ನೆರವಿನಿಂದ ಅಸಂತೋಷಗೊಂಡಿದ್ದ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಮರಾಠರ ಜೊತೆಗೆ ಚಾಣಾಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡಿ ಕಠಿಣ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜನನ್ನು ಹೊರಹಾಕಲಾಯಿತು. ನಂಜರಾಜನಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಅವನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೈದರ್‌ನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ ಅರಸರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ದರಿಯಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಹುಲಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದಂತಾಯಿತು. ಇದನ್ನರಿತ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರ್ (ಕ್ರಿ.ಶ ೧೭೩೪– ೧೭೬೬) ಖಂಡೇರಾಯನನ್ನು ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು, ಮನವೊಲಿಸಿ, ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮರಾಠ ನಾಯಕ ವಿಸಾಜಿ ಕೃಷ್ಣ ಬಿನಿವಾಲೆಯ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೈದರನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಯಿತು. ಹೈದರ್ ಆನೇಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದನು. ಆನಂತರ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾದನು. ರಾಜನ ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ಮರಾಠರು ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದಾಗ ಹೈದರನು ನಿಸ್ಸಹಾಯಕನಾದನು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿಪತ್‌ನ ಪರಾಭವದ ವಾರ್ತೆ ವಿಸಾಜಿಗೆ ತಲುಪಿತು. ಹೈದರನು ಮಾತುಕತೆಯ ಮೂಲಕ ವಿಸಾಜಿಯು ಹಾಕಿದ ಕರಾರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದನು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಅರಸು ಹೈದರನನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಆಗಿನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೧) ಆಂತರಿಕ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಹೈದರಾಲಿಯ ಮುಖಂಡತ್ವದ ಆಡಳಿತದ ಹೊರತು ಅನ್ಯಮಾರ್ಗವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹೈದರನು ದಂಗೆಕೋರ ನಿಜಾಮ ಸಲಾಬತ್‌ಜಂಗನಿಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರ ವಿರುದ್ಧ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು. ಶಿರಾವನ್ನೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೨ರಲ್ಲಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಹೈದರನು ಶಿರಾ ನವಾಬನೆಂದು ಸ್ವಯಂ ಘೋಷಿಸಿಕೊಂಡನು. ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ಮೀರ್ ಇಬ್ರಾಹಿಂನನ್ನು ಮಳವಳ್ಳಿ ತಾಣ್ಯಕ್ಕೂ ಲತೀಫ್ ಅಲಿ ಬೇಗನನ್ನು ಮದ್ದೂರು ತಾಣ್ಯಕ್ಕೂ ನೇಮಿಸಿ, ಅವರ ನೆರವಿಗೆ ಸೈನಿಕ ತುಕಡಿಯನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿದನು. ಆನಂತರ ಅವನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೨ರಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಪೆನುಗೊಂಡ ಮತ್ತು ಮಡಕಶಿರಾಗಳನ್ನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು.

ನೆರೆಯ ಕೆಲವು ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಿದ ಆಂತರಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಹೈದರನು ಪಡೆದುಕೊಂಡನು. ಕೆಳದಿ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಆಂತರಿಕ ತೊಂದರೆಗಳಿಂದಾಗಿ ಹೈದರನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೩ರಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ನಂತರ ಸೋಂದಾ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೪ರಲ್ಲಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಕೆಳದಿಯನ್ನು ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಅದರ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಬಿದನೂರಿನಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಅಪಾರ ಸಂಪತ್ತು ಹೈದರನ ಕೈಸೇರಿತು. ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಆತನ ಮುಂದಿನ ಸಾಹಸಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಯಿತು. ಅನಂತಪುರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಗುತ್ತಿಯತ್ತ ತನ್ನ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಹೈದರ್ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮರಾಠ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಘೋರ್ಪಡೆಯನ್ನೂ ಹಾಗೂ ಸವಣೂರು ನವಾಬನನ್ನೂ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ತುಂಗಭದ್ರೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಧಾರವಾಡದವರೆಗೂ ತನ್ನ ಹತೋಟಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಅವನನ್ನು ಮರಾಠ ಪೇಶ್ವೆ ಮಾಧವರಾಯನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಗುತ್ತಿಯನ್ನು ಘೋರ್ಪಡೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಹೈದರನು ಮರಾಠರಿಗೆ ಕಪ್ಪವನ್ನು (ಖಾನದಾನಿ)ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿದನು. ಏತನ್ಮಧ್ಯೆ, ಹೈದರನು ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಣಾ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಹೊಂದಿ, ಬ್ರಿಟೀಷರೊಂದಿಗೆ ಕಲಹಕ್ಕೆ ತೊಡಗಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಮನಸ್ತಾಪದಲ್ಲಿ ಮರಾಠರು, ನಿಜಾಮರು ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲೀಷರು ಹೈದರಾಲಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಕೂಟ ರಚಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇದರ

ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೭ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಗೊಂಡ ಮೊದಲ ಆಂಗ್ಲೋ-ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧವು ಕೊನೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೯ರಲ್ಲಿ ಮದ್ರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟೀಷರ ಪರಾಭವದೊಂದಿಗೆ ಅಂತ್ಯಗೊಂಡಿತು. ಹೈದರನು ಬ್ರಿಟೀಷರನ್ನು ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಒತ್ತಾಯಿಸಲು ಸಮಯ ಕೂಡಿಬಂದು ಆತನ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯು ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟಕ್ಕೇರಿತು. ಇದರ ನಂತರ ಮರಾಠರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೭೧ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಹೈದರಾಲಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರು. ಈ ಅಪಾಯದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೯ರ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಿಟೀಷರು ಇವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಮರಾಠರು ಸತತವಾಗಿ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಈತನನ್ನು ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸಿದರು. ಆದರೂ ಹೈದರನು ದೃತಿಗೆಡದೆ ಮುಂದುವರಿದು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೭೨ರಲ್ಲಿ ಕೊಡಗನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಮರಾಠರೊಂದಿಗೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ, ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಪದ್ಭರಿತ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಧಾರವಾಡ, ಬಳ್ಳಾರಿವರೆಗಿನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಮುಖ ಭಾಗಗಳು, ತಮಿಳುನಾಡು ಮತ್ತು ಕೇರಳದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಈತನ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಈ ವಿಜಯಗಳೂ ಹಾಗೂ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧ ತಾಳಿದ್ದ ನಿಲುವಿನ ಫಲವಾಗಿ ಹೈದರನಿಗೆ ಫ್ರೆಂಚ್‌ರೊಂದಿಗೆ ಮಿತ್ರತ್ವ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾರಿ ಸುಗಮವಾಯಿತು.

ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಕಂಠೀರವ ನರಸರಾಜರ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಎರಡನೇ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೬೬ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದಾಗ, ಅವರ ಮಗ ನಂಜರಾಜ ಒಡೆಯರು ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೈದರನು, ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಜಹಗೀರು, ಅರಮನೆಯ ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತು, ಹಣ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡನು. ಈ ರಾಜಕುಮಾರನು ನಿಧನನಾಗುವವರೆಗೂ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೭೦) ಹೈದರನ ಸೆರೆಯಾಳಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದನು. ಇವರ ಅಣ್ಣಂದಿರಾದ ಎರಡನೇ (ಬೆಟ್ಟದ) ಚಾಮರಾಜರು ತರುವಾಯ(ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೭೦-೧೭೭೬) ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಹೈದರನು ೧೭೮೦ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧದ ಮೈಸೂರು, ಮರಾಠರು ಮತ್ತು ನಿಜಾಮರನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕೂಟವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಬಲಯುತವಾಗಿದ್ದ ಈ ಕೂಟ ಸೇನೆಯು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ರಭಸದ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಗೈ ಸಾಧಿಸಿತು. ಆದರೆ ಅವನ ಕೈಹಿಡಿದಿದ್ದವರು ಕೊನೆಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಬಿಟ್ಟ ಕಾರಣ ಹೈದರಾಲಿಯು ಏಕಾಂಗಿಯಾದನು. ಎರಡನೇ ಆಂಗ್ಲೋ-ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಹೈದರನು ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಮಡಿದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈತನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ೮೦,೦೦೦ ಚದರ ಮೈಲಿಯಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ, ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಾಪುರ, ಶಿರಾ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ, ರಾಯದುರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯುತ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದುದೇ ಹೈದರನ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆಯಾಗಿತ್ತು. "ಸಹಜವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹಾಗೂ ಮುತ್ಸದ್ಧಿತನಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ಸುಲಭವಾಗಿಯೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿಯೂ ಬಗೆಹರಿಸಲು ಹೈದರನಿಗೆ ಶಕ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಅವನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನಕ್ಷರಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು" ಎಂದು ಎಂ.ಶಾಮರಾವ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬ ಯೋಧನಾಗಿ, ಸಂಘಟಕನಾಗಿ, ಆಡಳಿತಗಾರನಾಗಿ, ರಾಜಕಾರಣಿಯಾಗಿ, ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಈತನು ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು, ಉಜ್ವಲ ಮುಸ್ಲಿಂ ಧರ್ಮಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ತನ್ನ ಧರ್ಮವು ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಎಂದಿಗೂ ಅಡಚಣೆಯಾಗದಂತೆ ಈತನು ಎಚ್ಚರವಹಿಸಿದ್ದನು. ಕೃಷ್ಣರಾಜಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಚಟ್ಟಂಗೆರೆಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೪೯ರ ಶಾಸನವು ಎರಡನೇ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರಿಂದ ಚಟ್ಟಮಗೆರೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಹೈದರ್ ಆಲಿ ಬಹಾದೂರನು ಖರೀದಿಸಿ ತೊಣ್ಣೂರಿನ ನೀಲಾ ಮಸೂದ್ ಖಾದ್ರಿ ಪೀರ್ ದರ್ಗಾದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾರ್ಷಿಕ ಉರುಸ್ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಡಜನರಿಗೆ ಅನ್ನದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಂಬಳಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ: ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೮೨–೧೭೯೯)ನು ಎರಡನೇ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು, ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯ ಸಾಧಿಸಿದ್ದನು. ಹೈದರನಂತೆ ಟಿಪ್ಪು, ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧ ಯುದ್ಧ ಮುಂದುವರಿಸಿದನು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅವನು ಬ್ರಿಟೀಷರನ್ನು ವಾಂಡಿವಾಶದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೩ರಲ್ಲಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಬಿದನೂರು ಮತ್ತು ಮಂಗಳೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಲನ್ನನುಭವಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಹಾಗೂ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮಪಡಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೪ರಲ್ಲಿ ಅವರೊಡನೆ ಮಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ತಿರುಚಿನಾಪಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೨ರಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದ್ ಆಲಿಯು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೋಸ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಫ್ರೆಂಚರಿಗೂ ಮೈಸೂರಿನವರಿಗೂ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗದ ಬೆಸುಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು. ಹೈದರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಫ್ರೆಂಚರ ಬಾಂಧವ್ಯವು ಅವನ ಮಗ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರಗೊಂಡು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಸೈನಿಕ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಅವರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸೈನಿಕ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಫ್ರೆಂಚರು ೧೦,೦೦೦ ಸೈನಿಕರುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಈ ಸೈನ್ಯವು ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಆದೇಶದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವೊಂದು ಪಕ್ಷವೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲೀಷರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಇಂಗ್ಲೀಷರು ಸಮಸ್ತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಫ್ರೆಂಚರು ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುವೂ ಸಮನಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬುದು, ಸಂಧಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕರಾರುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೭ರಲ್ಲಿ ಫ್ರೆಂಚರ ನೆರವು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗಲೂ ಟಿಪ್ಪು ಅವೇ ಷರತ್ತುಗಳನ್ನು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿದನು. ಹಲವು ಅನುಚ್ಛೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಈ ಸೈನಿಕ ಕರಾರಿನಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಫ್ರೆಂಚರ ಈ ಸಹಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಪೂರೈಕೆಯ ಭರವಸೆ ನೀಡಿದ್ದನು. ಫ್ರಾನ್ಸಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ ರಾಯಭಾರ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಪ್ರಧಾನ ರಾಯಭಾರಿಗಳಾದ ಮಹಮ್ಮದ್ ದರವೇಶ್‌ಖಾನ್, ಅಕ್ಬರ್ ಆಲಿಖಾನ್ ಮತ್ತು ಉಸ್ಮಾನ್‌ಖಾನಗಳಿದ್ದರು. ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಅಭಿಲಾಶೆಯಂತೆ ಫ್ರೆಂಚರು ಈತನೊಂದಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ಸೈನಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಪ್ಪದೇ ಇದ್ದರೂ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕಾತುರರಾಗಿದ್ದರು. ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಂದಿನ ಫ್ರೆಂಚ್ ಕಂಪನಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು ಅವರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಟಿಪ್ಪುವಿಗೂ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿ ಇದ್ದಿತು. ಈ ಉದ್ದೇಶಗಳು ಫಲಪ್ರದವಾಗಲೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೮ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿನೊಂದಿಗೆ ಫ್ರೆಂಚರು ಒಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕರಾರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮುಂದಾದರು. ಫ್ರೆಂಚ್ ಕಂಪನಿಯು ಟಿಪ್ಪುವಿನಿಂದ ಮೆಣಸು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಹತ್ತಿದಾರ, ಉಣ್ಣೆದಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸಲು ಮುಂದಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಟಿಪ್ಪುವಿಗೆ ಅವರ ತೋಪು, ಬಂದೂಕು ಮತ್ತಿತರ ಯುದ್ಧ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ಅವರು ಒಪ್ಪಿದರು. ಬ್ರಿಟೀಷರನ್ನು ಈ ದೇಶದಿಂದ ಹೊರದೂಡುವವರೆಗೆ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಟಿಪ್ಪು ತಿರುವಾಂಕೂರು ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೯ರಲ್ಲಿ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವುದರೊಂದಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನ್‌ವಾಲೀಸನ ಮುಂದಾಳತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಚನ್ನಪಟ್ಟಣ–ಮದ್ದೂರು–ಮಂಡ್ಯ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಬದಲು ಕನಕಪುರ–ಬನ್ನೂರು–ಅರಕೆರೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಕನ್ನಂಬಾಡಿ ತಲುಪಿದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸೈನ್ಯವು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೧ರಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರೂ ಮಳೆಯಿಂದಾಗಿ ಯಶಸ್ಸು ದೊರಕಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮರುವರ್ಷವೇ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೨) ನಿಜಾಂ ಸಿಕಂದರ್‌ಝಾನ ನೆರವಿನೊಂದಿಗೆ ಹುಲಿಯೂರು ದುರ್ಗದ ಕಡೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಪಾಂಡವಪುರದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದು, ನಂತರ ಮೂರು ಗುಂಪಾಗಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಮೇಲೇರಿ ಬಂದ ಕಾರ್ನ್‌ವಾಲೀಸನು ಟಿಪ್ಪುವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಮೂರು ವರ್ಷ ಕಾಲ ನಡೆದ ಈ ಯುದ್ಧವು, ಕ್ರಿ.ಶ.

೧೭೯೨ರ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ ಒಪ್ಪಂದದೊಂದಿಗೆ ಅಂತ್ಯಗೊಂಡು ಈ ಅಪಮಾನಕಾರಿ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪು ಸಹಿ ಹಾಕುವಂತಾಯಿತು. ಆ ಪ್ರಕಾರ ಯುದ್ಧ ದಂಡವಾಗಿ ಮೂರು ಕೋಟಿ ಮೂವತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳ ನಗದು ಹಣ ಹಾಗೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಟಿಪ್ಪು ನೀಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂತು. ಹಣದ ಕೊರತೆಯುಂಟಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಟಿಪ್ಪು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬ್ರಿಟೀಷರ ಬಳಿ ಒತ್ತೆಯಾಳುಗಳನ್ನಾಗಿ ಇರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಅವರನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೪ರಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಯಶಸ್ವಿಯಾದನು. ಆದರೆ ಈ ಒಪ್ಪಂದ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಬರೆ ಎಳೆದಂತಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಒತ್ತಡದ ನಡುವೆಯೂ, ಮೈಸೂರು ರಾಜವಂಶದ ನಾಮಕಾವಸ್ತೆ ರಾಜರಾಗಿದ್ದ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್‌ರವರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೬ರಲ್ಲಿ ಗತಿಸಿದ ನಂತರ ಯಾರನ್ನೂ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸದ ಟಿಪ್ಪು, ಮೈಸೂರು ರಾಜಮನೆತನವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮೂಲೆಗುಂಪು ಮಾಡಿದನು.

ಈ ಅಪಮಾನಕಾರಿ ಒಪ್ಪಂದ(೧೭೯೨)ದ ನಂತರ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧ ಒಳಗೊಳಗೆ ಕುದಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಟಿಪ್ಪು, ಬ್ರಿಟೀಷ್‌ರನ್ನು ಸದೆಬಡಿಯಲು ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದನು. ಫ್ರೆಂಚರು, ಅಫಘಾನಿಸ್ತಾನದವರು ಹಾಗೂ ಟರ್ಕೀಸ್ತಾನದವರೊಂದಿಗೆ ಟಿಪ್ಪು ಬೆಳೆಸಿದ ಮೈತ್ರಿಯು ಆತನ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ವಿರೋಧಿ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಲಾರ್ಡ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ಸಹಾಯಕ ಸೈನ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು, ಟಿಪ್ಪು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದನು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಸ್ಟೂವರ್ಟ್, ಬ್ರಿಟಿಷರ ಬಾಂಬೆ ತುಕಡಿಗೂ, ಹ್ಯಾರಿಸ್ ಮದ್ರಾಸ್ ತುಕಡಿಗೂ ಸೇನಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಬಾಂಬೆ ತುಕಡಿಯು ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೂ, ಮದ್ರಾಸ್ ತುಕಡಿಯು ಮಳವಳ್ಳಿ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೂ ಮುನ್ನಡೆದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೯ರ ಮಾರ್ಚ್ ಮೂರು ಹಾಗೂ ಮಾರ್ಚ್ ೨೭ ರಂದು, ಪಿರಿಯಾಪಟ್ಟಣ ಹಾಗೂ ಮಳವಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಗಳಿಸಿದವು. ಮುಂದುವರಿದು ಸೋಸಲೆ ಬಳಿ ಕಾವೇರಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ ಹ್ಯಾರಿಸನು (ಮಾರ್ಚ್ ೩೦) ಚಂದಗಾಲದ ಬಳಿ ಇವನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಸಜ್ಜಾಗಿದ್ದ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಲೆಕ್ಕಚಾರವನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗೆ ಮಾಡಿ ಏಪ್ರಿಲ್ ಐದರಂದು ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ತಲುಪಿದನು. ಇದೂ ಸಾಲದೆಂಬಂತೆ ಕರ್ನಲ್ ಆರ್ಥರ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿಯು ಬಂಗಾಳದ ತುಕಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೯ರ ಏಪ್ರಿಲ್ ಒಂಬತ್ತರಂದು ಟಿಪ್ಪು, ಹ್ಯಾರಿಸ್‌ಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಏಪ್ರಿಲ್ ೨೨ರಂದು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಧಾನದ ಕರಡಿನಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಅರ್ಧ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಎರಡು ಕೋಟಿ ರೂ. ಗಳಷ್ಟು ಕಪ್ಪ, ಟಿಪ್ಪುವಿನ ನಾಲ್ವರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಾಗೂ ನಾಲ್ವರು ಪುತ್ರರನ್ನು ಒತ್ತೆಯಾಳುಗಳಾಗಿ ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪು ಒಪ್ಪದಿದ್ದಾಗ ಯುದ್ಧ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಬ್ರಿಟೀಷರನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಮರಾಠರು ಮತ್ತು ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನ ನಿಜಾಮರು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರು. ಟಿಪ್ಪು ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಹೋರಾಡಿದರೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೯ರ ಮೇ ನಾಲ್ಕರಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಭವವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲೇ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಧನನಾದನು. ನಂತರ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವು ಶತ್ರುಗಳ ಸುಲಿಗೆ ಲೂಟಿಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಯಿತು. ಈ ಗೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥರ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿ, ಹ್ಯಾರಿಸ್, ಬೇಡ್, ಸ್ಟೂವರ್ಟ್ ಲ್ಯಾಂಬ್‌ಡೆನ್, ಶೇರ್‌ಬ್ರೂಕ್, ಮುಂತಾದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ದಂಡನಾಯಕರು ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲೀಷರ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಅವಿರತವಾಗಿ ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪ್ರಬಲ ವಿರೋಧವನ್ನೊಡ್ಡಿದ ಟಿಪ್ಪು ಏಕೈಕ ಭಾರತೀಯ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನು. ಈತನ ಉದ್ದೇಶದ ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಆಲೋಚನಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಾಚರಣಾ ವೈಖರಿಗಳು ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಇರಿಸುಮುರಿಸಾಗಿದ್ದವು. ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಪರಾಭವವು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಫ್ರೆಂಚರನ್ನು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ತಲೆ ಎತ್ತದಂತೆ ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸಿದುದಲ್ಲದೇ,

ಅವರನ್ನು ಭಾರತದ ರಾಜಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಲಾರ್ಡ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿಯು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೊಸದೊಂದು ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದ ಸಹಾಯಕಸೈನ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು (Subsidiary System) ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಬ್ರಿಟೀಷರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಬಲಗೊಳಿಸಿದನು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಭಾರತೀಯ ರಾಜರು ನಿವೃತ್ತಿ ವೇತನ ಪಡೆಯುವ ನವಾಬರಾಗಿ ನಾಮಕಾವಸ್ತೆಯ ಅರಸರಾಗುಳಿಯುವ ಹೀನದೆಸೆಗೆ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ರೆಸಿಡೆಂಟ್‌ನನ್ನು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಹತೋಟಿಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಅವನ ನೆರವಿಗೆ ಬ್ರಿಟೀಷರ ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿಯೊಂದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧವು ಭಾರತ–ಬ್ರಿಟೀಷ್ ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಮಜಲನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿತು. ಈ ವಿದ್ಯಮಾನವು ಒಂದು ಯುಗದ ಮುಕ್ತಾಯವನ್ನೂ ಹಾಗೂ ಮತ್ತೊಂದರ ಉದಯವನ್ನೂ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿತು. ಬ್ರಿಟೀಷರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯತೆಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಉಂಟು ಮಾಡಿದ್ದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಏಕೈಕನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಪತನವು ಅವರನ್ನು ಈ ದೇಶದ ಪ್ರಶ್ನಾತೀತ ಪ್ರಭುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು.

ಟಿಪ್ಪು ಸ್ವತಃ ಬೌದ್ಧಿಕ ಪರಿಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ ಸುಲ್ತಾನನಾಗಿದ್ದನು. ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಆತನಿಗೆ ಅರಿವಿದ್ದಿತು. ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಗತಿಗೆ ನಿರಂತರ ಶ್ರಮಿಸಿದ್ದ ಆತನು ರೇಷ್ಮೆ ಕೃಷಿಯನ್ನು ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ತಂದ ಮೊದಲ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ (Mulberry) ಸೊಪ್ಪಿನ ಕೃಷಿಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಂಗಾಳದಿಂದ ಆಮದು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದ ೨೧ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಕೃಷಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಹೊರದೇಶಗಳಿಗೆ ರಫ್ತಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಹತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಷೇಧವನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಬಟ್ಟೆ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ನೇಕಾರರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಉತ್ತೇಜನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದನು. ತಮಿಳುನಾಡಿನಿಂದ ವಲಸೆ ಬಂದಿದ್ದ ಬಾರಮಹಲರ (ನೇಯ್ಗೆಗಾರರ) ಒಂದು ಗುಂಪು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆಸುವಂತಾಯಿತು. ಕಬ್ಬಿನ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಬೃಹದ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿ ಉತ್ತಮ ಗುಣಮಟ್ಟದ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಕ್ಯಾಂಡಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ವಿಶೇಷ ಆಸ್ಥೆ ವಹಿಸಿದ್ದನು. ಈ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಟಿಪ್ಪು ನೀಡಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚೀಣಾ ದೇಶದಿಂದ ಆಮದು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲೂ ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು. ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಗಾಜು ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣದ ತಂತಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಮನವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಈ ತಂತಿಯು ಸಂಗೀತದ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪಶುಸಂಗೋಪನೆಗೆ, ಅದರಲ್ಲೂ ಕೃಷಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಎತ್ತುಗಳ ಸಂಗೋಪನೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಮಾದಕ ಪಾನೀಯ ಮತ್ತು ಮಾದಕ ಗುಳಿಗೆಗಳ ಮಾರಾಟದ ಬಗ್ಗೆ ನಿಷೇಧ ವಿಧಿಸಿದ್ದು, ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ತೋಪು ಹಾಗೂ ಮದ್ದುಗುಂಡುಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸಲಾಯಿತು. ಟಿಪ್ಪು ಬೌದ್ಧಿಕ ಅಧ್ಯಯನದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದ ಟಿಪ್ಪು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ೨೦೦೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು (ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳ) ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದನು. ಈತನ ಅರಮನೆ ಇತಿಹಾಸಕಾರನಾಗಿದ್ದ ಕಿರ್ಮಾಣಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ "ವಿವಿಧ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಈತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವಾಗ ನೂತನ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟು ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸುವುದು ಈತನ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು". ಟಿಪ್ಪು ಈ ಪ್ರಾಂತದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಿಂದ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಕೇವಲ ಐದು ಅಸೋಫಿ(ಪ್ರಾಂತ)ಗಳು ಮಾತ್ರ

ಇದ್ದವು. ಈ ಅಸೋಫಿಗಳು ಏಕ ರೀತಿಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರದೇ ಡಾ.ಎಂ.ಎಚ್.ಗೋಪಾಲ್ ಅವರು ತಿಳಿಸುವಂತೆ "ಒಟ್ಟು ೧೭೧ ಪರಗಣಗಳಿದ್ದ (ತಾಲೂಕುಗಳು) ಐದು ಪ್ರಾಂತಗಳ ಪೈಕಿ ಸಿರಾ ಅಸೋಫಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಐದು ಪರಗಣಗಳಿದ್ದರೆ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ೧೦೨ ಪರಗಣಗಳಿದ್ದವು. ಆತನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೯೬ರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬೨,೦೦೦ ಚದರ ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು ಒಟ್ಟು ೧೨೭ ಪರಗಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಿತು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು 'ಅಸೋಫಿ' (ಪ್ರಾಂತ) ಯಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬ 'ಅಸೋಫ್' ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಉಪ ಅಸೋಫ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಂತವನ್ನು 'ಅಮಿಲ್' ಅಥವಾ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಒಬ್ಬ ಅಮಿಲ್‌ದಾರನ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿಡಲಾಗಿತ್ತು.

ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ 'ಸಿಂಫ್ಟ್" (ಹೋಬಳಿ) ಗಳೆಂದು ಕರೆದು ಅವುಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪಟೇಲನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ರಾಜ್ಯದ ಕೇಂದ್ರಿಕೃತ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರವೊಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಸೇನೆ, ಕಂದಾಯ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಸಾಗರಯಾನ, ಖಜಾನೆ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಾಂಗಗಳೆಂಬ ಆರು ಇಲಾಖೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಿತು. ಆ ಆರು ಇಲಾಖೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ನಾಲ್ವರು ಮಂತ್ರಿಗಳು ನೇಮಕಗೊಂಡು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಿರ್‌ವಿರಾನ್ ಎಂಬ ಯುದ್ಧ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಮಂತ್ರಿ, ಮೀರ್‌ಅಸೋಫ್ ಎಂಬ ಕಂದಾಯ ಮಂತ್ರಿ, ಮೀರ್‌ಯಮ್ ಎಂಬ ಸಾಗರಯಾನ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲಿಕ್–ಯು–ತುಜಾರ್ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯಾಂಗ ಹಾಗೂ ಖಜಾನೆ ಮಂತ್ರಿಗಳು ರಾಜನಿಂದ ತಮಗೊದಗಿದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿಗೂ ಎರಡು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಸದಸ್ಯರುಳ್ಳ ಸಲಹಾ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸಮಿತಿಯು ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಸರಕಾರಿ ಪತ್ರ–ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಬಟವಾಡೆಗಾಗಿ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಹಿಂದೆ ಜಾರಿಗೆ ತಂದಿದ್ದ ಅಂಚೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ಮುಂದುವರಿಸಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಬಿದನೂರು, ಗುತ್ತಿ, ಗುರ್ರಮಕೊಂಡ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಸಿರಾಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಚೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ಟಿಪ್ಪು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ ರೂಪವನ್ನು ನೀಡಿ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಸರಕಾರದ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ವಿತರಿಸಿ ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವಂತೆ ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ಉತ್ತೇಜಿಸಿದನು. ಎರಡನೇ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಜಮೀನಿನ ಮೇಲೆ ಅರ್ಧಭಾಗದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ರೈತರಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ನೇಗಿಲು ಮುಂತಾದ ಕೃಷಿ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ತಕ್ಕಾವಿ ಸಾಲವನ್ನು ನೀಡುವುದು ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಗಳು ಮತ್ತು ಕಂದಾಯ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲಾಯಿತು. ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಜನತೆಯ ಜನಗಣತಿಯನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದುದಲ್ಲದೇ ಜನನ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುವುದೂ ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾಗಿಸಿದ್ದನು. ವಾರ್ಷಿಕ ಭೂಕಂದಾಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ತಪಾಸಣೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ತೆರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಭೂಕಂದಾಯಗಳನ್ನು ಕಾನೂನಿನನ್ವಯ ವಸೂಲು ಮಾಡುವುದು ಅಮಿಲ್‌ದಾರರ ಅಧಿಕಾರವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ತೆರಿಗೆದಾರರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡಬಾರದೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ವಸೂಲು ಮಾಡಿದರೆ, ವಿಧಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರವು ಕ್ರಮ ಕೈಗೊಂಡು ದಂಡ ವಿಧಿಸುವುದೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ತನ್ನ ಜೀವಿತದ ಕೊನೆಯ ವರುಷಗಳಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಆಡಳಿತದ ಸುಧಾರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ದೀರ್ಘ ಹಾಗೂ ಕಠಿಣ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರ್ಷಿಯನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಆಡಳಿತ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಕನ್ನಡ

ಮತ್ತು ಮರಾಠಿ (ಡಬಲ್ ದಫ್ತರ್ ಪದ್ಧತಿ) ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಈತನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದನು. ಆದರೆ ಸರಕಾರಿ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಪರ್ಷಿಯನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇಡಬೇಕೆಂದು ಈತನೇ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೭ರಲ್ಲಿ ಆದೇಶಿಸಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲಿ ಆಗ ಸಾಕ್ಷರತೆಯ ಪ್ರಮಾಣವು ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದ ಕಾರಣ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಪರಿಣತ ವಿದ್ಯಾವಂತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸಿಗದೆ ಅರೆ-ವಿದ್ಯಾವಂತರನ್ನು ನೇಮಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಕಿರ್ಮಾನಿಯವರ ಪ್ರಕಾರ ಇಂತಹ ಅಸಮರ್ಥ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಕಂದಾಯ ಸಂಗ್ರಹವು ಕ್ಷೀಣಗೊಂಡಿತು. ಟಿಪ್ಪು ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತಗಾರನಾಗಿದ್ದಂತೆಯೇ ಹಲವು ಉದಾರ ನೀತಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಅನೇಕ ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದುದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಶೃಂಗೇರಿ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿದ್ದನು. ಇತರೆ ಧರ್ಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಈತನೊಬ್ಬ ಶ್ರದ್ಧಾವಂತ ಮುಸಲ್ಮಾನನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಹೈದರ್ ಆಲಿಯ ನಿಯಂತ್ರಿತ ಸರಕಾರವು ಟಿಪ್ಪುವಿನ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಯಿತು' ಎಂದು ಕರ್ನಲ್ ಮನ್ರೋ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಮೈಸೂರಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಸಲ್ಮಾನ ವಂಶದ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಮೈಸೂರು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಯುಗವಾಗಿದೆ.

ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ (೧೭೯೯–೧೮೩೧): ಟಿಪ್ಪು ಸುಲ್ತಾನನ ಮರಣಾನಂತರ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅನುರ್ಜಿತಗೊಳಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಮೈಸೂರು ರಾಜವಂಶದ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಪರಿಗಣಿಸಿ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವಂತೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದು ಒಂದು ಸುಯೋಗವೆನ್ನಬಹುದು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯದ ಅಡಿಯಲ್ಲೇ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಬ್ರಿಟಿಷರ ರಾಜಕೀಯ ಮುತ್ಸದ್ಧಿತನವಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ಈ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ಜನರಲ್ ಹ್ಯಾರಿಸ್, ಕರ್ನಲ್ ಅರ್ಥರ್ ವೆಲ್ಲೆಸ್ಲಿ, ಕಿರ್ಕ್ ಪ್ಯಾಟ್ರಿಕ್ ಮತ್ತು ಬ್ಯಾರಿಕ್ಲೋಸ್ ಅವರುಗಳು ಸದಸ್ಯರಾಗಿಯೂ, ಮಾಲ್ಕೋಮ್ ಮತ್ತು ಮೇಜರ್ ಮುನ್ರೋರವರು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾಗಿಯೂ ಹಾಗೂ ಎಡ್‌ವರ್ಡ್ ಗಾಡ್‌ಲಿಂಗ್ ಅವರು ಸಹಾಯಕ ಸದಸ್ಯರಾಗಿರುವ ಒಂದು ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದ ಆಯೋಗವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಈ ಆಯೋಗವು ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಮಾಡಿದಂತೆ ಹಾಗೂ ತದನಂತರದ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಜೂನ್ ೧೭೯೯ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ಸಹಿ ಮಾಡಿತು. ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ಒಂಬತ್ತನೇ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಮಗ ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿತು. ಟಿಪ್ಪುವಿಗೆ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರನ್ನು ದಕ್ಷ ಆಡಳಿತಗಾರರೆಂದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವ ಬಯಕೆ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಟಿಪ್ಪುವಿನ ದಿವಾನರಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದುದರಿಂದಾಗಿ, ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅವರು ಸುಲ್ತಾನನ ಮಗನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಮನವಿ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಫ್ರಾನ್ಸ್ ದೇಶದ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಟಿಪ್ಪು ವಂಶಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನ: ಒಪ್ಪಿಸುವುದು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಆ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜರು ಜೂನ್ ೩೦, ೧೭೯೯ರಂದು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನಲಂಕರಿಸಿದರು. ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯರನ್ನು ದಿವಾನರೆಂದು ಅಂದಿನ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಆಗಿದ್ದ ಬ್ಯಾರಿಕ್ಲೋಸ್ ಅವರು ನೇಮಕ ಮಾಡಿದರು. ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನ ಆಡಳಿತ ದಕ್ಷತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಪಾರವಾದ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತೆಂದು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯ: ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ಇನ್ನೂ ಅಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರೇ ಸುಮಾರು ೧೨ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ (೧೮೦೦-೧೮೧೧) ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು. ಹಿಂದಿನ ಅನುಭವದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಸಮಸ್ಯೆ ಒಡ್ಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲವು ಪಾಳೆಯಗಾರರನ್ನು ಸದೆ ಬಡಿಯಲು ಮುಂದಾದರು. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮೂರು ಸುಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸುಭೇದಾರರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅಮೀಲ್‌ದಾರರು, ನ್ಯಾಯಾಂಗ, ಪೊಲೀಸ್ ಮತ್ತು ಕಂದಾಯದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೂ ಕೆಳಗಡೆ ಹೋಬಳಿಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪಾರುಪತ್ತಿ ಅಥವಾ ಪಾರುಪತ್ತೆದಾರರು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗ್ರಾಮಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪಟೇಲ ಹಾಗೂ ಶಾನುಭೋಗ, ತೋಟಿ ಮತ್ತು ತಳವಾರರೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭೂಕಂದಾಯ, ಮಾದಕ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ, ನೇಯ್ಗೆ ತೆರಿಗೆ ಹಾಗೂ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲ ವರಮಾನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಾರ್ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಕಂದಾಚಾರ ಉಪ ಸೈನ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದ್ದು ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಆಡಳಿತ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಪೈಕಿ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದ್ದಾಗಿದೆ. ನೀರಾವರಿ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಮೃದ್ಧತೆಯು ಎಷ್ಟು ಬಲಗೊಂಡಿತೆಂದರೆ, ತೀವ್ರ ಬರಗಾಲದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗಿದ್ದ ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನ ಬರಪೀಡಿತ ನಿರಾಶ್ರಿತರು ೧೮೦೪ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲೆಸಲು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡುವಷ್ಟು ಸಂಸ್ಥಾನವು ಸಮೃದ್ಧತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತ್ತು. ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಯಾತ್ರಿಕ ಕಾಲಿನ್ ಮೆಕೆನ್ಜಿಯು (೧೭೯೯-೧೮೦೦) ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ವೇಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು, 'Mackenzie Collections' ಎಂಬ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಭಾರತದಲ್ಲೇ ಪ್ರಥಮ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿರುವ ಸಿಡುಬು ರೋಗ ನಿವಾರಕ (ವ್ಯಾಕ್ಸಿನೇಷನ್) ಚುಚ್ಚುಮದ್ದನ್ನು ಹಾಕುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ೧೮೦೬ರಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಆಡಳಿತ ಪರಿಶ್ರಮತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಹೊರ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರವು ೧೮೦೭ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ಯಳಂದೂರು ಜಹಗೀರನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿತು. ನಂತರ ರಾಜರಿಗೆ ೧೬ ವಯಸ್ಸು ತುಂಬಿದಾಗ ೧೮೧೧ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಅವರೇ ವಹಿಸಿಕೊಂಡನು. ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯ ನಂತರ ೧೮೧೨ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದರು.

ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ನೇರ ಆಡಳಿತವು ೧೮೧೧ರಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಇವರು ಮೊದಲ ಹಲವು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. "ರಾಜರಿಗೆ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವತ: ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಅನುಭವವಿಲ್ಲದೇ ಇದ್ದಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷ ಆಡಳಿತಗಾರನೊಬ್ಬನ ಸಹಾಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದ್ದಿತು" ಎಂದು ಡಾ.ಬಿ.ಆರ್.ಕೇಶವಮೂರ್ತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಾಂತದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದುದೇ ಅಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಮುಖೇನ ಹಲವು ಆಡಳಿತ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಒದಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಜರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆರು ತುಕಡಿ ಅಥವಾ ಫೌಜ್‌ದಾರಿಗಳಾಗಿ (ಜಿಲ್ಲೆಗಳು) ವಿಭಜಿಸಿದ್ದರು. ತುಕ್ಕಡಿ ಅಥವಾ ಫೌಜ್‌ದಾರಿಗಳನ್ನು ಪುನ: ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವು ಕೆಲವು ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಸುಗಮಗೊಂಡು ೧೮೧೧ರಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವು ಗಳಿಸಿದ್ದ ೬೦ ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳ ಆದಾಯವು ೧೮೧೬ರ ವೇಳೆಗೆ ೭೧ ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿತು. ಆದರೆ, ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ,

ಸ್ವಜನಪಕ್ಷಪಾತ ಮತ್ತು ಆಸ್ಥಾನದ ವಿಪರೀತ ವೆಚ್ಚಗಳಿಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಹಿನ್ನಡೆಯು ತಲೆದೋರಿತು. ಆಗ, ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದಿವಾನ್ ರಾಮರಾವ್ ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಹುದ್ದೆಗಳಿಗೆ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದನು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ರಾಜರು ಕೆಲವು ಅನಾವಶ್ಯಕ ವೆಚ್ಚಗಳಾದ ಉಡುಗೊರೆಗಳು, ನಿವೃತ್ತಿ ವೇತನ, ದತ್ತಿದಾನಗಳನ್ನು ಯಾವುದೇ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಲ್ಲದೇ ನೀಡಿದ ಕಾರಣ ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸವು ಖಾಲಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾರಾಜರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಮದರಾಸಿನ ತನ್ನ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗೋಪ್ಯ ವರದಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ರಾಜರು ಆಡಳಿತ ನಿಯಂತ್ರಣ ಕ್ರಮವಾಗಿ ೧೮೧೮ರಲ್ಲಿ ದಿವಾನ್ ರಾಮರಾಯನನ್ನು ಕೆಲಸದಿಂದ ವಜಾಮಾಡಿ ತಾವೇ ೧೮೧೮ರವರೆಗೆ ಆಡಳಿತದ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದರು. ಆದರೆ, ರಾಜರ ಆಸ್ಥಾನದ ವೆಚ್ಚಗಳು ಮಾತ್ರ ಯಾವುದೇ ಅಡೆತಡೆ ಇಲ್ಲದೇ ಮುಂದುವರಿದಿತ್ತು. ನಂತರ ಸಿದ್ಧರಾಜ (೧೮೧೮–೨೦), ಬಾಬುರಾವ್ (೧೮೨೦) ಮತ್ತು ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜ(೧೮೨೧) ಇವರು ಒಬ್ಬರ ತರುವಾಯ ಒಬ್ಬರು ದಿವಾನರಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಆದರೆ, ಇವರಾರೂ ರಾಜ್ಯದ ಹಣಕಾಸು ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉತ್ತಮಪಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಫಲರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಲಿಂಗರಾಜನನ್ನು ೧೮೨೨ರಲ್ಲಿ ದಿವಾನಗಿರಿಯಿಂದ ವಜಾ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ರಾಜರು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾಯಿತು. ಮುಮ್ಮಡಿಯವರು ೧೮೨೭ರಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಾಜನನ್ನು ದಿವಾನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದರು. ಈತನು ಹಿಂದೆ ಹಲವು ಅವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಡೆದಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಕಂದಾಯಗಳ ಪಾವತಿಯಲ್ಲಿ ವಾರಬಂದಿ ಮತ್ತು ತಿಂಗಳ ಬಂದಿ ಎಂಬ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದು ಭೂಕಂದಾಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ಪರಿವೀಕ್ಷಿಸಿದನು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಮೀಲ್‌ದಾರರು ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಕೂಡದೆಂಬ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಹೊರಡಿಸಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ, ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಅಧಿಕ ಹಣ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವರೇ ಆಗಿನ ಅಮೀಲ್‌ದಾರರುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೇ ಇವರು ಕೃಷಿಕರು ಎದುರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಹೊಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ೧೮೨೮ರಲ್ಲಿ 'ದಿವಾನ್ ವೆಂಕಟರಾಜನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ತಾಲೂಕು ಮಟ್ಟದ ಕಂದಾಯಗಳನ್ನು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ವಸೂಲು ಮಾಡಿರುವನು"ಎಂದು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ತನ್ನ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ವರದಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (೧೮೨೭–೨೮) ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೂ ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಕಂದಾಯ ಸುಧಾರಣೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ವೆಂಕಟರಾಜನ ಸಾಧನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದರೂ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವೈಭವಯುತ ವೆಚ್ಚಗಳಿಗೆ ಕಡಿವಾಣ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಾರಾಜರ ಈ ವೆಚ್ಚಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕಂಪನಿ ಸರ್ಕಾರವು ತಿಳಿವಳಿಕೆ ನೀಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ, ರಾಜರು, ಅವು ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೆಚ್ಚಗಳು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡರು.

ಇಂತಹ ಕಠಿಣ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ೧೮೩೦ರಲ್ಲಿ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಸನಗರದಲ್ಲಿ ರಾಜರ ದುರಾಡಳಿತದ ವಿರುದ್ಧ ಬಂಡಾಯವು ಆರಂಭಗೊಂಡಾಗ ರಾಜಕೀಯ ಪರಿವರ್ತನೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಮಹಾರಾಜರು ಬಂಡುಗೋರರನ್ನು ಸದೆ ಬಡಿಯಲು ತಮ್ಮ ದಿವಾನನನ್ನು ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ನಗರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ನಗರ ಪ್ರಾಂತದ ಬಹುತೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಂತ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಈ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ರಾಜರ ದುರ್ಬಲ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸವನ್ನು ದುಂದುವೆಚ್ಚದಿಂದ ಅವರು ಖಾಲಿ ಮಾಡಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜ್ಯಪಾಲನಿಗೆ ಮೈಸೂರಿನ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ವರದಿಯ ಮುಖೇನ ತಿಳಿಸಿದ್ದನು. ಪುನ:

೧೮೩೧ರಲ್ಲಿ ಬಾಲಮ್‌ನ ಪಾಳೆಯಗಾರರು, ಮಂಜರಾಬಾದಿನ ಮತ್ತು ತರೀಕೆರೆಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಹಾಗೂ ಹೊಸನಗರದ ರಾಜಕುಮಾರನಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬೂದಿಬಸಪ್ಪ ಇವರುಗಳು ಬಂಡುಕೋರರೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬಂಡಾಯವನ್ನು ದ್ವಿಗುಣಗೊಳಿಸಿದರು. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತರಲು ಬ್ರಿಟಿಷರು ಇರಿಸಿದ್ದ ಸಬ್ಸಿಡಿಯರಿ ಸೇನೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಕೋರಬೇಕಾಯಿತು. ಜುಲೈ ೧೮೩೧ರ ವೇಳೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾನೂನಿನ ಹತೋಟಿಯನ್ನು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ದಿನಾಂಕ ೦೪-೦೭-೧೮೩೧ರಂದು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತಿದ್ದ ಮದರಾಸಿನ ರಾಜ್ಯಪಾಲ ಲೂಷಿಂಗ್‌ಟನ್ ಭಾರತದ ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ಲಿಗೆ ಮೈಸೂರಿನ ಆಡಳಿತದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಸುದೀರ್ಘ ವರದಿಯನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾ "ರಾಜರ ದುರಾಡಳಿತ ಹಾಗೂ ಕಿರುಕುಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ಜನರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ವಿಷಮ ಆರ್ಥಿಕ ಹಿನ್ನಡೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಬಂಡು ಏಳುತ್ತಿರುವರೆಂದು" ತಿಳಿಸಿದನು. ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ ಸರ್ ವಿಲಿಯಂ ಬೆಂಟಿಂಕ್ ದಿನಾಂಕ ಏಳನೇ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್‌ರಂದು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಅಧಿಕೃತ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಮೈಸೂರಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಕಂಪನಿ ಸರ್ಕಾರವು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂದು ಮುನ್ಸೂಚನೆಯಿತ್ತನು. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೨೧ರ ೧೮೩೧ರಂದು ಒಂದು ನಿರ್ಬಂಧನಾ ಆದೇಶವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಕಮೀಶನರ್‌ಗಳನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರವೇ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿತು.

ಆಡಳಿತವನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ವಹಿಸಿಕೊಂಡ ತರುವಾಯ (೧೮೩೧-೧೮೮೧) ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು ಪುನಃ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲೇ ೧೮೬೮ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದರು. ಆಡಳಿತದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಬ್ರಿಟೀಷರು ತಮ್ಮಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಂಡ ತರುವಾಯ, ರಾಜರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡ ಕಾರಣ, ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಂದೂ ಆಗದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಪ್ರಬಲಗೊಂಡಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ತಾವೇ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ರಾಜರು ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹಾಗೂ ಕೃತಿ ರಚನೆಕಾರರಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಕನ್ನಡ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ದೇವಚಂದ್ರ, ಕೆಂಪುನಾರಾಯಣ, ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜ ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ವೀಣಾವಾದನದಲ್ಲಿ ಜನಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದ ವೀಣಾ ಶಂಭಯ್ಯ ಮತ್ತು ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಮೈಸೂರಿನ ಸಂಗೀತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಠ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಮೈಸೂರು ಶೈಲಿಯ ಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಿದ್ದರು. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಮಕಿ ಮೈಸೂರು ಸದಾಶಿವರಾಯರೂ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿರುವ ಜಗನ್ಮೋಹನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಮುಮ್ಮಡಿಯವರೇ ೧೮೬೧ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಆಂಗ್ಲ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆಂದೇ ಆರಂಭಿಸಲಾದ ರಾಜಾ ಶಾಲೆ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಜ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದವು. ಚಾಮರಾಜನಗರದಲ್ಲಿ (ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿ) ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಚಾಮರಾಜೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಸನ್ನ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ, ವರುಣದ ಮಹಾದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಮಹತ್ ಸಾಧನೆಯಾಗಿವೆ. ಚಾಮುಂಡಿ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ್ಯ ಗೋಪುರ ಮತ್ತು ನಂಜನಗೂಡಿನ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರಗಳು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ನಿರ್ಮಿತಗೊಂಡವು.

ಕಮೀಷನರ್‌ಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆ

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ೧೮೩೧ರ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ 'ಆಯುಕ್ತ ಮಂಡಳಿ'ಗೆ (ಬೋರ್ಡ್ ಆಫ್ ಕಮಿಷನರ್ಸ್) ವಹಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ಹಾಗೂ ಕಿರಿಯ ಕಮಿಷನರರೆಂಬ

ಇಬ್ಬರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಣಕಾಸು ಮತ್ತು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಒಬ್ಬ ದಿವಾನರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪರಿವೀಕ್ಷಿಸಲು ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಎಂಬ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಯು ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲೆ ನೇಮಕಗೊಂಡಿದ್ದು, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಮುಂದುವರಿದರು. ಜೂನ್ ೧೮೩೨ರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಗೊಂಡ ಅಧಿಕಾರಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಬಲಗೊಂಡ ಕಮೀಷನರ್‌ರವರು ಮದರಾಸ್ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲು ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊಣೆಗಾರರಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಮುಂದುವರೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ಲೂಶಿಂಗ್ಟನ್ ಕಿರಿಯ ಕಮಿಷನರ್ ಎಂದು ೧೮೩೧ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಿಗ್ಸ್ ಹಿರಿಯ ಕಮಿಷನರ್ ಎಂದು ೧೮೩೧ರ ಡಿಸೆಂಬರ್‌ನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಲೂಶಿಂಗ್‌ಟನ್‌ಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಡ್ರೂರಿ ಎಂಬುವವರನ್ನು ಕಿರಿಯ ಕಮೀಷನರ್ ಆಗಿ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಮದರಾಸ್ ರಾಜ್ಯಪಾಲರಿಗೂ ಬ್ರಿಗ್ಸ್‌ಗೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣ ಜೂನ್ ೧೮೩೨ರಲ್ಲಿ ಅವರು ರಾಜಿನಾಮೆ ನೀಡಿದರು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಕಮಿಷನರೇಟ್ ಮಂಡಳಿಯನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸಿ ಒಬ್ಬನೇ ಕಮಿಷನರ್‌ನನ್ನು ನೇಮಿಸಿ, ಏಕರೀತಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಯಿತು. ಬ್ರಿಗ್ಸ್ ತರುವಾಯ ನೇಮಕಗೊಂಡ ಮೊರಿಸನ್ ಅವರಿಗೆ ಈ ಪ್ರಥಮ ಕಮಿಷನರ್ ಹುದ್ದೆ ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಇವರು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿದ್ದ ಆರು ಫೌಜ್‌ದಾರಿಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಫೌಜದಾರಿಗೂ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಪರಿವೀಕ್ಷಕರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. ಅವರಿಗೆ ನೀಡಲಾದ ಹೊಸ ಅಧಿಕಾರದ ಪ್ರಕಾರ, ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವಂತೆ ಸೂಚಿಸಲಾಯಿತು. ಮೊರಿಸನ್ ತರುವಾಯ ೧೮೩೪ರಲ್ಲಿ ಸರ್ ಮಾರ್ಕ್ ಕಬ್ಬನ್ ಅವರನ್ನು ಮೈಸೂರಿನ ಕಮಿಷನರ್ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು.

ಸರ್ ಮಾರ್ಕ್‌ಕಬ್ಬನ್ (೧೮೩೪–೧೮೬೧): ಸರ್ ಮಾರ್ಕ್‌ಕಬ್ಬನ್ ಅವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ "ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತವು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದದ್ದರಿಂದ, ಇದು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತು" ಎಂದು ಸಿ.ಹಯವದನರಾವ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಮಿಷನರ್ ಆಗುವ ಮೊದಲೇ ಕಬ್ಬನ್ ಅವರಿಗೆ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪರಿಚಯವಿದ್ದಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ೧೮೩೧ರಲ್ಲಿಯ ನಗರ ಬಂಡಾಯದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಅನ್ವೇಷಿಸಲು ನೇಮಕಗೊಂಡ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಸದಸ್ಯರ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇವರೂ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಭಾಗವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಿದ್ದವು. ಮಂಡ್ಯ ಪ್ರಾಂತವು ಅಷ್ಟಗ್ರಾಮ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿತ್ತು. ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೨೦ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿದ್ದವು ಹಾಗೂ ಪ್ರತೀ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಮಲ್ದಾರನು ಇದ್ದು ತಾಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಆತನೇ ಹೊತ್ತಿದ್ದನು ಈ ಅಮಲ್ದಾರರು ನಾಲ್ಕು ಫೌಜ್‌ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಯೂರೋಪಿಯನ್ ಪರಿವೀಕ್ಷಕರಿಗೆ (ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ್ಸ್) ವಿಧೇಯರಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದು ನಿಯಮವಾಗಿತ್ತು. ಕಮಿಷನರ್ ಅವರ ಸಚಿವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಇಲಾಖೆಗಳಿದ್ದವು. ಕೆಳಮಟ್ಟದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಬ್ಬನ್ ಅವರ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಧನೆಯೆಂದರೆ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ನ್ಯಾಯಾಂಗ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಆಧುನಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪುನರ್ ರಚನೆ ಮಾಡಿದುದೇ ಆಗಿದೆ. ಕೆಲ ಸಮಯದ ನಂತರ ಕಮಿಷನರ್ ಮೇಲಿದ್ದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ನ್ಯಾಯಾಂಗ ಕಮೀಷನರ್"ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಕಬ್ಬನ್ ಅವರ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ಧಾರವೆಂದರೆ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ್ದು, ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸಲು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೊಸ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸಚಿವಾಲಯವನ್ನು ಟಿಪ್ಪು ಅರಮನೆ (ಬೇಸಿಗೆ ಕಟ್ಟಡ) ಯಲ್ಲಿ

ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ನಂತರ ೧೮೬೭ರಲ್ಲಿ ಅಠಾರ ಕಛೇರಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ (ಈಗಿನ ಉನ್ನತ ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಕಟ್ಟಡ) ಸಚಿವಾಲಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲಾಯಿತು. ಕಬ್ಬನ್ ಅವರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆಯೆಂದರೆ ೩೦೯ ಸೇತುವೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ೧೫೯೭ ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದದ ಹೊಸ ರಸ್ತೆಗಳ ಕಾಮಗಾರಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಉತ್ತಮ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕಾಗಿ ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ ತಂತಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದುದೇ ಆಗಿದೆ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರನ್ನು ಹೊಸ ರೈಲು ಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕ ಜೋಲಾರಪೇಟೆಗೆ ೧೮೫೯ರಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಮೊದಲ ರೈಲುಮಾರ್ಗ ಇದಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಕಠಿಣವೆನಿಸಿದ್ದ ಸುಮಾರು ೭೬೯ ಕಿರುಕುಳ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ೧೮೩೪–೩೫ರಲ್ಲಿ ೬೮ ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳಷ್ಟಿದ್ದ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಒಟ್ಟು ಆದಾಯವು ೧೮೫೫–೫೬ರಲ್ಲಿ ೮೪ ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳಿಗೆ ಏರಿತು. ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಪ್ರತೀ ವರ್ಷದ ಕಪ್ಪವನ್ನು ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವರು ೧೮೫೪ರಲ್ಲಿ ಪಗೋಡಗಳ ರೂಪದ ಹಣಕಾಸು ಮಾಧ್ಯಮವನ್ನು ಬೆಳ್ಳಿ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದರು. ಕಬ್ಬನ್ ೧೮೬೧ರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ರಾಜಿನಾಮೆ ನೀಡಿದ ತರುವಾಯ ಲ್ಯೂವಿನ್ ಬೌರಿಂಗ್ ಅವರು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಕಮೀಷನರ್ ಆಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ಇವರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ, ಸಿ.ಬಿ.ಸ್ಯಾಂಡರ್ಸ್ ಅವರು ಪ್ರಭಾರ ಕಮಿಷನರ್ ಆಗಿದ್ದರು.

ಲ್ಯೂವಿನ್ ಬೌರಿಂಗ್ (೧೮೬೧–೧೮೭೦): ಬೌರಿಂಗ್ ಅವರ ಅಧಿಕಾರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳಾಗಿ ಹಾಗೂ ನಂತರ ಎಂಟು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಯಿತು. ಪ್ರತೀ ವಿಭಾಗಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಅಧೀಕ್ಷಕ (Superintendent) ನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಿಲ್ಲೆಗೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಉಪ–ಅಧೀಕ್ಷಕರನ್ನೂ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಭೂಸರ್ವೇಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಕಂದಾಯ ನಿಗದಿ (Survey and Settlement) ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪುನರ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಹೊಸ ಭೂಮಿಯ ಮೋಜಣಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಂದಾಯ ವಿಧಿಸುವಲ್ಲಿ ೧೮೬೨ ರಿಂದ ಬೌರಿಂಗ್ ಭಾರತದ ಇತರೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಇದ್ದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಜಾರಿಗೆ ತಂದರು. ನ್ಯಾಯಾಂಗ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಾರ್ಯಾಂಗದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲು ಅವರು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಕ್ರಮ ಕೈಗೊಂಡರು. ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಅವರು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡ ನೀತಿಯನ್ನೇ ಅವರ ನಂತರ ಬಂದವರು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು. ಬೌರಿಂಗ್ ಭಾರತೀಯ ದಂಡಸಂಹಿತೆಯನ್ನೂ, ಅಪರಾಧ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನೂ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದರು. ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ನೋಂದಣಿ ಕಾನೂನನ್ನು ೧೮೬೪ರಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಸಮ್ಮತಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಭೂಮಿ ಹಾಗೂ ಆಸ್ತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ನೋಂದಣಿಯನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯಗೊಳಿಸಿದರು. ಅಂದಿನ ಮದರಾಸ್ ರಾಜ್ಯವು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದ (೧೮೬೪) ಪದ್ಧತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಆರಕ್ಷಕ (ಪೋಲಿಸ್) ಖಾತೆಯನ್ನು ಸಂಘಟಿಸಲಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಮೈಸೂರುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಯಂ ಸ್ಥಾನಿಕ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿ ಅಲ್ಲಿ ನಗರಸಭೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರಗಳಿಗೂ ೧೮೬೫ರಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಯಿತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸೆರೆಮನೆಯನ್ನು ೧೮೬೩ರಲ್ಲಿ ಉದ್ಘಾಟಿಸಲಾಯಿತು. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆಯನ್ನೂ ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ೧೮೭೧ರಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಖಾನೇಶುಮಾರಿ ಅಥವಾ ಜನಗಣತಿ (Census) ಯನ್ನು ನಡೆಸಲಾಗಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ಸು.೫೦.೦೫ ಲಕ್ಷಗಳಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬಂತು. ಬೌರಿಂಗ್ ೧೮೭೦ರಲ್ಲಿ ರಾಜಿನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ, ಅವರ

ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ೧೮೭೫ರವರೆಗೆ ರಿಚರ್ಡ್ ಮೀಡ್, ನಂತರ ೧೮೭೭ರವರೆಗೆ ಸ್ಯಾಂಡರ್ಸ್ ಹಾಗೂ ಅವರ ನಂತರ ೧೮೭೮ರವರೆಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಮಿಷನರ್‌ಗಳಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಕಮಿಷನರ್‌ಗಳ ಪೈಕಿ ತಮ್ಮ ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದಲೂ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಅಚ್ಚಳಿಯದ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರಿದವರೆಂದರೆ ಮಾರ್ಕ್‌ಕಬ್ಬನ್ ಮತ್ತು ಲ್ಯೂವಿನ್ ಬೌರಿಂಗ್ ಮಾತ್ರ. ಅವರ ಅಧಿಕಾರಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಧುನೀಕರಣಗೊಂಡಿತು. ಕಾನೂನು ಮತ್ತು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಬಲಯುತವಾಗಿ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಕಂದಾಯ ಪದ್ಧತಿಯು ಸಮಂಜಸವೂ ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿ ತರುವಂತೆ ಆಯಿತಲ್ಲದೇ ಅದರ ವಸೂಲಿ ಪದ್ಧತಿಯೂ ನಿಯಮಬದ್ಧವಾಯಿತು. ರಸ್ತೆ, ರೈಲು, ಅಂಚೆ–ತಂತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಆಧುನಿಕ ಪದ್ಧತಿಗಳಾಗಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದವು. ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಉತ್ತಮಗೊಂಡು ಸಂಸ್ಥಾನವು ಭರದಿಂದ ಆಧುನಿಕತೆಯತ್ತ ಮುನ್ನಡೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆಧುನೀಕರಣ ಕ್ರಿಯೆಯು ವಿಳಂಬವಾಗಬಹುದಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮರು ಅಧಿಕಾರ ಮತ್ತು ದಿವಾನರ ಆಡಳಿತ

ತಮಗೆ ಪುನಃ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮರಳಿ ನೀಡಬೇಕೆಂಬ ಹಲವಾರು ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನು ಮುಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು ಕಂಪನಿ ಸರ್ಕಾರದ ಭಾರತದ ಪ್ರಮುಖರಿಗೆ ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಖಾಸಗಿ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಾ ತಜ್ಞರಾಗಿದ್ದ ಡಾ.ಕ್ಯಾಂಪ್‌ಬೆಲ್ ಅವರು ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್‌ಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಮುಖೇನ ಬ್ರಿಟನ್ನಿನ ರಾಣಿಗೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಕೋರಿಕಾ ಪತ್ರವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದರು. ಮುಮ್ಮಡಿಯವರು ತಮ್ಮ ಪರವಾಗಿ ಪುನಃ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ತರುವಂತೆ ಲಂಡನ್‌ನಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಮಾಡುವವರ ತಂಡವೊಂದನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿದರು. ಲಂಡನ್ನಿನ ಮೇಜರ್ ಇವಾನ್ಸ್ ಬೆಲ್ ಎಂಬುವವರು ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರಿಗೆ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ 'Mysore Reversion, An exceptional case' ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಮಹಾರಾಜರು ತಮಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹತ್ತನೇ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಅವರನ್ನು ದತ್ತು ಪಡೆಯಲು ಅನುಮತಿ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ೧೮೬೪ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮನವಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡೂವರೆ ವರ್ಷದ ಮಗುವಾಗಿದ್ದ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರನನ್ನು ೧೮೬೫ರಲ್ಲಿ ದತ್ತು ಪುತ್ರನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ಅನುಮತಿ ನೀಡಿತು. ರಾಜರಿಗೆ ಪುನಃ ಅಧಿಕಾರ ನೀಡಲು ಒತ್ತಾಯಿಸಲು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ೭,೦೦೦ಕ್ಕೂ ಅಧಿಕ ನಾಗರೀಕರು ಸೇರಿ ಆಗ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಾರ್ಸಿ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಒಬ್ಬರ ಶಿಫಾರಸ್ಸಿನೊಂದಿಗೆ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ರಾಣಿಗೆ ಮನವಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಇದಲ್ಲದೇ ಜುಲೈ ೧೮೬೬ರಲ್ಲಿ ಮೇಜರ್ ರಾಲಿನ್‌ಸನ್ ಅವರ ಮುಖಂಡತ್ವದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ (ಲಂಡನ್ನಿನ) ಯವರನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿ ಮುಮ್ಮಡಿ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಿಸಿದರು. ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ (Morning Star, Morning Standard, Daily News) ೧೮೬೬ ಜುಲೈ ಮಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರ ಕೋರಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಲಂಡನ್ನಿನ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲೂ (House of Commons) ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮರಳಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ದೀರ್ಘ ಚರ್ಚೆ ನಡೆದು ದತ್ತು ಪುತ್ರ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರರನ್ನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತರಬಹುದೆಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡಿತು. (೨೨–೦೨–೧೮೬೭) ಮುಮ್ಮಡಿಯವರು ೧೮೬೮ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದ ನಂತರ ದತ್ತು ಪುತ್ರ ಹತ್ತನೇ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಅವರನ್ನು ಮಾರ್ಚ್ ೧೮೮೧ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸುವ ಮೂಲಕ, (Rendition) ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ಪುನ: ಆಡಳಿತವನ್ನು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಒಡೆಯರ್ ವಂಶಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿತು.

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹಲವಾರು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಹಾರ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಕಮಿಷನರ್ ಪದವಿಯನ್ನು ಅನೂರ್ಜಿತಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಅವರನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲಾಯಿತು. ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಆಡಳಿತ ಸಹಾಯವನ್ನು ನೀಡಲು ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ದಿವಾನರ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಹಲವು ಬದಲಾವಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮುಂದುವರಿಸಲಾಯಿತು. ದಿವಾನರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗಲು ಇಬ್ಬರು ಸಲಹೆಗಾರರಿದ್ದ ಸಮಿತಿಯನ್ನೂ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಸಿ.ರಂಗಾಚಾರ್ಲು ಅವರನ್ನು ದಿವಾನರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇವರು, ಅನೇಕ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು. ಮೈಸೂರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯು ೧೮೮೧ರ ದಸರಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರಲು ದಿವಾನ್ ರಂಗಚಾರ್ಲು ಅವರು ಮೂಲ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದರು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ೧೪೪ ಸದಸ್ಯರುಗಳಿದ್ದರು. ಇದೊಂದು ಸ್ವಯಂ ಸಂವಿಧಾಯಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸರ್ಕಾರದ ಖರ್ಚುವೆಚ್ಚ ಹಣಕಾಸು ನೀತಿಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿತ್ತು. ರಂಗಾಚಾರ್ಲು ಅವರು ದಿವಾನರಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಮೈಸೂರಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಅಷ್ಟೇನೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ೧೮೭೬-೭೭ರಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವು ಹಿಂದೆಂದೂ ಎದುರಿಸದಿದ್ದ ಭೀಕರ ಬರಗಾಲ ಸಂಭವಿಸಿ, ಇದನ್ನು ಧಾತು ಈಶ್ವರ ಸಂವತ್ಸರದ ಕ್ಷಾಮವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ರಾಜ್ಯದ ಬಹುತೇಕ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಕೃಷಿಕರು ಅನುಭವಿಸಿದ ತೊಂದರೆಯಿಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಸಂದಾಯವಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಂದಾಯ ಬಾಕಿ ಉಳಿದಿತ್ತು. ರಾಜ್ಯದಾದ್ಯಂತ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಮಡಿದು ಹಾಗೂ ಇಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಜಾನುವಾರುಗಳು ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಹಾಗೂ ಬೇನೆಯಿಂದ ಬಳಲಿ ನಾಶವಾಗಿದ್ದವು. ಭೀಕರ ಬರಗಾಲದ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗಗಳು ಆರಂಭವಾದವು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಖಜಾನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾದಿರಿಸಿದ್ದ ಹಣವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಹಾರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ದಿವಾನರು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಮಿತವ್ಯಯವನ್ನು ತಂದರು. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ ಬೇಸಾಯಗಾರರಿಗೆ ಕೆಲಸ ಕೊಡಬಹುದಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಾಮಗಾರಿಗಳನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಬೆಂಗಳೂರು-ಮೈಸೂರು ರೈಲು ಮಾರ್ಗವು ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ೧೮೮೨ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡು, ಬೆಂಗಳೂರು-ತಿಪಟೂರು ರೈಲುಮಾರ್ಗದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರವು ಇಲ್ಲದಂತಾಯಿತು. ರಂಗಾಚಾರ್ಲು ಅವರು ಮೂಲತಃ ತಮಿಳುನಾಡಿನವರಾಗಿದ್ದರೂ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕಲಿತರು ಮತ್ತು ಈ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ (Mysore Representative Assembly) ಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು, ಇವರ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಯೊಬ್ಬರು ರಂಗಾಚಾರ್ಲು ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ (Dynamo) ದಂತೆ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿ" ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ರಂಗಚಾರ್ಲುರವರು ೧೮೮೩ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದ ಮೇಲೆ ಸರ್.ಕೆ.ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ಅವರು ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರು.

ಸರ್ ಕೆ.ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ (೧೮೮೩-೧೯೦೧): ಸರ್.ಕೆ.ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ಅವರು ಆಡಳಿತದ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದ ದಕ್ಷ ಆಡಳಿತಗಾರರಾಗಿದ್ದರು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಗತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿ ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಲು ತಾವೇ ಮುಂದಾದರು. ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಪೊಗದಿಯನ್ನು (Subsidy) ೧೮೯೬ರವರೆಗೆ ರದ್ದುಪಡಿಸಲು ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರವನ್ನು ಇವರು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಒತ್ತಾಯಿಸಿದರು. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿನ್ನದಗಣಿ ಕಾರ್ಯವು (೧೮೮೬) ಆರಂಭವಾದುದು ಇವರ

ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ. ಕೃಷಿಯ ಜೊತೆಗೆ ತೋಟಗಾರಿಕೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಒತ್ತು ನೀಡಿದ ಕಾರಣ ಕಾಫಿತೋಟಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರವೂ ವಿಸ್ತೃತಗೊಂಡವು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಹರಿಹರದವರೆಗಿನ (೧೮೮೯) ರೈಲು ಮಾರ್ಗವು ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿತು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಪುರದವರೆಗೂ ಒಂದು ರೈಲುಮಾರ್ಗವು ರಚನೆಗೊಂಡಿದ್ದು, ಈಗ ಇದನ್ನು ಕೋಲಾರದ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿಯವರೆಗೂ (KGF) ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಯಿತು. ಇದೇ ರೀತಿ ಮೈಸೂರು, ನಂಜನಗೂಡು ಹಾಗೂ ಬೀರೂರು–ಶಿವಮೊಗ್ಗ ರೈಲು ಮಾರ್ಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. (೧೮೮೯). ಇವರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲೂ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯು ಮತ್ತಷ್ಟು ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧಿಸಿತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ೧೮೮೭ರಿಂದ ಆ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗತೊಡಗಿತು. ಇವರು ೧೮೮೪ರಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕು ಮಂಡಳಿಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ (೧೮೮೧) ಮೈಸೂರು ನಾಗರೀಕ ಸೇವಾ (Mysore Civil Service) ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಳೆಯ ಅಂಚೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಅಂಚೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸಮ್ಮಿಲನಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ದಸರಾ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಹಾಗೂ ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ಅವರು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದು, ಅದು ಇಂದಿಗೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ೧೮೯೪ರಲ್ಲಿ ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ ಇಲಾಖೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕೃಷಿ ಇಲಾಖೆಯನ್ನೂ ೧೮೯೮ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇವರು ನೀರಾವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗಮನ ಬಹಳ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿತ್ತು. ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಣಿವಿಲಾಸ ಜಲಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮಾರಿಕಣಿವೆ ಯೋಜನೆ ಇವರು ಕೈಗೊಂಡ ಬೃಹತ್ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಶಿವಸಮುದ್ರ ಜಲವಿದ್ಯುತ್ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಕೋಲಾರ ಚಿನ್ನದಗಣಿ ಘಟಕಕ್ಕೆ ೧೯೦೨ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ೧೯೦೫ರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್‌ಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸಲಾಯಿತು. ಭಾರತದಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಪಡೆದ ಪ್ರಥಮ ನಗರ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯು ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ನಂತರ ಕುಡಿಯುವ ನೀರು ಪೂರೈಸಿದ ಹೆಸರಘಟ್ಟ ಜಲಾಶಯವನ್ನು ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ಅವರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಇವರು ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದರು. ಮೈಸೂರಿನ ಮಹಿಳಾ ಶಾಲೆಯನ್ನು ೧೯೦೧ರಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಣಿ ಕಾಲೇಜೆಂದು ಉನ್ನತೀಕರಿಸಲಾಯಿತು. ಬಿ.ಎಲ್.ರೈಸ್ ಅವರು ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದ ಪುರಾತತ್ವ ಇಲಾಖೆಯನ್ನು ೧೮೮೫ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಓರಿಯಂಟಲ್ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರವನ್ನು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲೆ ತೆರೆಯಲಾಯಿತು. ಇಂದು ಈ ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ೭೦,೦೦೦ಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ದಾಖಲೆಗಳಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಯ ಕ್ಯೂರೇಟರ್ ಆಗಿದ್ದ ಡಾ.ಶಾಮಾಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಶೋಧಿಸಿ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಕೆ.ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ಅವರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆ ಎಂದರೆ ಜಾತೀಯ ಹಿಂದೂಗಳ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಮನಾದ ಅವಕಾಶಗಳಿದ್ದರೂ ಪ್ರವೇಶದ ಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದ ಹರಿಜನರಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆರೆಯಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಸಾಧನೆಯು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ದಿವಾನರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಕ ಸಾಧನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಅಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕರ ವಿವಾಹ (೧೮೯೪) ನಿಷೇಧ ಕಾಯ್ದೆಯನ್ನು ಸಹ ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ಅವರೇ ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಹತ್ತನೇ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ೧೮೯೪ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದಾಗ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ಮೈಸೂರು ಸಿಂಹಾಸನದ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದರು. ಇವರು ಅಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕರಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಅವರ ತಾಯಿ ರಾಣಿ ಕೆಂಪನಂಜಮ್ಮಣ್ಣಿಯವರು ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಐಯ್ಯರ್ ಅವರು ೧೯೦೧ರಲ್ಲಿ ಸೇವೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದರು.

ಪಿ.ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ (೧೯೦೧–೧೯೦೬): ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಮೊಮ್ಮಗ ಪಿ.ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರನ್ನು ೧೯೦೧ರಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅದರ ಮುಂದಿನ ವರ್ಷವೇ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜರು ಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕರಾದ ಕಾರಣ ಅವರೇ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಲಾರ್ಡ್ ಕರ್ಜನ್ ಅವರು ವಿಶೇಷ ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರನ್ನು ಭಾರತದ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ ರಾಜರುಗಳ ಪೈಕಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ (Enlightened) ಅರಸರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಪ್ರಗತಿ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣದ ಬಗ್ಗೆ ಇವರು ಸಹಜವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಶಿಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಉನ್ನತ ವ್ಯಾಸಂಗದ ಬಗ್ಗೆ ಇವರಿಗೆ ಅತೀವವಾದ ಪ್ರೀತಿ ಇತ್ತು. ಇವರ ಆಡಳಿತದ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಮುಂದಾಲೋಚನೆ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ಅವರ ನಿಸ್ವಾರ್ಥ ಸೇವೆ ಹಾಗೂ ಅಮೂಲ್ಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರನ್ನು 'ರಸಋಷಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ಅವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯನ್ನು ಮೈಸೂರು ಅರಸು ಮನೆತನದ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸುವರ್ಣ ಕಾಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ದಿವಾನ್ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು, ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕತೆಯನ್ನು ತರುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದು, ಕಛೇರಿಯ ಕಡತ ಮತ್ತು ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂದುವರಿಸುವಂತೆ ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೊಂಡರು. ಸಚಿವಾಲಯದ ಕೈಪಿಡಿಯನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಇವರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲಾಯಿತು. ಕೃಷಿ ಇಲಾಖೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಯಿತು ಅಲ್ಲದೆ ೧೯೦೫ರಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಇವರ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ಧಾರವು ಸ್ಥಳೀಯ ಸ್ವಯಂ ಸರ್ಕಾರದ ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದೇ ಆಗಿದೆ.

ವಿ.ಪಿ. ಮಾಧವರಾವ್ (೧೯೦೬–೧೯೦೯): ದಿವಾನರಾಗಿ ವಿ.ಪಿ.ಮಾಧವರಾವ್ ಅವರು ೧೯೦೬ರಲ್ಲಿ ಪಿ.ಎನ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಅವರ ತರುವಾಯ ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ಇವರು ಅರಣ್ಯಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನ ನೀಡಿದ್ದರು. ಪಶುಸಂಗೋಪನಾ ಇಲಾಖೆ ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ಮೇಲ್ಮನೆಯ ನ್ಯಾಯ ವಿಧಾಯಕ ಸಭೆಯನ್ನು ೧೯೦೭ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು ಕೇಂದ್ರ ಸಹಕಾರಿ ಬ್ಯಾಂಕನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಪತ್ರಿಕಾ ಕಾನೂನು ೧೯೦೮ರ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಆಡಳಿತದ ಹಿನ್ನಡೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಈ ಕಾನೂನನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವು.

ಟಿ. ಆನಂದರಾವ್ (೧೯೦೯–೧೯೧೩): ವಿ.ಪಿ.ಮಾಧವರಾವ್ ಅವರ ತರುವಾಯ ೧೯೦೯ರಲ್ಲಿ ಟಿ. ಆನಂದರಾವ್ ಅವರು ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ಡಾ.ಡಿ.ವಿ.ಗುಂಡಪ್ಪನವರು 'ಆನಂದರಾವ್ ಅವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯು ಕೇವಲ ದೈನಂದಿನ ವಹಿವಾಟನ್ನು ಉಸ್ತುವಾರಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತೇ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಲಿಲ್ಲ'ಎಂದು ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೈಸೂರು ಆರ್ಥಿಕ ಸಮ್ಮೇಳನದ ಉದ್ಘಾಟನೆ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಧಾನ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಆಗಿದ್ದ ಸರ್.ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ನಿರ್ದೇಶನದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಂಬಾಡಿಯ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿ ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಿದುದು ಇವರ ಕಾಲದ ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದೆ ಆರಂಭವಾಗಿದ್ದ ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯವು ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿತು.

ಸರ್ ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ (೧೯೧೩–೧೯೧೯): ಟಿ.ಆನಂದರಾವ್ ಅವರ ತರುವಾಯ ೧೯೧೩ರಲ್ಲಿ ಸರ್.ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ಆಧುನಿಕ ಮೈಸೂರಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಹೆಸರನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವಯುತವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಇಂಜಿನಿಯರ್ ಆಗಿ ಸೇವೆಗೆ ಸೇರಿದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ದಾರ್ಶನಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವುಳ್ಳ ದೂರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಇವರು ೧೯೦೨ರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ 'A Vision of Prosperous Mysore' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಶಿಕ್ಷಣದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ, ಉತ್ತಮ ನೀರಾವರಿ ಯೋಜನೆಗಳು, ಔದ್ಯಮೀಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಣಿಜ್ಯದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳು; ಅದರಲ್ಲೂ ಉದ್ಯಮ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಗತಿಪರ ಪದ್ಧತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವರು. 'ಸರ್ ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ದಿವಾನಗಿರಿಯು ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ, ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉದ್ಯಮ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಅರುಣೋದಯವನ್ನು ಕಂಡಿತು' ಎಂದು ಪ್ರೊ. ಕೆ.ಸಂಪತ್‌ಗಿರಿರಾವ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುವರು. 'ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಯೋಜನೆಯ ಉದ್ದೇಶ ಹಾಗೂ ಗುರಿ ಸಮೃದ್ಧ, ಸತ್ವಶಾಲಿ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯಶೀಲ ಜನಾಂಗವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದಾಗಿರಬೇಕು' ಎಂದು ದಿವಾನರು ಒಮ್ಮೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹವಾಗಿತ್ತು. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಗೋಖಲೆ ಮತ್ತು ಮಹಾದೇವಗೋವಿಂದ ರಾನಡೆಯಂತಹವರ ಸಖ್ಯಪಡೆದಿದ್ದ ಇವರು ಉದಾರವಾದೀ ರಾಜನೀತಿಜ್ಞರಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಜಾ ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರು ನ್ಯಾಯವಿಧಾಯಕ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯ ಬಲವನ್ನು ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (೧೯೧೩) ೧೮ ರಿಂದ ೨೪ಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲಾಯಿತು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯಿಂದ ಮೂವರು ಮತ್ತು ಎಂಟು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಿಂದ ನಾಲ್ವರು ಸದಸ್ಯರುಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಚುನಾಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ಮುಂಗಡಪತ್ರವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವ ವಿಶೇಷ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಮುಂಗಡಪತ್ರ ಅಧಿವೇಶನವಾಗಿ (೧೯೧೭) ಪ್ರಜಾಪತಿ ನಿಧಿ ಸಭೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಾರಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಳ್ಳಲು, ಒಪ್ಪಿಗೆ ದೊರೆತಿದ್ದು, ಇನ್ನೊಂದು ಮಹತ್ವದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಹಾಗೂ ಪಂಚಾಯಿತಿಗಳ ವಿಧೇಯಕ–೬ ಕ್ಕೆ ೧೯೧೮ರಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮತಿ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಮತ್ತು ತಾಲೂಕು ಮಂಡಳಿಗಳಿಗೆ ಚುನಾಯಿತ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ನೇಮಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ರೀತಿ ನಗರಸಭೆಗಳಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯಿತಿಗಳಿಗೆ ಚುನಾಯಿತ ಅಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನೂ ನೇಮಿಸಲು ೧೯೧೮ರ ವಿಧೇಯಕವು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಮೈಸೂರು ಆರ್ಥಿಕ ಸಮಾವೇಶವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸಿ, ಮೂರು ಸಮಿತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ, ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಕೃಷಿ ಇಲಾಖೆಗಳ ಉಸ್ತುವಾರಿಯನ್ನು ನೀಡಲು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು.

ನೀರಾವರಿ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹೊಸ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಂಬಾಡಿಯ ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ ಅಣೆಕಟ್ಟು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಯೋಜನೆಯಾಗಿದ್ದು ಇದರಡಿ ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ವಿಶೇಷ ನಾಲೆಯ ಮೂಲಕ ನೀರು ಹಾಯಿಸಿದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಕೃಷಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಅವಕಾಶವಾಯಿತು. ಈ ನಾಲೆಗೆ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ನಾಲೆ ಎಂದೇ ಕರೆದಿರುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭದ್ರಾವತಿಯ ಉಕ್ಕಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮೈಸೂರಿನ ಗಂಧದ ಎಣ್ಣೆಯ

ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಸರ್ಕಾರಿ ಸಾಬೂನು ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಇವರ ಬೌದ್ಧಿಕ ಶಿಶುಗಳಾಗಿ ಜನ್ಮತಾಳಿದವು. ರಾಜ್ಯದ ಬ್ಯಾಂಕಿಂಗ್ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸ್ಟೇಟ್ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಆಫ್ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ೧೯೧೩ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಶಾಸನಬದ್ಧವಾಗಿ ಕಡ್ಡಾಯ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಹಂತ ಹಂತವಾಗಿ ಜಾರಿಗೊಳಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಮಹಿಳಾ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಕ್ರಮಕೈಗೊಂಡರು. ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯವನ್ನು ಸಾಂಸ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸುಗಮಗೊಳಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೈಸೂರು ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು (Mysore Chamber of Commerce) ೧೯೧೬ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ (೧೯೧೬) ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು (೧೯೧೫) ಎರಡೂ ಮುಖ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಇವರೇ ಮೂಲ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದರು. ಇವರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಾಗಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರಿ ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಕಾಲೇಜು ಆರಂಭಗೊಂಡಿತು. ಈಗ ಈ ಕಾಲೇಜನ್ನು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ತಾಂತ್ರಿಕ ಕಾಲೇಜು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ತಾಂತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕಾ ಶಾಲೆಗಳೂ ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಗೊಂಡವು. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವರ ಆಡಳಿತದ ಕೊನೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಒಟ್ಟು ೩೭೨ ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ರೈಲ್ವೇ ಮಾರ್ಗವು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು. ಮೈಸೂರು-ಅರಸಿಕೆರೆ ಮತ್ತು ಬೌರಿಂಗ್‌ಪೇಟೆ-ಕೋಲಾರ ರೈಲು ಹಳಿಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡಲಾಯಿತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದ ಕಾರಣ ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಳಿಯನ್ನು ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರಿಗೆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮೀಸಲಿರಿಸಬೇಕೆಂದು ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮೂಲಕ ಚಳವಳಿ ನಡೆಸಲಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರು ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಿಲ್ಲರ್ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. ಆದರೆ, ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಅಂಕಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿದವರಿಗೆ ಕೆಲಸಗಳ ನೀಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವಯ್ಯನವರು, ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಕಾಯ್ದಿರಿಸುವ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದ ಕಾರಣ ೧೯೧೮ರಲ್ಲಿ ದಿವಾನರ ಹುದ್ದೆಗೆ ರಾಜಿನಾಮೆ ನೀಡಿದರು.

ಸರ್ದಾರ್ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರು (೧೯೧೯-೧೯೨೨): ಸರ್.ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ತರುವಾಯ ಸರ್ದಾರ್ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸರು ೧೯೧೯ರಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ಇವರು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾವತಿ ಉಕ್ಕಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆಯು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿತು. ಹಿಂದೆ ನೇಮಕಗೊಂಡಿದ್ದ ಮಿಲ್ಲರ್ ಸಮಿತಿಯು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ೧೯೧೯ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವರದಿಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿತು. ಈ ಸಮಿತಿಯ ಶಿಫಾರಸ್ಸಿನ ಅನುಸಾರ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶಗಳನ್ನು ಮೀಸಲಿರಿಸಲಾಯಿತು. ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಕಾಂತರಾಜ ಅರಸು ಅವರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಾಗಿ ವೇತನ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಅರಸು ಅವರ ತರುವಾಯ ಆಲ್‌ಬಿಯನ್ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ೧೯೨೨ರಲ್ಲಿ ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಸ್ವಯಂ ಸರ್ಕಾರಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವು ೧೯೨೩ರಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿತು. ಆ ಸಮ್ಮೇಳನದ ಶಿಫಾರಸ್ಸುಗಳ ಅನುಸಾರ ತಾಲೂಕು ಮಂಡಲಗಳನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿ, ಶಾಸನಬದ್ಧವಾಗಿ ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯಿತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ನಗರಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಚುನಾಯಿತ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಇರುವಂತೆಯೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ರಚನಾತ್ಮಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಸೀಲ್ ಸಮಿತಿಯನ್ನೂ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಅವರ ಶಿಫಾರಸ್ಸಿನನ್ವಯ ೧೯೨೩ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಚುನಾಯಿತ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲಾಯಿತು. ಮತಾಧಿಕಾರವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಯಿತು. ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೂ ಮತಾಧಿಕಾರ ದೊರಕಿತು. ಉದ್ಯಮ ಹಾಗೂ ವಾಣಿಜ್ಯ ಇಲಾಖೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಅಪೆಕ್ಸ್ ಬ್ಯಾಂಕನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು.

ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಎಂ.ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ (೧೯೨೬–೧೯೪೧): ಆಲ್‌ಬಿಯನ್ ಬ್ಯಾನರ್ಜಿಯವರು ನಿವೃತ್ತರಾದ ಮೇಲೆ ೧೯೨೬ರಲ್ಲಿ ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ರವರನ್ನು ದಿವಾನರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿ ಬಲಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಇವರ ಆಡಳಿತವು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸುಭದ್ರ ಆಡಳಿತ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಮಿರ್ಜಾ ಅವರು ಭವ್ಯ ಆಡಳಿತ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಮತ್ತು ಔದ್ಯಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಯಿತು. ಖಾಸಗಿ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರಿ ಎರಡೂ ವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಇವರು ಗಮನ ನೀಡಿದರು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಹಲವು ಗಲಭೆಗಳನ್ನು ಶಮನಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಇವರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಮನವನ್ನು ಹರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷವು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದ ಜನತೆಯ ಆಂದೋಲನಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕುವುದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾರವರಿಗೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಹಗ್ಗದ ಮೇಲಿನ ನಡಿಗೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು. ಒಂದೆಡೆ ರಾಷ್ಟ್ರನಾಯಕರಾದ ಗಾಂಧೀಜಿ, ನೆಹರೂ ಅವರಂತಹ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ನಾಯಕರುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇವರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಿಸ್ತಿನ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ (೧೯೨೮–೧೯೨೯) ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆ ಗಣಪತಿ ಗಲಭೆಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಣಾ ಆಯೋಗವನ್ನು ನೇಮಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಆಯೋಗವು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಜವಾಬುದಾರಿ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿತು. ಈ ಗಲಭೆಗಳು ದಿವಾನರ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಕುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಉತ್ತಮ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವಂತಾಯಿತು.

ಮಿರ್ಜಾ ಅವರು ಭದ್ರಾವತಿ ಕಬ್ಬಿಣ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಕಾಗದ ಮತ್ತು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ ವಿಮಾನ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಪಿಂಗಾಣಿ ಮತ್ತು ಗಾಜಿನ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಮಂಡ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾರ್ಖಾನೆ ಮತ್ತು ಬದನವಾಳದಲ್ಲಿ ಖಾದಿ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಕೇಂದ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದು, ಇವರ ಆಡಳಿತದ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನೆಗಳು. ಇವರ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರಿನ ಗಂಧದ ಎಣ್ಣೆ, ರೇಷ್ಮೆ, ಸಾಬೂನು, ಅಗರಬತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಸಿದ್ಧವಸ್ತುಗಳು ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟವಾಗುವಂತಾಯಿತು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದ ವ್ಯಾಪಾರ ಆಯುಕ್ತರನ್ನು ನೇಮಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಇವರು ತೋಟಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಟ್ಟಣ ಹಾಗೂ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಹೂತೋಟಗಳನ್ನೂ, ಉಪವನಗಳನ್ನೂ, ಕೂಡುರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ವೃತ್ತ ಹಾಗೂ ಉದ್ಯಾನವನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಟ್ಟರು. ಮಂಡ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ನೀರಾವರಿ ಕಾಲುವೆ ರಚನೆಯಾಗಿ, ಸುಮಾರು ೧,೨೦,೦೦೦ ಎಕರೆ ಭೂಮಿಯು ನೀರಾವರಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರದ ಆಣೆಕಟ್ಟೆಗೆ ಲಗತ್ತಾದಂತೆ ವೃಂದಾವನ ತೋಟವನ್ನೂ ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು.

ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಸಾಧನೆ

ಮಾದರಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಕನಸನ್ನು ಸಾಕಾರಗೊಳಿಸಲು ಶ್ರಮಿಸಿದ ಪ್ರಗತಿಪರ ಅರಸರಾದ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರು ೧೯೪೦ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದರು. ಇವರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯನ್ನು ಮೈಸೂರು

ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸುವರ್ಣಯುಗವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಕನಸಿನ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವು ಒಂದು ಮಾದರಿ ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ನೆರವಾದವರು ಸಮರ್ಥ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷ ದಿವಾನರುಗಳಾಗಿದ್ದ ಸರ್. ಎಂ. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಎಂ. ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್‌ರಂತಹ ಮಹನೀಯರು. ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲದೇ ಕೃಷಿ ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನವನ್ನು ನೀಡಿದ ಕಾರಣ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ವತೋಮುಖ ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತಗಾರರಿಗಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರು. ಇವರ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಗೀತಗಾರರಾದ ವೀಣೆ ಶೇಷಣ್ಣ, ಬಿಡಾರಂ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಮತ್ತು ಟಿ.ಚೌಡಯ್ಯ ಮೊದಲಾದವರು ರಾಜ್ಯದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಮೆರೆಸಿದರು. ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಡಾ.ಆರ್.ಶಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಪ್ರೊ.ಎಂ.ಹಿರಿಯಣ್ಣ, ಪ್ರೊ.ಎಂ.ಎಚ್.ಕೃಷ್ಣ, ಪ್ರೊ.ಬಿ.ಎಂ.ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಪ್ರೊ.ಟಿ.ಎಸ್. ವೆಂಕಣ್ಣಯ್ಯ, ಹೆಸರಾಂತ ಕಲಾವಿದ ಕೆ.ವೆಂಕಟಪ್ಪ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದವರು ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ್ದರು. ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಉತ್ತಮ ಪರಿಸರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಕಾರಣ ಉನ್ನತ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಉತ್ತೇಜನ ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸರ್.ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಮೈಸೂರು ಆರ್ಥಿಕ ಸಮಾವೇಶವನ್ನು ರಾವ್‌ಬಹದ್ದೂರ್ ಸಿ.ಹಯವದನರಾಯರು ಮುಂದುವರಿಸಿದ್ದು ಈ ಪ್ರಾಂತದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರನ್ನು ರಾಜಋಷಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ವಡಿಯವರ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಜಯಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರು (೧೯೪೦–೪೭) ಈ ಅರಸು ಮನೆತನದ ಕೊನೆಯ ಜನಪ್ರಿಯ ಅರಸರಾಗಿದ್ದರು.

ಸರ್.ಮಿರ್ಜಾ ಎಂ.ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ಅವರು ಮೇ ೧೯೪೧ರಲ್ಲಿ ರಾಜಿನಾಮೆ ನೀಡಿದರು. ಅವರ ತರುವಾಯ ನ್ಯಾಪತಿ ಮಾಧವರಾಯರು ದಿವಾನರಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ಇವರು ಎರಡನೇ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ಒತ್ತಡಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಿರುಸಿನಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡ ಜನತೆಯ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೆ.ಆರ್.ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಐಯ್ಯಂಗಾರ್ ಸಮಿತಿಯು ಸೂಚಿಸಿದ ಸಂವಿಧಾನಾತ್ಮಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಭದ್ರಾ ಜಲಾಶಯ ಯೋಜನೆ ಮತ್ತು ಶರಾವತಿಯ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀ ಜಲವಿದ್ಯುತ್ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಮಾಧವರಾಯರು ಜುಲೈ ೧೯೪೬ರಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತಿರಾದ ನಂತರ ಆರ್ಕಾಟ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಅವರು ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರಾದರು. ೧೯೪೭ರಲ್ಲಿ ಭಾರತವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಡೆದ ಮೇಲೆ, ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರಾಗಿದ್ದ ಜಯಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಜನರ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೆ ಮಣಿದು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಭಾರತ ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಲು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು.

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟ

ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಎರಡು ಆಯಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಂಟೆಗ್ಯೂ ಚೆಲ್ಮ್ಸ್‌ಫೋರ್ಡ್ ಸುಧಾರಣೆಗಳು (೧೯೧೯) ಪ್ರಥಮ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ಅಂತ್ಯದ ವೇಳೆಗೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ತರುವಾಯ ಭಾರತವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜವಾಬುದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಬೇಡಿಕೆಯು ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ತೀವ್ರಗೊಂಡಿತು. ಭಾರತವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಜವಾಬುದಾರಿ ಸರಕಾರದ ಸ್ಥಾಪನೆ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಮುಖವಾದ

ಆಯಾಮಗಳು ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಾಗಿ ಈ ವೇಳೆಗೆ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದವು. ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಸರಾ ವೈಭವವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಮೈಸೂರಿನ ಜನತೆಗೆ ವಿದೇಶಿ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರಭಾವವು ನೇರವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಸ್ಥಳೀಯ ಸವಲತ್ತುಗಳು ಲಭಿಸದೇ ಇದ್ದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ವಿದೇಶಿಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯೇ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾರಣವೆಂಬ ಅಂಶವು ಮೈಸೂರಿನ ಜನತೆಗೆ ಅರಿವಾಗತೊಡಗಿತು. ಕನ್ನಂಬಾಡಿ ಅಣೆಕಟ್ಟು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಮೇಲೆ ಕಾವೇರಿ ನೀರನ್ನು ಮದರಾಸ್ ಪ್ರಾಂತದೊಂದಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಮಸ್ಯೆ ಒದಗಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಬ್ರಿಟೀಷರು ಮದರಾಸ್ ಪ್ರಾಂತದ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದರೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮೈಸೂರಿನ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತು. ಮೈಸೂರು ಜನತೆಗೆ ತಾವು ಗುಲಾಮರ ಗುಲಾಮರು ಎಂಬ ಅಂಶವು ಈ ವೇಳೆಗೆ ಮನದಟ್ಟಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೈಗಾರಿಕೀಕರಣಗೊಳಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಸರ್.ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಿಟೀಷರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ ಧೋರಣೆಗಳು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದವು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಟೋಮೋಬೈಲ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಸ್ಥಾನ ಸರಕಾರವು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಿಟೀಷರು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಜಾಗೃತವಾಗತೊಡಗಿತು.

ಹೀಗೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು, ದೇಶದ ಇತರೆಡೆ ಉಂಟಾದ ದೇಶಾಭಿಮಾನದ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯಾಗಿತ್ತು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳಾಗಿದ್ದ 'ಹಿಂದೂ, ನ್ಯೂ ಇಂಡಿಯಾ' ಹಾಗೂ ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯ 'ಕೇಸರಿ' ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಲಗಂಗಾಧರ್ ಟಿಳಕ್ ಅವರ ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಜನತೆಯ ಮೇಲೂ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದವು. ಕನ್ನಡ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಾದ ಮೈಸೂರಿನ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಕಾಶಿಕ' (೧೮೭೪) ಮತ್ತು 'ಸೂರ್ಯೋದಯ ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ" (ಮೈಸೂರು ೧೮೮೮) ಮತ್ತು ಎಂ.ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯ ಅವರು ಆರಂಭಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತ ಚಿಂತಾಮಣಿ (೧೮೮೪) ಆ ಕಾಲದ ಪ್ರಮುಖ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ೧೮೯೬ರಲ್ಲಿ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಕಾಶಿಕ' ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಹೌಸ್ ಆಫ್ ಕಾಮನ್ಸ್‌ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿತ್ವವನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಿಸಿತು. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ಲೇಗ್ ವಿರುದ್ಧದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಪೊಲೀಸ್ ದೌರ್ಜನ್ಯವನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದ 'ಸೂರ್ಯೋದಯ ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ"ಪತ್ರಿಕೆಯು ಖಂಡಿಸಿ ವರದಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿತು. ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರದ ೧೮೯೦ರ ಕಾಯ್ದೆಯ ದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ಪತ್ರಿಕೆಯು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿತು. ಟಿಳಕರು ತಮ್ಮ ಕೇಸರಿ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ (೦೬-೧೦-೧೮೯೭) ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಕೆಲವು ಮೂಲಭೂತ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಮೈಸೂರಿನ ಎಂ.ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯ ಅವರು ಈ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದರು. ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಸ್ವದೇಶಿ ಚಳವಳಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ, ಬಂಗಾಳದ ವಿಭಜನೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ (೧೯೦೫) ಸ್ವಾಮಿರಾವ್ ದೇಶಪಾಂಡೆಯವರು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದರು. ಈ ಭಾಷಣವು ತೀವ್ರವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದ ಕಾರಣ ವಿದೇಶಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ವಿದೇಶಿಯರೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದನ್ನು ಕೆ.ಜೀವನರಾಯರು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದ ವಾರ್ಷಿಕ ವನಭೋಜನದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಲಾಯಿತು. ದಿವಾನರ ಆಡಳಿತ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ೧೮೯೦, ೧೮೯೨ ಮತ್ತು ೧೮೯೩ರ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ದಿವಾನರನ್ನು ಒತ್ತಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದ

ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್, ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸದಸ್ಯ ಎಂ.ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯರವರೊಡಗೂಡಿ, ದಿವಾನರ ಆಡಳಿತ ಸಮಿತಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಮೂರು ಜನ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಂಡಿಸಿದರು.

ಪ್ರಥಮ ಮಹಾಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಕ್ರೈಸ್ತ ಮಿಷನರಿಗಳು ಹಿಂದೂ ಸಮಾಜವನ್ನು ಅನಾವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುವುದರ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರಥಮ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಸಂಭವಿಸಿದ ಹೋಂ ರೂಲ್ ಚಳವಳಿಯು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಜವಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಶಕ್ತಿಯುತ ಬೇಡಿಕೆಗೆ ಚಾಲನೆ ನೀಡಿತು. ಮೈಸೂರಿನ 'ಸತ್ಯವಾದಿ' ಪತ್ರಿಕೆಯು ಇಂತಹ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಥಮಬಾರಿಗೆ ಮಾರ್ಚ್ ೧೯೧೮ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಲಿಯು ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಇನ್ನೂ ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಚಳವಳಿಯ ಅಂಗವಾಗಿ, ತಗಡೂರರು ೧೯೧೯ರಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಜಲಿಯನ್‌ವಾಲಾಬಾಗ್ ದುರಂತದ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟ ಮಾಡಿದರು.

ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ಟಿಳಕ್ ಅವರು ೧೯೨೦ರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾದ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯಾದ್ಯಂತ ಶಾಂತಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹಾಗೂ ಶೋಕಾಚರಣೆಯ ಸಭೆಗಳನ್ನು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಾದ್ಯಂತ ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರಿನ ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸರು, ಹಿರಿಯರಾದ ತಾತಯ್ಯ, ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಹಾಗೂ ಅಗರಂ ರಂಗಯ್ಯ ಇವರುಗಳು ಮತಾಂತರಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಚಳವಳಿ ನಡೆಸಿ ಖಾದಿ ಪ್ರಚಾರ ಕಾರ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇವಾದಳದ ಚಟುವಟಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ೧೯೨೦ರಿಂದಲೂ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಮರಿಮಲ್ಲಪ್ಪ ಹೈಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದ ತಾತಯ್ಯನವರು ಇವರಿಗೆಲ್ಲ ದೇಶಪ್ರೇಮದ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದರು. ಇವರ ಜೊತೆಗೆ ತಗಡೂರರು, ಅಗರಂ ರಂಗಯ್ಯ, ಪಾಲಹಳ್ಳಿ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಇದೇ ಗರಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ೧೯೨೦ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ 'ಮೈಸೂರು ಟಿಳಕ ಸಂಘವು' ಸ್ವದೇಶಿ ಪ್ರಚಾರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಸಕಲ ವಿಧದ ದೇಶಭಕ್ತಿಪರ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿ ವಯಸ್ಸಿನ ಯುವಕರಿಗೆ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಚೋದಿಸಿತು. ಸ್ವಾಮಿರಾವ್, ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್, ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ನಾರಾಯಣ (ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿ) ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಹಿಂದಿದ್ದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಚೇತನಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ೧೯೨೧ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯು (ಕೆ.ಪಿ.ಸಿ.ಸಿ) ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲಗೊಂಡಿದ್ದ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಮುಂದಿಟ್ಟಿತು. 'ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಿಂಹ' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದ ಗಂಗಾಧರರಾವ್ ದೇಶಪಾಂಡೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯ ಪ್ರಥಮ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದರು. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗದಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ್ ರಾಜವಂಶವು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ೧೯೨೧-೨೨ರಲ್ಲಿ ತುಮಕೂರು, ಬೆಂಗಳೂರು, ಮೈಸೂರು ಹಾಗೂ ಕಡೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುವು. ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ರಾಜ್ಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ ಸೆಟ್ಲೂರ್ ಅವರು ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದರು. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಹೊಂದಿದ್ದ ಧೋರಣೆಯಿಂದಾಗಿ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲೂ ಚಳವಳಿಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿ ಭಾಗವಹಿಸುವುದು ತಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ತರುವಾಯ ೧೯೨೩ರಲ್ಲಿ ಸೀಲ್ ಸಮಿತಿಯು ನೇಮಕಗೊಂಡಿತು; ಶಾಸನಬದ್ಧವಾಗಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಸ್ಥಾಪಿತಗೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ

ಸಭೆಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಅದರ ವರದಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಸದಸ್ಯತ್ವದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ೨೫೦ ರಿಂದ ೨೭೫ಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಭೂಕಂದಾಯ ರೂ.೫೦ ಅಥವಾ ನಗರಸಭೆಗೆ ರೂ.೧೦ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವವರು ಮಾತ್ರ ಮತದಾರರಾಗಲು ಅರ್ಹರೆಂದು ನಿಗದಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಮತದಾನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಅಧಿಕಾರೇತರರು ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರಾಗುವಂತೆ ನ್ಯಾಯವಿಧಾಯಕ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರ ಬಲವನ್ನು ೫೦ಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲಾಯಿತು. 'ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಸದೀಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ೧೯೨೩ರಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ಸಂವಿಧಾನವು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಯಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಪ್ರೊ.ಕೆ.ಎನ್.ವಿ.ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಆದರೂ ಅದು ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಚಳವಳಿಗಳು

ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಘಟಕದ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಮೊದಲು ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಹೋರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಳಿ, ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಸಂಯುಕ್ತ ಪಕ್ಷಗಳು ಜನ್ಮತಾಳಿ ಅನೇಕ ಹೋರಾಟಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದುವು. ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಳಿಯು ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರಿಗೆ ಸರ್ಕಾರಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮೀಸಲಿಡಬೇಕೆಂದು ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿತು. ಅನಂತರ ಕೆ.ಸಿ.ರೆಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ವಿ.ವೆಂಕಟಪ್ಪ ೧೯೩೦ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷದೊಂದಿಗೆ ೧೯೩೪ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಳಿಯನ್ನು ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ವಿಲೀನಗೊಂಡ ಪ್ರಜಾಸಂಯುಕ್ತ ಪಕ್ಷವು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷದೊಂದಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ನಿರಾಸಕ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷವು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದಕಾರಣ ಆ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತವು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಬ್ರಿಟೀಷರ ಅಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದ ಕಾರಣ ಅನೇಕ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಚಳವಳಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ೧೯೩೭–೩೮ ಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಆಂದೋಲನದ ಯಾವುದೇ ನೇರವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಯುವಕರು ಸ್ವಯಂಸೇವಕರಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತರೆ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನ ಟಿ.ಎಸ್. ಸುಬ್ಬಣ್ಣ, ಎನ್.ಡಿ.ಶ್ರೀರಂಗಚಾರ್, ಎಲ್.ವಿ.ರಾಜಗೋಪಾಲ, ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಗರಂ ರಂಗಯ್ಯನವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಚಳವಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂ.ಎನ್. ಜೋಯಿಸ್ ಅವರೂ ಇದ್ದರು. ಇದಾದ ತರುವಾಯ ೧೯೩೨ರ ನಂತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೂ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಆಂದೋಲನವು ನಡೆಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ, ಧನ, ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಮೈಸೂರಿನ ಜನರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಎಸ್. ವೆಂಕಟಪತಯ್ಯ, ನಿಟ್ಟೂರು ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್, ಎಸ್.ಕೆ.ವೆಂಕಟರಂಗ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಗುಪ್ತ ಸಮಿತಿಯು ರಚನೆಗೊಂಡಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಗಾಂಧಿ ಇರ್ವಿನ್ ಒಪ್ಪಂದ ತರುವಾಯ ಮೈಸೂರಿಗೆ ನೆಹರೂರವರನ್ನು ಒಂದು ದಿನದ ಭೇಟಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮಹಾರಾಜರು ಅವರಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದರು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೂ ದಿವಾನ್ ಮಿರ್ಜಾ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ಅವರು ನೆಹರು ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರು. ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನೆಹರೂರವರು ದಿವಾನರೊಂದಿಗೆ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದು ಇದೇ ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಯಾಗಿತ್ತು.

೧೯೨೧ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಭಾರತೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಿಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ನಾಗಪುರದ ಅಧಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಲು ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೊಂಡಾಗ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಮೈಸೂರು ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ಪ್ರಥಮ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಎಂ.ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರು ನೇಮಕಗೊಂಡರು. ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಯಕರಾಗಿದ್ದ ಆಲೂರು ವೆಂಕಟರಾಯರು, ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರರಾಯರು, ಮುದವೀಡು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಮತ್ತು ಮದರಾಸಿನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಎಸ್. ಸತ್ಯಮೂರ್ತಿ ಮೊದಲಾದವರು ಮೈಸೂರು ಹಾಗೂ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ೧೯೨೦ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿದರು. ಮುದವೀಡು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ವಿದೇಶಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಸಂಸ್ಥಾನದಾದ್ಯಂತ ವಿದೇಶಿ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರ ಮುಖಂಡತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರಿನ ಲ್ಯಾಂಡ್ಸ್‌ಡೌನ್ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಛೇರಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯುರು ಸ್ವರಾಜ್ಯಮಂದಿರವನ್ನು ನಂಜನಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿ ೧೯೧೯ರಲ್ಲಿ ಹರಿಜನೋದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಹಲವು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗರು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹರಿಹರಪುರದಲ್ಲಿ ಹೊಸಕೊಪ್ಪ ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಅವರ ಧುರೀಣತ್ವದಲ್ಲಿ ೧೯೨೪ರಲ್ಲಿ ಹರಿಜನರ ಅಖಿಲ ಮೈಸೂರು ಸಮ್ಮೇಳನವನ್ನು ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಿದರು; ಮತ್ತು ಜವಾಬುದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ ಮುಂದಿಟ್ಟರು ಅನೇಕ ಕನ್ನಡ ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಈ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸಿದುವು. ಬೆಳಗಾವಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೆ ಮೊದಲು ಡಾ.ಎನ್.ಎಸ್. ಹರ್ಡೀಕರ್ ಅವರು ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿ ಸೇವಾದಳದ ಒಂದು ತುಕಡಿಯನ್ನು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇದರಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೇವಾದಳದ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರುಗಳಿಂದ ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್, ಅಗರಂ ರಂಗಯ್ಯ, ಎಲ್.ವಿ.ರಾಜಗೋಪಾಲ್ ಮತ್ತಿತರರು ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ, ಧ್ವಜವಂದನೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು. ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ೧೯೨೪ರಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನವು ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೈಲಿಗಲ್ಲೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ದಿನಾಂಕ ೧ನೇ ಮೇ ೧೯೨೩ ರಂದು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ನಾಗಪುರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರುಗಳು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಡಾ.ಎನ್.ಎಸ್.ಹರ್ಡೀಕರರು, ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್ ಜೋಗ ಇವರುಗಳು ಪ್ರಮುಖರು. ಅಲ್ಲದೆ ಧಾರವಾಡ, ಬೆಂಗಳೂರು ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಿಂದ ಹಲವಾರು ಕಾರ್ಯಕರ್ತರುಗಳು ಈ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನವನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಲು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ಗಂಗಾಧರರಾವ್ ದೇಶಪಾಂಡೆಯವರು ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆವಹಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಥಮ ಅಧಿವೇಶವು ಇದಾಗಿತ್ತು. ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ನಾಡಗೀತೆಯಾಗಿರುವ ‘ಉದಯವಾಗಲಿ ನಮ್ಮ ಚೆಲುವ ಕನ್ನಡ ನಾಡು’ಗೀತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಹುಯಿಲಗೋಳ ನಾರಾಯಣರಾಯರು ಈ ಅಧಿವೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಚನ ಮಾಡಿದುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಮುಂದಿನ ಏಕೀಕರಣ ಚಳವಳಿಗೆ ನಂದಾದೀಪವಾಯಿತು. ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೯೨೪ರಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನದ ಬಗ್ಗೆ ಡಾ. ಪಟ್ಟಾಭಿಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ‘ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಇತಿಹಾಸ’ ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. “ಅಸಹಕಾರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಘಟ್ಟ. ಗಾಂಧೀವಾದದ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಪದ್ಧತಿ ವಿರುದ್ಧ ಎದ್ದಿದ್ದ ಬಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಶಾಂತವಾಯಿತು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಎರಡು ಬಣ ಆಗಿ ಕವಲು ಒಡೆಯುವಂತೆ ಇತ್ತು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗರು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಗುಂಪು ಆಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ನಿಲ್ಲಬೇಕೆ ಅಥವಾ ಏನಾದರೂ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಭೇದಗಳನ್ನು ಮರೆತು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸಬೇಕೆ? ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ ಯಾರು ಮಾಡಿಸಬೇಕು? ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಇತ್ತು.

ಅಂತಹ ಏನಾದರೂ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬಲ್ಲ ಸಮರ್ಥರು ಗಾಂಧೀಜಿ ಒಬ್ಬರೇ ಆಗಿದ್ದು, ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದುದು ಆ ಕಾಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾದುದಾಗಿತ್ತು'. ಮುಂದಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಅಧಿವೇಶನವು, ಅಂತಹ ಪ್ರಾಂತದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸದಸ್ಯರಿರುವರೋ ಆ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ಸಮಾವೇಶ ನಡೆದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ 'ವಿಜಯನಗರ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು.

ಅನಾರೋಗ್ಯ ಕಾರಣದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು (೦೭-೦೪-೧೯೨೭) ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಸಮೀಪವಿರುವ ನಂದೀದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಂಗಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಧುರೀಣರಾಗಿದ್ದ ಕೆ.ಟಿ.ಭಾಷ್ಯಂ, ಎಂ.ಜಿ.ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸು, ಮಿರ್‌ಹಂಜಾಹುಸೇನ್, ನಾಗೇಶ್ವರ ಅಯ್ಯರ್, ಸುಬ್ಬರಾಮಶೆಟ್ಟರು ಮುಂತಾದವರುಗಳು ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ನಂದೀಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಯುವಕರುಗಳು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಲು ಅವರಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಪಡೆದರು. ಅಂದಿನ ಮೈಸೂರಿನ ದಿವಾನರಾಗಿದ್ದ ಸರ್ ಮಿರ್ಜಾ ಇಸ್ಮಾಯಿಲ್ ಅವರು ನಂದೀಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದರು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ೧೯೨೭ರಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ವಕೀಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾಯರು, ಸಿ.ನರಸಿಂಹಯ್ಯನವರೂ, ಆಗರಂ ರಂಗಯ್ಯನವರು ಮೊದಲಾದವರುಗಳಿದ್ದ ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯೊಂದನ್ನು ಈ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಎಡತೊರೆಗೆ (ಕೆ.ಆರ್.ನಗರ)ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದರು. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ನಿಧಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಲಾಯಿತು. ಅವರು ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ ಆಣೆಕಟ್ಟಿಗೂ ಭೇಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಯಂಗ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ (೧೧.೦೮.೧೯೨೭) ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರ ಅಣೆಕಟ್ಟೆಯು ಸರ್. ಎಂ.ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಯ್ಯನವರ ಇಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ವಿದ್ಯೆಯ ಅಸಾಧಾರಣ ಅದ್ಭುತ ಫಲ' ಎಂದು ಅದನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿದ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿದರು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ೧೯೨೭ರಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಕೈಗೊಂಡ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ತಗಡೂರು, ಬದನವಾಳ, ನಂಜನಗೂಡು, ಮಂಡ್ಯ ಮತ್ತು ಮದ್ದೂರುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಧಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕಾನಕಾನಹಳ್ಳಿ, ಚನ್ನಪಟ್ಟಣ, ಕೆಂಗೇರಿ ಮೂಲಕ ಸಂಚರಿಸಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದರು. ಈ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ 'ಹರಿಜನ ಪ್ರವಾಸ'ವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಂಡ್ಯಕ್ಕೆ ಅವರು ಭೇಟಿ ನೀಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೊಂದು ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲಾಯಿತು. ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು 'ಅಭಯ ಕುಟೀರ'ಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಹರಿಜನರ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಹರಿಜನರ ಮನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಅಲ್ಲಿಯ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಸಂಚರಿಸಿ. ಹರಿಜನರ ವಸತಿಗಳ ಸಮೀಪವಿದ್ದ ಭಜನಾ ಮಂದಿರವನ್ನು ಉದ್ಘಾಟಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ದೈವಭಕ್ತರಾಗಬೇಕೆಂದು ಕರೆಕೊಟ್ಟರು.

ಹರಿಜನೋದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಭೇಟಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಆರಂಭವಾಗಿದ್ದವು. ಮೈಸೂರಿನ 'ಥಿಯೋಸಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿಯವರು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಹರಿಜನೋದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು' ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಎಂ.ಎಸ್.ಜೋಯಿಸ್ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತ ಹರಿಜನ ಸೇವಕರಾಗಿದ್ದ ಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿ ಆಯ್ಯರ್ ಅವರೂ ಇದ್ದರು. ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಹಿಂದುಳಿದ ಪಂಗಡದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಾಗೆಯೇ ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲೂ ಎಂ.ಎನ್. ಜೋಯಿಸ್ ಮತ್ತು ಅವರ ತಂಡದವರು ೧೯೩೪ರಲ್ಲಿ ಹರಿಜನ ಸಮಿತಿಯ ಪ್ರಚಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು. ಕಣಿಯರ

ಜಾತಿಯ ಜನರನ್ನು ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ಬಂಧಿತ ಪ್ರವೇಶಾವಕಾಶವನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಆಂದೋಲನವನ್ನೇ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ವೈಷ್ಣವಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮುಂದಾಳತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದವರು ಇದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದರು. ಈ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತವಾಗದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದರು. ಈ ವೇಳೆಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಆರಂಭಿಸಿದ "ಹರಿಜನ ಸೇವಕ' ಸಂಘದ ಪ್ರಭಾವ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಯಿತು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗರು ಮತ್ತು ಇತರರು ಈ ಚಳವಳಿಗೆ ಬೆಂಬಲ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವಕೀಲರಾಗಿದ್ದ ಕೆ.ಶೇಷಾದ್ರಿಯವರು ಹರಿಜನ ಸೇವಕ ಸಂಘದ ಆಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದರು. ನಂಜನಗೂಡು ಶ್ರೀಕಂಠೇಶ್ವರನ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹರಿಜನರ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಚಳವಳಿ ನಡೆಯಿತು. ಈ ಚಳುವಳಿಯನ್ನು ಊರಿನ ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಚಳವಳಿಕಾರರ ಮೇಲೆ ಹಲ್ಲೆ ನಡೆಸಿದರು. ಆದರೂ ಚಳವಳಿಯು ಬಿರುಸಿನಿಂದ ಸಾಗಿತ್ತು. ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದ ತರುವಾಯ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಚಳವಳಿಗಾರರಿಗೂ ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ ಚಳವಳಿಯು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಎಂ.ಎನ್. ಜೋಯಿಸ್ ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮುಖರಿದ್ದರು.

ಹರಿಜನೋದ್ಧಾರ ಚಳವಳಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಖಾದಿ ಚಳವಳಿಯು ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಆಂದೋಲನವಾಗಿತ್ತು. ಮೈಸೂರು ನಗರದಲ್ಲಿ "ಖದ್ದರ್ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯ ಸಂಘ'ವು ಸ್ಥಾಪನೆಗೊಂಡು, ತಗಡೂರಿನ ಆಶ್ರಮ ಖಾದಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದ ಜನರು ಎಚ್ಚೆತ್ತರು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆ ಜನರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮೂಡಿತು. ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮುಖಂಡರುಗಳು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಭಾಷಣಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸಿದರು. ಈ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಂ.ಎನ್. ಜೋಯಿಸ್ ಅವರ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವದೇಶಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ನಿವೃತ್ತ ಇನ್ಸ್‌ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ ಆಫ್ ಪೊಲೀಸ್ ಎಂ.ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಅಯ್ಯರ್ ಅವರನ್ನು ಅಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್ ಮತ್ತು ಜಿ.ಎ.ಆಚಾರ್ಯ (ಬೆಂಗಾಲ್ ಲ್ಯಾಂಪ್) ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ಸಂಚಾಲಕರಿದ್ದರು. ಈ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಸಾಹುಕಾರ್ ಬನುಮಯ್ಯ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಅರಮನೆಯವರು ಈ ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಸಹಕಾರ ನೀಡಿದರು. ಈ ರೀತಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಜನರಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪ್ರೇಮ ಬೆಳೆಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ೧೯೩೦ರಲ್ಲಿ ದಂಡೀಯಾತ್ರೆಯ ಮೂಲಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮವನ್ನು ಬಿರುಸುಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು.

ಶಿವಪುರದ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ

ಸಂಯುಕ್ತ ಪ್ರಜಾಪಕ್ಷವು ಮೈಸೂರು ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂಲಭೂತ ನಿಲುವನ್ನು ಬದಲಿಸಿ ೧೬ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೧೯೩೭ ರಂದು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷದೊಡನೆ ವಿಲೀನವಾಗುವುದರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾದ ಹೆಚ್.ಸಿ. ದಾಸಪ್ಪ, ಕೆ.ಸಿ. ರೆಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದ ಹಿರಿಯ ನಾಯಕರುಗಳು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಶಿವಪುರ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಮೈಲಿಗಲ್ಲಾಗಿದ್ದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ೧೯೩೮ರ ಜನವರಿ ೨೬ ರಂದು ಸುಬ್ಬಮ್ಮ ಜೋಯಿಸ್ ಅವರು ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು ಮತ್ತು ಅಗರಂರಂಗಯ್ಯ ಅವರುಗಳ ಜೊತೆಗೂಡಿ ತ್ರಿವರ್ಣ ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಾರಿಸಿದಾಗ ಅವರನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ದಸ್ತಗಿರಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಸುಬ್ಬಮ್ಮ ಅವರನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಥಮ ಮಹಿಳೆಯಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಾಯಕರುಗಳು ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಹೊರಗೇ ಅಂದರೆ ಮದ್ದೂರು ಬಳಿಯಿರುವ ಶಿವಪುರದಲಿ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ಅಧಿವೇಶನವನ್ನು ಕರೆದರು. ಈ ಅಧಿವೇಶನದ ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನಾಗಿ ಹಿರಿಯ ಸಮಾಜ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಾಗಿದ್ದ ಸಾಹುಕಾರ ಚನ್ನಯ್ಯ ಅವರನ್ನು ಚುನಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬಹುದಾದ ಬ್ರಿಟೀಷ್ ವಿರುದ್ಧದ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸರ್ಕಾರವು ಧ್ವಜಾರೋಹಣದ ವಿರುದ್ಧ ನಿರ್ಬಂಧಕಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿತ್ತು.

ಕನ್ನಡದ ಹಿರಿಯ ಪತ್ರಕರ್ತರಾದ ಪಾಲಹಳ್ಳಿ ರಾಮಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಬೆಂಗಳೂರಿನ 'ತಾಯಿನಾಡು ಪತ್ರಿಕೆ' ಯ ಮೂಲಕ ಈ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿದ್ದರು. ಶಿವಪುರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಈ ಅಧಿವೇಶನಕ್ಕೆ 'ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ್ನಿಡಲಾಗಿತ್ತು. ಶಿವಪುರವು, ಮದ್ದೂರು ಬಳಿ ಮೈಸೂರು–ಬೆಂಗಳೂರು ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಂಷಾ ನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಧಿವೇಶನ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನುಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಮಂಡ್ಯ ತಾಲೂಕಿನ ಅಂದಿನ ರಾಜಕೀಯ ಮುಖಂಡರಾಗಿದ್ದ ಎಚ್.ಕೆ. ವೀರಣ್ಣಗೌಡರು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದರು. ಮಂಡ್ಯದ ಗೋಪಾಲಶೆಟ್ಟರ ಮನೆಯ ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಚ್ ೧೧,೧೯೩೮ ರಂದು ಸೇರಿದ್ದ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಸಭೆಯು ಶಿವಪುರದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟದ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಎಚ್.ಕೆ.ವೀರಣ್ಣಗೌಡರಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿತು. ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಹಕರಿಸಲು ಎ.ಜಿ.ಬಂಧೀಗೌಡ ಅವರನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಎಚ್.ಸಿ. ದಾಸಪ್ಪ ಶಿವಪುರದ ತಿರುಮಲೇಗೌಡರು ಹಾಗೂ ಎಸ್.ರಂಗಯ್ಯ ಇವರುಗಳನ್ನು ಉಪಾಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳೆಂದು ಮತ್ತು ಕೊಪ್ಪದ ಜೋಗಿಗೌಡರನ್ನು ಖಜಾಂಚಿಯಂದೂ ಹಾಗೂ ಎಂ.ಎನ್. ಜೋಯಿಸ್ ಅವರನ್ನು ಜನರಲ್ ಆಫೀಸರ್ ಕಮಾಂಡಿಂಗ್ ಅಥವಾ ದಳಪತಿ ಎಂದೂ ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯ ಕಛೇರಿಯನ್ನು ತಿರುಮಲೇಗೌಡರ ಮನೆಯ ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಮದ್ದೂರಿನಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ನಡೆಯದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸರ್ಕಾರದವರು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಮದ್ದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಅಮಲ್ದಾರರು ಮದ್ದೂರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ನಂಜನಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ನಡೆಸುವುದಾದರೆ ತಾವು ಅಧಿವೇಶನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಹಾಯ ಒದಗಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಯಿಸಿ, "ಒಬ್ಬ ಅಮಲ್ದಾರನ ನೆರವಿನಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ನಡೆಯುವುದಾದರೆ ಅಂತಹ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು" ಹಿರಿಯ ನಾಯಕರಾಗಿದ್ದ ಹೆಚ್. ಕೆ.ವೀರಣ್ಣಗೌಡರು ಘೋಷಿಸಿದರು.

ಹೀಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದ ಚಳವಳಿ ವಿರೋಧಿ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. 'ಏಪ್ರಿಲ್ ೯, ೧೦ ಮತ್ತು ೧೧, ೧೯೩೮ ಮೂರು ದಿನಗಳು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯವರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ ನಂತರ ಕೇವಲ ಇಪ್ಪತ್ತು, ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು' ಎಂದು ಎಚ್.ಕೆ. ವೀರಣ್ಣಗೌಡರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯ ಕಾರ್ಯಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ವಿ.ಎಸ್.ನಾರಾಯಣರಾಯರನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಸಮ್ಮೇಳನವು (ಏಪ್ರಿಲ್ ೧೯೩೮)ಮೈಸೂರು

ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ನಡೆಸಿದ ಪ್ರಥಮ ಅಧಿವೇಶನವಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಸರ್ಕಾರವು ಧ್ವಜಾರೋಹಣದ ವಿರುದ್ಧ ಹೊರಡಿಸಿದ್ದ ನಿರ್ಬಂಧಕಾಜ್ಞೆಯು ಇನ್ನೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ ಮಹಿಳಾ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲು ಒತ್ತಾಯಿಸಿದರು. ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಅಧಿವೇಶನದ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದ ಟಿ.ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರು ಆಗಲೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮತಿ. ಯಶೋಧರಮ್ಮ ದಾಸಪ್ಪ, ಸುನಂದ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್, ಪಾಲಹಳ್ಳಿ ವೆಂಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ಸುಬ್ಬಮ್ಮ ಜೋಯಿಸರಂತಹ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಿಳಾ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಈ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು. ಇವರುಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ೨೫ ಮಂದಿ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕಿಯರಿದ್ದರು. ಸಾಹುಕಾರ್ ಚನ್ನಯ್ಯನವರ ಮಗಳು, ಪಾಲಹಳ್ಳಿ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯನವರ ಮಗಳೂ, ಹೆಚ್.ಸಿ.ದಾಸಪ್ಪ ಮತ್ತು ಟಿ.ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ ಇವರುಗಳ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳೂ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರಾಗಿ ತಮಗೆ ವಹಿಸಿದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆ ಹಾಗೂ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು. ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರನ್ನು ಹಲವಾರು ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗುಂಪನ್ನೂ ರಾಷ್ಟ್ರನಾಯಕರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತಿಲಕ್ ದಸ್ತ, ಭಗತ್‌ಸಿಂಗ್‌ದಸ್ತ, ಪಟೇಲ್‌ದಸ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಿವಪುರ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಉದ್ದೇಶಿತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧಿವೇಶನದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಕರ ದುಡಿಮೆ ಹೆಚ್ಚು. ಕೊಪ್ಪದ ಜೋಗಿಗೌಡರ ಮಗ ಕೆ.ರಮೇಶ್, ಬೆಸಗರಹಳ್ಳಿ ತಮ್ಮಯ್ಯ, ಹನುಮಂತಪುರದ ಸೊತ್ತೆಲಿಂಗೇಗೌಡ, ಗುರುದೇವರಹಳ್ಳಿ ಕೆಂಪಯ್ಯ, ನರಸಿಂಹೇಗೌಡ, ಪಾಲಗ್ರಹಾರದ ಪಿ.ಎನ್.ನರಸಿಂಹಯ್ಯ ಕೊತ್ತನಹಳ್ಳಿ ಪಟೇಲ್ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಸಹೋದರರು, ಅರಕೆರೆಯ ಎ.ಕೆಂಚಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲಪ್ಪನ ಕೊಪ್ಪದ ಚಿಕ್ಕಬಿಳೀಗೌಡ, ದೊಡ್ಡಬಿಳೀಗೌಡ, ಕುದುರುಗುಂಡಿ ಮರಿಯಪ್ಪ, ನಗರಕೆರೆ ಎನ್.ಪಿ.ಲಿಂಗೇಗೌಡ, ಮಳವಳ್ಳಿಯ ಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಮೊದಲಾದವರು ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸ್ವಯಂ ಸೇವೆಯು ಸ್ಮರಣಾರ್ಹ. ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವನ್ನು ನಡೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿವಪುರದ ಪಿ.ತಿರುಮಲೇಗೌಡರು ತಮ್ಮ ಎಂಟು ಎಕರೆ ಜಮೀನನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಸುಮಾರು ೪೦,೦೦೦ ಜನ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಬಹಿರಂಗ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅಧಿವೇಶನದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಖಾದೀ ಪ್ರದರ್ಶನ, ಔಷಧಾಲಯ, ಅಂಗಡಿ ಸಾಲು ಮೊದಲಾದ ಮಳಿಗೆಗಳನ್ನು ತೆರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಎಚ್.ಕೆ.ವೀರಣ್ಣಗೌಡರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಾರ್ಯಕಾರಿ ಸಮಿತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾಗತ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರಾದ ಬಳ್ಳಾರಿ ಸಿದ್ಧಮ್ಮ, ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್. ಸುಬ್ಬಮ್ಮ ಜೋಯಿಸ್, ಟಿ. ಸುನಂದಮ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ವೀರಕೇಸರಿ ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಕೆ.ಟಿ.ಭಾಷ್ಯಂ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್, ಟಿ. ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮುಖಂಡರು ಪ್ರಚಾರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದ್ದರು.

ದಿನಾಂಕ ೮ನೇ ಏಪ್ರಿಲ್ ೧೯೩೮ ರಂದು ಶಿವಪುರದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಆಯ್ಕೆಯಾಗಿದ್ದ ಟಿ.ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರ ಮೆರವಣಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಮದ್ದೂರು ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರದಿಂದ ಹೊರಟ ಸುಮಾರು ೧೦,೦೦೦ ಜನರು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಮದ್ದೂರಿನ ಪೇಟೆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಶಿವಪುರದ ಮುಖ್ಯ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಾದು ಶಿವಪುರದ ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರವನ್ನು ಸೇರಿತು . ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಹೋರಾಟಗಾರರು 'ಏನೇ ಬರಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿರಲಿ' ಎಂದು ಘೋಷಣೆಹಗಳನ್ನು ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾತ್ಮಗಾಂಧೀಜಿ ಮೊದಲಾದ ರಾಷ್ಟ್ರನಾಯಕರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ಗೂ ಜಯಕಾರಗಳು ಎಡಬಿಡದೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು. ಸಂಜೆ ಆರು ಗಂಟೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಈ ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಶಿವಪುರ ತಲುಪಿದಾಗ ರಾತ್ರಿ ಹನ್ನೊಂದು ಗಂಟೆ ಮೀರಿತ್ತು. ಅಂದೇ ರಾತ್ರಿ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರಾಗಿದ್ದ

ಜಿ.ಎಂ.ಮೇಕ್ರಿಯವರು ಮದ್ದೂರು ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಎಂಟು ಕಿಲೋಮೀಟರ್‌ಗಳೊಳಗೆ ೧೧ನೇ ಏಪ್ರಿಲ್ ೧೯೩೮ ರಿಂದ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಭೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬಾರದೆಂದೂ ಹಾಗೂ ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ನಿಷೇದಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದರು. ಈ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೆಸರಿಸಿರುವ ೨೦ ಜನ ಮುಖಂಡರುಗಳಾದ ಎಚ್.ಸಿ.ದಾಸಪ್ಪ, ಕೆ.ಟಿ.ಭಾಷ್ಯಂ, ಎಂ.ಎನ್. ಜೋಯಿಸ್, ಟಿ.ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ ಎಚ್.ಕೆ.ವೀರಣ್ಣಗೌಡ, ಕೆ.ಎಂ.ಕೃಷ್ಣೇಗೌಡ, ಎ.ಜಿ.ಬಂಧೀಗೌಡ, ಎಸ್.ಚೆನ್ನಯ್ಯ, ಪಾಲಹಳ್ಳಿ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ ಎಸ್.ರಂಗರಾಮಯ್ಯ, ಟಿ. ಮರಿಯಪ್ಪ, ಟಿ.ಎಸ್.ರಾಜಗೋಪಾಲ ಐಯ್ಯಂಗಾರ್, ಎನ್.ಸಿ.ತಿಮ್ಮಾರೆಡ್ಡಿ, ವೀರಕೆಸರಿ ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿ, ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್, ಎಂ.ಶಂಕರಯ್ಯ ಚಂಗಳರಾಯ ರೆಡ್ಡಿ, ವಿ.ವೆಂಕಟಪ್ಪ, ವೈ. ಪಾರ್ಥನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತ್ ಮತ್ತು ಪಿ. ತಿರುಮಲಶೆಟ್ಟಿ, ಇವರುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜಾರಿ ಗೊಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿವಪುರದ ಮುಖ್ಯ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಜನಜಂಗುಳಿ ಇದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಟಾಂಟಾಂ ಹೊಡಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಹತ್ತನೇ ದಿನಾಂಕ ರಾತ್ರಿ ಭಯಭೀತರಾಗಿದ್ದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರು ನಿದ್ರಿಸಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸುಮಾರು ೬೦೦ ಜನ ಮೀಸಲು ಪಡೆಯ ಪೊಲೀಸರು ಬಂದೂಕಗಳ ಸಹಿತ ಶಿವಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಥಸಂಚಲನ ಕೈಗೊಂಡಾಗ, ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೆದರಿದರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಮುಖಂಡರ ಮೇಲೆ ಬಂಧನದ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೊಲೀಸರು ಜಾರಿ ಮಾಡಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿದ ನಾಯಕರು 'ನಾವು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಸರ್ಕಾರದ ಸ್ಥಳವಲ್ಲ ಖಾಸಗಿ ಜಮೀನು. ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡುವುದು ನಮ್ಮ ಹಕ್ಕು. ನಮ್ಮ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುವ ಸರ್ಕಾರದ ಆಜ್ಞೆಗೆ ನಮ್ಮ ಧಿಕ್ಕಾರ. ನಾವು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಈಗಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಾವು ಪಾಲಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಿಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಮಾಡಿ' ಎಂದು ಖಡಾಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟರು. ಈ ಸುದ್ದಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮದ್ದೂರಿನಾದ್ಯಂತ ಹರಡಿ ಜನಗಳು ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿ ಗುಸುಗುಸು ಚರ್ಚೆ ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ಮುಖಂಡರುಗಳಿಗೂ ಏನು ಮಾಡುವುದೆಂದು ತೋರದೆ ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಘಂಟೆಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಿ ಸಮಿತಿಯ ಸಭೆಯನ್ನು ತುರ್ತಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆಯ ಶುಭಾಶುಭಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಯಿತು. ಮಹಾರಾಜರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಸ್ಥಾಪನೆಯೇ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜಾರೋಹಣದಿಂದ ಮಹಾರಾಜರ ಅಧಿಕೃತ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗ ಎಂದು ಸಭೆಯು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿತು. ಆನಂತರ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದುಗೊತ್ತುವಳಿಯನ್ನೂ ಸಭೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟದ ಬಗ್ಗೆ ಮೊದಲೇ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವು ಏನೇ ಇದ್ದರೂ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜಾರೋಹಣ ನಡೆಸುವ ಬದಲು ಕೇವಲ ಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವುದು ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಕೆಲವು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಸೂಚಿಸಿದರು. "ನಾವು ಸರ್ಕಾರ ಏನು ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಮುರಿಯೋದಕ್ಕೇ ಇರುವ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು' ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೆದರಿಕೊಂಡರೆ ನಾವು ಅಧಿವೇಶನ ಕರೆದು ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ನಾವು ಸರಕಾರದ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲೇಬೇಕು, ಧ್ವಜಾರೋಹಣವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು"'ಎಂದು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಕಮಾಂಡೆಂಟ್ ಆಗಿದ್ದ ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್ ಅವರು ಗುಡುಗಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಟಿ.ಸುನಂದಮ್ಮ, ಯಶೋಧರಮ್ಮ ದಾಸಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳೂ ಧ್ವನಿಗೂಡಿಸಿದರು. 'ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಸ್ಥಳವು ಸರಕಾರದ್ದಲ್ಲ. ಖಾಸಗಿ ಸ್ಥಳ. ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆ ಕರಾಳವಾದದು. ಅದು ಜನರ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದಂತೆ ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡುವುದೇ ಸರಿ ಎಂಬ ವಾದಕ್ಕೆ ಬಹುಮತ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಈ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ದಾವಣಗೆರೆಯ

ಡಿ.ಎಚ್.ಚಂದ್ರಶೇಖರಯ್ಯ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಮಿತಿಯವರು, ತಮ್ಮ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಬದಲಿಸಲಿಲ್ಲ. "ನಾನು ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ನೀವು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಿ""ಎಂದು ಟಿ.ಸುನಂದಮ್ಮ ಅವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇವರ ದಿಟ್ಟ ನಿಲವು ಹಾಗೂ ದೇಶಾಭಿಮಾನ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷ ನಾಯಕರುಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯಾಯಿತು. ಟಿ.ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರು ಮಾತನಾಡಿ ಹಿಂದೆ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಸುಭಾಷ್ ನಗರದ ಧರ್ಮಾಂಬುದಿ ಕೆರೆ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ (೧೯೩೧) ಜವಹರಲಾಲ್ ನೆಹರೂ ಅವರು ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಿ ಹೋದಮೇಲೆ ಅಂದೇ ರಾತ್ರಿ ಪೋಲಿಸರು ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ ಉರುಳಿಸಿ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಅವಮಾನ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಹಾಗೇನಾದರೂ ಇಲ್ಲೂ ಆದರೆ, ರಾಜ್ಯಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರು ಬಂದು ಮುಖಂಡರು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಿದರು. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಮುಂದೆ ಬಿಟ್ಟು ಮುಖಂಡರು ಹಿಂದೆ ಉಳಿದರೆಂದು ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ತಪ್ಪು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ನಾವುಗಳೇ ಮುಂದಾಳತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಯಶಸ್ವಿಯಾದರೆ ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಮಟ್ಟದಲ್ಲೂ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ ಅವರೇ ಧ್ವಜಾರೋಹಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ೧೧ನೇ ಏಪ್ರಿಲ್ ೧೯೩೮ರ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯವಾದ ದಿನವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಅಂದು ಬೆಳಗಾಗುವುದರೊಳಗೇ ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದ್ದ ವೇದಿಕೆಯ ಬಳಿ ಜಮಾಯಿಸಿದ್ದರು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸುಮಾರು ೮.೦೦ ಗಂಟೆಗೆ ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಲು ಮೊದಲೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದ ಪೋಲೀಸರು ಫ್ರೆಂಚ್‌ರಾಕ್ಸ್‌ನ (ಪಾಂಡವಪುರ) ಪೋಲಿಸ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ್ ಮತ್ತೋಜಿರಾವ್ ಸಿಂಧ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಧ್ವಜಾರೋಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರನ್ನು ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರು ಹಾಗೂ ಮುಖಂಡರು ಧ್ವಜ ವೇದಿಕೆಗೆ ಕರೆತಂದರು. ಅನಂತರ ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್ ಅವರು 'ಧ್ವಜಾರೋಹಣ' ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ವೇದಿಕೆಯ ಬಳಿ ಸಾಹುಕಾರ್ ಚನ್ನಯ್ಯ, ಕೆ.ಟಿ.ಭಾಷ್ಯಂ, ಕೆ.ಸಿ.ರೆಡ್ಡಿ, ಹೆಚ್.ಕೆ.ವೀರಣ್ಣಗೌಡ, ಕೆಂಗಲ್ ಹನುಮಂತಯ್ಯ, ಮಳವಳ್ಳಿ ವೀರಪ್ಪ, ಹೆಚ್.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮುಖಂಡರುಗಳು ಹಾಗೂ ಯಶೋಧರಮ್ಮ ದಾಸಪ್ಪ, ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ, ವೆಂಕಮ್ಮ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ, ಸುಬ್ಬಮ್ಮ ಜೋಯಿಸ್, ಇಂದಿರಾ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಟಿ.ಸುನಂದಮ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಳಾ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರೂ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕಿಯರೂ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ನಿಂತಿದ್ದರು. ವೇದಿಕೆಯ ಎದುರಿಗಿದ್ದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೪೦,೦೦೦ಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ಜನಸ್ತೋಮ ಸೇರಿತ್ತು. ಟಿ.ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರು ಧ್ವಜಸ್ತಂಭದ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಪೋಲೀಸ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರು ಅವರ ಬಳಿ ಬಂದು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿ ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಆದರೆ, ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡುವ ತಮ್ಮ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದರು. ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನೂಕು ನುಗ್ಗಲು ಆರಂಭವಾದಾಗ ಪೋಲೀಸರು ಧ್ವಜಾರೋಹಣಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದರೆ ಜನಸ್ತೋಮವು ಅಸಹನೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಬಹುದೆಂದು ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರು ಅವರಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿಸಿ, ಜನರನ್ನು ಶಾಂತಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಕೋರಿದರು. ಅವರ ವಿನಂತಿಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ವೇದಿಕೆಯಿಂದ ದೂರಸರಿದರು. ಟಿ.ಸುನಂದಮ್ಮನವರು 'ವಂದೇಮಾತರಂ' ರಾಷ್ಟ್ರಗೀತೆಯನ್ನು

ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಹಾಡಿದರು. ಆನಂತರ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರು ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ, ಮತ್ತೆ ಪೋಲೀಸ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದರು. ಆಗ, ಅವರು "ನಾವು ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಮಾಡುವುದು ಖಂಡಿತ ನೀವುಗಳು ಶಾಂತ ರೀತಿಯಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ". ಬಲಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡಬಾರದೆಂದು ಪೋಲಿಸ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿಸಿದರು. ಇನ್ನೇನು ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ವೇದಿಕೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪೋಲೀಸರು ಸುತ್ತುವರೆದು ಎಚ್ಚರವಹಿಸಿದರು. ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾಗಿದ್ದಾಗ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರು 'ನಾನೇ ಧ್ವಜಾರೋಹಣಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು' ಘೋಷಿಸಿ ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದಾಗ ಪೊಲೀಸರು ಅವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದರು. ಅವರು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದ ಬಂಧನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್

ಹಾಗೂ ಅವರ ಜೊತೆಗಿದ್ದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳ ಪಡೆಯು ಧ್ವಜವನ್ನು ಅನಾವರಣ ಮಾಡಿದಾಗ ಟಿ.ಸುನಂದಮ್ಮನವರು ಆವೇಶದಿಂದ ಧ್ವಜಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ದೇಶಾಭಿಮಾನದ ಪರಿಸರವು ವಿದ್ಯುತ್ ಸಂಚಾರದಂತೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸಿತು. ಈ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ ಪ್ರಮುಖ ನಾಯಕರೆಲ್ಲರೂ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಆಲ್ಲದೆ, ಪೊಲೀಸರು ಧ್ವಜ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡದಂತೆ ಮೂರು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಸರದಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾದು ತಮ್ಮ ಉಜ್ವಲ ರಾಷ್ಟ್ರಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಮೆರೆದರು. ಈ ಘಟನೆಯ ತರುವಾಯ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಾದ್ಯಂತ ಇಂತಹ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಲಾಯಿತು. ಶಿವಪುರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಮೂರು ದಿನಗಳು ಅಧಿವೇಶನವು ನಡೆದು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ನಾಯಕರುಗಳು ಸರದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದ ಮೇಲೆ, ಜನಸ್ತೋಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಮುಖಂಡರುಗಳು ಭಾಷಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಧಿವೇಶನದ ಸಲುವಾಗಿ ರಚನೆಗೊಂಡಿದ್ದ ವಿಶಾಲವಾದ ಚಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಭೆಗಳು ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಹೆಸರು 'ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ 'ಎಂದಿರಬೇಕೆಂದೂ ಹಾಗೂ ಮಹಾರಾಜರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಶಾಂತಿಯುತ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದೂ ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಯಿತು. ೧೧ನೇ ಏಪ್ರಿಲ್ ೧೯೩೮ ರಂದು ಸಂಜೆ ಶಿವಪುರದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಂಡಿತು. ಮೈಸೂರಿನ ರಂಗಾಚಾರ್ಲು ಟೌನ್‌ಹಾಲ್‌ನ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಜನ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದ್ದರೂ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ದಿನಾಂಕ ೨ನೇ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೯೩೯ರಂದು ಕಾನೂನನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದಾಗ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಶ್ರೀಯುತ ಎ.ರಾಮಣ್ಣ, ಎಂ. ಶಂಕರಯ್ಯ, ಚಾಮುಂಡಯ್ಯ, ವಿ.ಎನ್.ದಾಸಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವರು ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದ ಪ್ರಮುಖರು.

ಮದ್ದೂರು ಬಳಿಯ ಶಿವಪುರದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಅಥವಾ ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹವು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಡಬಹುದಾದಂತೆ ಪ್ರಮುಖ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವಾಗಿತ್ತು. ಇಂಥಹ ಮಹತ್ವದ ಹೋರಾಟ ನಡೆದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕ ಭವನ ನಿರ್ಮಿಸುವ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಕೆಂಗಲ್ ಹನುಮಂತಯ್ಯನವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಅವರ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕ ಭವನದ ರೂಪ ರೇಷೆಯ ಕಲ್ಪನೆಯು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಮೂಡಿತು. ಈ ಕಟ್ಟಡದ ನಕಾಶೆಯನ್ನು ಇಂಡೋ–ಸ್ವಿಸ್ ಕಾರ್ಪೊರೇಷನ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಎಂಜಿನಿಯರುಗಳಾಗಿದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ಮತ್ತು ಪವಾರ್ ಅವರಿಗೆ ಕೆಂಗಲ್ ಹನುಮಂತಯ್ಯನವರು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಾಗ ಅವರುಗಳು ಅದನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು. ಈ ಕಟ್ಟಡ ನಿರ್ಮಾಣದ ಬಗ್ಗೆ ಸರ್ಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಪತ್ರ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸಿದಾಗ ಅಂದಿನ

ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ ಸಚಿವರಾಗಿದ್ದ ಎಚ್.ಎಮ್.ಚನ್ನಬಸಪ್ಪನವರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಸರ್ಕಾರದ ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ ಇಲಾಖೆಯವರೇ ಈ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸಿದರು. ಕೆಂಗಲ್ ಹನುಮಂತಯ್ಯನವರು ಕಟ್ಟಡದ ನಿರ್ಮಾಣದ ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲೂ ಉಸ್ತುವಾರಿ ವಹಿಸಿ ಎಚ್ಚರ ವಹಿಸಿದರು. ಈ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ 'ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಸೌಧ'ವೆಂದು ಕರೆದು ಈ ಕಲಾತ್ಮಕ ಸೌಧವನ್ನು ದಿನಾಂಕ ೨೬ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೧೯೭೪ ರಂದು ಕೆಂಗಲ್ ಹನುಮಂತಯ್ಯನವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಘಾಟಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಮಾರಕ ಭವನ ಶಿವಪುರದ ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಜೀವಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಇಂದೂ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಚಳವಳಿಗಳ ಸರಮಾಲೆ

ಶಿವಪುರ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವು ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆಂದೂ ಸಾಧಿಸಲಾಗದ ಜನತೆಯ ಸಂಘಟನೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೇ, ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧ ಜನಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಸತ್ವಶೀಲವಾದ ಪ್ರಚೋದನೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿತು. ಈ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಭೂತಪೂರ್ವ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಘಟನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಒತ್ತಾಯದ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಶಿವಪುರದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವು ಸರ್ಕಾರದ ಮುಂದಿಟ್ಟಿತು. ಶಿವಪುರದ ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ನಂತರ ಫೆಬ್ರವರಿ ೧೯೩೯ರಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವುದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರಿನ ಇಂಥಹ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಪೊಲೀಸ್ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ 'ಹ್ಯಾಮಿಲ್‌ಟನ್''ಹೆಸರು ಇಟ್ಟಾಗ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಈ ಕಟ್ಟಡದ ನಾಮಫಲಕವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳನ್ನು ಪೋಲಿಸರು ಬಂಧಿಸಿದರು. ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು, ಜವರಪ್ಪಗೌಡ, ಸುಬ್ಬರಾವ್ ಉಪಾಧ್ಯ, ಎ.ಎನ್.ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣರಾವ್, ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್ ಮೊದಲಾದವರು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ನಾಯಕರಾಗಿದ್ದ ಎಚ್.ಸಿ.ದಾಸಪ್ಪನವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಎರಡನೇ ಅಧಿವೇಶನವು ೧೯೩೯ರಲ್ಲಿ ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡಿತು. ಈ ಅಧಿವೇಶನವು ಪುನಃ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟಿತು. ಇದೇ ಬೇಡಿಕೆಗಾಗಿ ಒತ್ತಾಯ ತರಲು ೧೯೩೯ರಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನೂ ಹೂಡಲಾಯಿತು. ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಸ್ವಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಈ ಚಳವಳಿಯು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ತುಮಕೂರು, ಹಾಸನ ಮತ್ತು ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತೀವ್ರತರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರದ ಬೇಡಿಕೆಗೆ ಒತ್ತಾಯಿಸಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ೧೯೩೯ರಲ್ಲಿ ಹೂಡಲಾಯಿತು. ಇದೇ ವರ್ಷದ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ತುರವನೂರಲ್ಲಿ (ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ) ಈಚಲು ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿದ ಅಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧವನಹಳ್ಳಿ ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರರನ್ನು ಬಂಧಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ನಡೆದು ೧೨೦೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಕೋಲಾರ ಗಣಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಗಣಿಕ್ಷೇತ್ರದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ನಿರ್ಬಂಧವಿದ್ದ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮುರಿದು ಸಹಸ್ರಾರು ಜನರು ಬಂಧಿತರಾದರು. ತೀವ್ರತರವಾದ ಈ ಚಳವಳಿಯು ೧೯೪೦ರ ಫೆಬ್ರವರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಂಡಿತು. ಆನಂತರ ನಡೆದ ತಾಲೂಕು ಬೋರ್ಡ್ ಚುನಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೩೩ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ೧೧೯ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತನ್ನದಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಬೆಂಗಳೂರು, ಭದ್ರಾವತಿ, ಕೋಲಾರ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ (ಕೆ.ಜಿ.ಎಫ್) ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಧ್ವಜದಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಘಟಿತರಾದುದು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ

ಉತ್ತಮ ಉತ್ತೇಜನ ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು. ನಂತರ ೧೯೪೧ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ೧೫೨ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ೧೦೬ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ಸಾಧಿಸಿತು.

ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಚಳವಳಿ

ಭಾರತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ೧೯೪೨ರ 'ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ' ಅಥವಾ 'ಚಲೇಜಾವ್' ಚಳವಳಿಗೆ ಹಿಂದೆಂದೂ ಕಾಣಸಿಗದಷ್ಟು ಜನಜಾಗೃತಿಯು ಕರ್ನಾಟಕದಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಬೆಳಗಾವಿ ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಳೂರು ಹಾಗೂ ಮೈಸೂರು ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಚಳವಳಿಯು ತೀವ್ರತರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿತ್ತು. ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯು ೮ನೇ ಆಗಸ್ಟ್ ೧೯೪೨ರಂದು ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡು ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ 'ಛಲೇಜಾವ್' ಚಳವಳಿಯ ಗೊತ್ತುವಳಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿತು. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಯು ಬಿಡುಗಡೆಗೊಂಡ ತಕ್ಷಣ ಹೋರಾಟದ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಪ್ರಮುಖ ನಾಯಕರುಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸರ್ಕಾರವು ಬಂಧಿಸಿತು. ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ತಮ್ಮ 'ಹರಿಜನ' ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ 'ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ' ಚಳವಳಿಯನ್ನು ತೀವ್ರಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಕರೆ ನೀಡಿದರು. ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯು ಈ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಿ.ಜೆ.ಅಂಬಲಿ (ಅಧ್ಯಕ್ಷರು) ಆರ್.ಆರ್.ದಿವಾಕರ್ (ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು), ಯು.ಶ್ರೀನಿವಾಸಮಲ್ಯ, ದ.ಪ.ಕರಮರ್‌ಕರ್ ಹಾಗೂ ಆರ್.ಎಸ್.ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ್ ಇವರುಗಳನ್ನು ಸದಸ್ಯರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ ಒಂದು ಕ್ರಿಯಾ ಸಮಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿತು. ಈ ಸಮಿತಿಯ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವು ಮುಂಬೈ ಆಗಿತ್ತು. ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಕ್ವಿಟ್ಇಂಡಿಯಾ' ಚಳವಳಿಯು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು, ಬೆಂಗಳೂರು, ಭದ್ರಾವತಿ, ಕೋಲಾರ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಬಂಧನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಹರತಾಳವನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಶಾಲೆ ಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸಹಸ್ರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದರು. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾರದ ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂಕ ಕೊಡುವುದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಯಿತು. ಫ್ರೆಂಚ್‌ರಾಕ್ಸ್ (ಪಾಂಡವಪುರ)ನ ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಸ್ಟ್ ೮ ರಂದು ಪಿಕೆಟಿಂಗ್ ನಡೆದಾಗ ಕ್ಯಾತನಹಳ್ಳಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಾಗರ ಮತ್ತು ಇನಾಂ ಹಿರೇಮರಳಿಯ ಜನರು ಇದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲರಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಹತ್ತು ಜನರು ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದರು.

ಈ ಪಿಕೆಟಿಂಗ್‌ಗೆ ಜನರ ಅಪಾರ ಬೆಂಬಲವಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಂಶವು ಪೋಲೀಸ್ ವರದಿಗಳಿಂದ ಖಾತ್ರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೧೫ ರಂದು ಪಾಂಡವಪುರಕ್ಕೆ ತಂದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಮದ್ಯದ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಸಂತೆ ಸುಂಕ ನೀಡಬಾರದೆಂದು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿ, ವೈ.ಸಿ.ಮರಿಯಪ್ಪನವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿಸಿಪಲ್ ಕಚೇರಿಯ ಎದುರು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭೆಯನ್ನು ನಡೆಸಲಾಯಿತು ಎಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಾಗರದ ಚೆಲುವೇಗೌಡರು ತಿಳಿಸಿರುವರು. ಪಾಂಡವಪುರದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೧೫ ರಂದು ೨೫ ಜನರನ್ನು ಮತ್ತು ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೧೭ ರಂದು ತೆಂಡೆಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಏಳು ಜನರನ್ನು ಬಂಧಿಸುವ ಮೂಲಕ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕಲಾಯಿತು. ಹೋರಾಟದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಹಿರಿಯ ನಾಯಕರು ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಕ್ಕಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ, ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭೂಗತ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಸರದಾರ ಕೆ.ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯ, ಎ.ಜಿ.ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್, ಎನ್.ಡಿ.ಶಂಕರ, ಎಮ್.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ, ಮಗನಲಾಲ್ ಶಹಾ, ಕಡಿದಾಳ ಮಂಜಪ್ಪ, ಎಚ್.ಎಸ್.ದೊರೆಸ್ವಾಮಿ ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರರು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದರು. ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಗಸ್ಟ್ ೧೨ ರಂದು ಸುಬ್ಬರಾಯನ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ೧೦,೦೦೦ ಜನ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದ್ದುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು. ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಬಿನ್ನಿಮಿಲ್, ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಸರ್ಕಾರಿ ಪಿಂಗಾಣಿ

ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಆರ್ಮ್ಕೋ ಬ್ಯಾಟರೀಸ್ ಹಾಗೂ ಮೈಸೂರು ಮಿಲ್ಸ್ (ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿರುವ) ಮೊದಲಾದ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದ ಕಾರಣ ಹೋರಾಟವು ತೀವ್ರವಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ನಾಯಕರಾಗಿದ್ದ ಕೆ.ಟಿ.ಭಾಷ್ಯಂ, ಎಸ್.ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ, ಎನ್.ಸಿ.ತಿಮ್ಮಾರೆಡ್ಡಿ, ತಾಳಕೆರೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಮಳವಳ್ಳಿ ವೀರಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವರು ಮುಂಬೈಯಿಂದ ಯಶವಂತಪುರ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದಿಳಿದ ತಕ್ಷಣ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಕಡೆ ಹೋರಾಟವು ರೌದ್ರ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಎಲ್ಲಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಭೂಗತ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಹಂಚಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ೧೯೪೨–೪೩ರಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠ ಏಳು ಸಾವಿರ ಜನರು ಸೆರೆಮನೆ ಕಂಡರು. ಸೆರೆಮನೆಗಳು ತುಂಬಿಹೋದ ಕಾರಣ ಅವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಬ್ಯಾರಕ್‌ಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಕರ್ನಾಟಕ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಡಾ.ರಂಗನಾಥ ದಿವಾಕರ್ ಹಾಗೂ ಇನ್ನುಳಿದ ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರನ್ನು ೧೯೪೪ರಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರಣ ಈ ಚಳವಳಿಯು ಅಂತ್ಯಗೊಂಡಿತು.

ಚಾಮರಾಜನಗರದ ಸಿ.ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಅವರು ೧೯೨೬ರ ತರುವಾಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅವರು ಮೈಸೂರಿನ ಪ್ರಮುಖರಾದ ದಿ.ರಂಗರಾಮಯ್ಯ, ಸಂಪಿಗೆ ವೆಂಕಟಪತಯ್ಯ, ತಗಡೂರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್, ಎಂ.ಎನ್.ಜೋಯಿಸ್, ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತ್, ಅಗರಂ ರಂಗಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಕೈಗೊಂಡ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಗಡೂರರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತನಾದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಅವರೇ ಹೇಳುವಂತೆ, "೧೯೩೩ರಲ್ಲಿ ನಾನು ಚಾಮರಾಜನಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೀಡಿ ಅಂಗಡಿ ಹಾಕಿ ಇರುತ್ತಿರಲು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ 'ಹರಿಜನ' ಪತ್ರಿಕೆ ಮತ್ತು 'ಹಿಂದ್ ಸ್ವರಾಜ್' ಎಂಬ ಅವರ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಓದಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವಿತನಾದೆ". ೧೯೩೭ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಮುಖಂಡರಾದ ಟಿ.ಮರಿಯಪ್ಪ, ಎಂ.ಎನ್. ಜೋಯಿಸ್ ಯಶೋಧರಾ ದಾಸಪ್ಪ, ಎಚ್.ಸಿ.ದಾಸಪ್ಪ, ಟಿ.ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯ, ಭಾಷ್ಯಂ ಮುಂತಾದವರು ಈ ಪ್ರಾಂತದ ಸಂಚಾರ ಕೈಗೊಂದು ಚಾಮರಾಜನಗರದಲ್ಲಿ ಬಿ.ನಾರಾಯಣ್ ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು ಹಾಗೂ ನಾನು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಾಗಿದ್ದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದ ಇತರೆ ಪ್ರಮುಖರೆಂದರೆ ಗುಂಡಪ್ಪ, ಎಚ್.ಕೆ.ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಕೆ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಯತಿರಾಜಯ್ಯ, ಎಸ್.ವೆಂಕಟರಾವ್, ಡಿ.ಶಂಕರಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕರು ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಶಿವಪುರ ಧ್ವಜಸತ್ಯಾಗ್ರಹ, ಹ್ಯಾಮಿಲ್ಟನ್ ಬಿಲ್ಡಿಂಗ್ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ, ವಿಧುರಾಶ್ವತ್ಥ ದುರಂತ, ವಿದುರಾಶ್ವತ್ಥ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಊರಿನಿಂದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ". ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪುನಜನೂರಿನ ಡಿ.ಜೆ.ಶಂಕರಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಕುದೇರುವಿನ ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ ಇವರುಗಳಿಗೆ ೧೯೪೨ರ ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನ ಇತರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರಯ ಹೋರಾಟಗಾರರೆಂದರೆ, ಎಂ. ಮಾದಯ್ಯ, ಎನ್. ರಂಗಸ್ವಾಮಿ, ರಾಮು, ಸಿ.ಎಸ್. ವರದರಾಜು, ಆರ್.ಮಹಾದೇವಯ್ಯ, ಚಂದ್ರಶೆಟ್ಟಿ, ಎಸ್. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಶೆಟ್ಟಿ, ಸಿದ್ದನಾಯ್ಕು, ಮಹಾದೇವ, ಡಿ. ಬಸವಯ್ಯ, ಬಿ.ಎಸ್. ಸುಬ್ಬರಾವ್, ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾಯಿ, ಸುಬ್ಬರಾವ್, ಕೆ.ವಿ. ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ, ಎಂ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ, ಸಿ.ಕೆ.ಗಜೇಂದ್ರ ಇನ್ನೂ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳಚಳಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಸಿ.ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಅವರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೈಸೂರು ಚಲೋ ಚಳವಳಿ

ಭಾರತ ೧೫ನೇ ಆಗಸ್ಟ್ ೧೯೪೭ ರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಗೊಂಡ ನಂತರ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವು ಭಾರತದ ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ಮಹಾರಾಜರ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಾಯ ತರುವ ಸಲುವಾಗಿ 'ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್' ಪಕ್ಷವು 'ಮೈಸೂರು ಚಲೋ' ಆಂದೋಲನವನ್ನು ಹೂಡಬೇಕಾಯಿತು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಧಾವಿಸಿ ಬಂದು ಅರಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಯಿತು. ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕೆ.ಸಿ.ರೆಡ್ಡಿ ಅವರನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿತು. ೧೧ನೇ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ೧೯೪೭ ರಂದು ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಬಯಸಿದ್ದರು. ಸರ್ಕಾರವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಹಾಗೂ ವೃತ್ತ ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ನಿಷೇದಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿತು. ಹೋರಾಟದ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ೪ನೇ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್‌ರಂದು ಪ್ರಮುಖ ನಾಯಕರುಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಲಾಯಿತು. ಅಂದೇ ರಾಜ್ಯದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಬಂದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಮೈಸೂರು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು 'ತಂಬುಚೆಟ್ಟಿ ಚಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ' ಹಾಗೂ 'ಆರ್ಕಾಟ್ ಬಾಯ್ಕಾಟ್', ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯ ಜನತೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದು, 'ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯತೆ ಕೊಡಿ' ಮುಂತಾದ ಘೋಷಣೆಗಳನ್ನು ಕೂಗುತ್ತಾ ಮಹಾರಾಜರ ಮನವೊಲಿಸಲು ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಜನಸಾಗರದ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೆ ಮಣಿದು, ಹೆಚ್ಚು ವಿರೋಧವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸದೇ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರು ಭಾರತದ ಒಕ್ಕೂಟವನ್ನು ಸೇರಲು ೧೯೪೭ರ ೨೪ನೇ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ರಂದು ಒಪ್ಪಿದರು. ದಿನಾಂಕ ೨೭ನೇ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ೧೯೪೭ ರಂದು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಕೆ.ಸಿ.ರೆಡ್ಡಿ ಅವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು.

ಏಕೀಕರಣ ಚಳವಳಿ

ಬ್ರಿಟೀಷ್ ಆಡಳಿತದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗೊಂಡ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವು ವಿಲೀನಗೊಂಡರೂ ಕನ್ನಡಿಗರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಉದ್ದೇಶಿತ ಏಕೀಕೃತ ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆಯದ ಕಾರಣ ಇದೊಂದು ಗಂಭೀರ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ನಾಯಕರು ಕನ್ನಡ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲು ಏಕೀಕರಣ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಹೂಡಬೇಕಾಯಿತು. ಏಕೀಕರಣದ ಕಲ್ಪನೆಯು ಒಂದು ಆಂದೋಲನವಾಗಿ ರೂಪು ತಳೆದದ್ದು ಬುದ್ದಿಜೀವಿಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ. ಆಲೂರು ವೆಂಕಟರಾಯರು ತಮ್ಮ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಗತವೈಭವ' ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದ ಭಾರತ ಅಂತರ್ಗತ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯವು ಅಖಂಡ ಕನ್ನಡಿಗರ ಭವ್ಯ ಕನಸಾಗಿತ್ತು. ಕವಿಗಳು, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಲೇಖಕರು, ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿಗಳು ಏಕೀಕರಣದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸಿದರು. ಕನ್ನಡ ಭಾಷಿಕ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಮಹಾರಾಜರ ಸಮೃದ್ಧ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದ ಅನೇಕರಿಗೆ ಇತರ 'ಹಿಂದುಳಿದ' ಪ್ರದೇಶಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡುವುದು ಇಷ್ಟವಿರಲಿಲ್ಲ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೆಚ್.ಕೆ. ವೀರಣ್ಣಗೌಡ, ಕೆ.ವಿ.ಶಂಕರೇಗೌಡ, ಕೆ.ಲಕ್ಕಪ್ಪ ಮುಂತಾದವರು ಏಕೀಕರಣ ವಿರೋಧಿ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಕೊಡಗಿನಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಗುಂಪುಗಳು ಏಕೀಕರಣವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಗೊರೂರು ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರರು ಏಕೀಕರಣದ ಪರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯದಾದ್ಯಂತ ಯಾತ್ರೆ ಕೈಗೊಂಡು ಭಾಷಣ ಮಾಡಿದರು. ಕೆ.ವಿ.ಪುಟ್ಟಪ್ಪನವರು ಕನ್ನಡದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಜೊತೆಗೆ ಇಂದು ನಾಡಗೀತೆಯಾಗಿರುವ 'ಭಾರತ ಜನನಿಯ ತನುಜಾತೆ' ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಕವನಗಳ ಮೂಲಕ ಮೂಡಿಸಿದರು. ಕೊಡಗು ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸಿ.ಎಂ.ಪೂಣಚ್ಚ

ಅವರೂ ಕೊಡಗನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಲು ಉತ್ಸುಕತೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದರು. ಕೆಂಗಲ್ ಹನುಮಂತಯ್ಯ, ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ, ಸಾಹುಕಾರ್ ಚನ್ನಯ್ಯ, ವಕೀಲ ಆರ್.ಅನಂತರಾಮು, ಮುಂತಾದವರು ಏಕೀಕರಣ ಚಳವಳಿಗೆ ಬೆಂಬಲಿಸಿದರು. ೧೯೫೩ರ ಜನವರಿಯಲ್ಲಿ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪೊಟ್ಟಿ ಶ್ರೀರಾಮುಲು ಅವರು ಅಮರಣಾಂತ ಉಪವಾಸವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಮಡಿದ ನಂತರ, ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರವು 'ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಆಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸಿತು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾದ ಕನ್ನಡದ ಜನತೆಯೂ ಏಕೀಕೃತ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸಿದರು. ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೯೫೩ರಲ್ಲಿ ಫಜಲ್ ಆಲಿಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರವು ರಾಜ್ಯ ಪುನರ್ ರಚನಾ ಆಯೋಗವನ್ನು ನೇಮಿಸಿತು. ರಾಜ್ಯ ಪುನರ್ ರಚನಾ ಆಯೋಗವು ಭಾಷಾವಾರು ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿತು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಏಕೀಕರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಈ ಆಯೋಗವು ತನ್ನ ಶಿಫಾರಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿತು. ಇದರಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಬಹುದಿನಗಳ ಕನಸು ೧೯೫೬ರಲ್ಲಿ ನನಸಾಯಿತು. ಮೈಸೂರಿನ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ರಾಜಪ್ರಮುಖ (ರಾಜ್ಯಪಾಲ) ರೆಂದು ನೇಮಿಸಲಾಯಿತು. ಹೊಸ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಶಾಲ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಏಕೀಕೃತಗೊಂಡ ೧೭ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ೧೯೭೩ರ ನವೆಂಬರ್ ಒಂದರಂದು ಅಂದಿನ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಡಿ.ದೇವರಾಜ ಅರಸು ಸರಕಾರವು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ 'ಕರ್ನಾಟಕ' ಎಂದು ಪುನರ್ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿ ಆಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸಿತು.

ಚುನಾವಣೆಗಳು

ಪೀಠಿಕೆ: ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾ ನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸಂವಿಧಾನಬದ್ಧ ಚುನಾವಣೆ ಪದ್ಧತಿಯು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನ (೧೯೫೨)ಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಹಲವಾರು ದಶಕಗಳಿಗೆ ಮೊದಲೇ ದಿವಾನ್ ರಂಗಾಚಾರ್ಲು ಅವರ ಸೇವಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆ (೧೮೮೧), ಇಡೀ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮಾದರಿಯಾಗಬಹುದಾದ ಪ್ರಜಾಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ನಾಂದಿ ಹಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಕೀರ್ತಿ ಗೌರವಗಳನ್ನು ತಂದಿತು. ಅಲ್ಲದೇ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಚುನಾವಣಾ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ೧೮೯೨ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಮೊದಲೇ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಗೊಂಡುದು ಇದರ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ, ಯೋಗ್ಯರೂ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳೂ, ಜನಾದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಭೂಮಾಲೀಕರೂ, ಶ್ರೀಮಂತರೂ, ವರ್ತಕರೂ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಳೀಯ ನಿಧಿ ಬೋರ್ಡುಗಳಿಂದ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅವಧಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಬದ್ದ ಅಧಿಕಾರವಿರದೆ ವರ್ಷದಲ್ಲೊಮ್ಮೆ ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ೧೮೯೧ ರಲ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ನಿಗಧಿತ ಭೂ ಕಂದಾಯ ಹಾಗೂ ಮನೆ/ ಅಂಗಡಿ ತೆರಿಗೆ ಪಾವತಿ ಮೊತ್ತವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಮತ ನೀಡುವ ಹಕ್ಕು ನೀಡಿ ಚುನಾವಣೆ ಮೂಲಕ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಆರಂಭಗೊಂಡಿತು. ನಿಗದಿತ ತೆರಿಗೆ ಪಾವತಿಸಿದ ೧೮ ವರ್ಷ ವಯೋಮಾನಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತ ಮತದಾನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಅಲ್ಲದೇ ಪದವೀಧರರಿಗೂ ಮತದಾನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ೧೮೯೪ ರ ಚುನಾವಣಾ ಸುಧಾರಣಾ ಕಾಯ್ದೆ ಮೂಲಕ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರ ಸದಸ್ಯತ್ವದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಮೂರು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ನಿಗದಿಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ ಇಲ್ಲವೇ ಮತ ಚಲಾಯಿಸುವ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮುಂದಾಗಿ

ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬಂದಿತು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯು ವರುಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಾರಿ (ಜೂನ್ ಮತ್ತು ಡಿಸೆಂಬರ್) ಸಮಾವೇಶಗೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ ೧೯೧೭ ರಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ೧೯೧೮ರ ಕಾಯ್ದೆಯ ಮೂಲಕ ಆವರೆವಿಗೂ ತಾಲೂಕುಗಳ ನಡುವೆ ಇದ್ದ ಅರ್ಹತಾ ತೆರಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣದ ತಾರತಮ್ಯತೆಯನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಿ, ೫೦ ರೂ.ಗಳ ಭೂಕಂದಾಯ ಇಲ್ಲವೆ ೧೦ ರೂ.ಗಳ ಮನೆಗಂದಾಯವನ್ನು ಅರ್ಹತಾ ಮೊತ್ತವೆಂದು ನಿಗದಿಪಡಿಸಲಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ೧೯೨೨ರಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೂ ಮತದಾನದ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಆನಂತರ ೧೯೨೩ರ ಚುನಾವಣಾ ಮಸೂದೆ ಮೂಲಕ ಮತದಾರದ ತೆರಿಗೆ ಅರ್ಹತಾ ಮೊತ್ತವನ್ನು ೨೫ ರೂ. ಭೂಕಂದಾಯ ಇಲ್ಲವೆ ಐದು ರೂ. ಮನೆಗಂದಾಯವೆಂದು ನಿಗದಿಸಲಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಮಂದಿ ಚುನಾವಣಾ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಮತದಾರರ ವಯೋಮಿತಿಯನ್ನು ೧೮ ರಿಂದ ೨೧ ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಏರಿಸಲಾಯಿತು. ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಮುಸ್ಲಿಮರಿಗೆ ಮೀಸಲು ಸ್ಥಾನ ನೀಡುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ೧೯೨೩ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ೧೯೨೭ರಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಸದಸ್ಯರು ಪ್ರಮಾಣ ವಚನ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ೧೯೩೦ರ ನಂತರ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರ ರಚನೆಯ ಬಾಧ್ಯತೆಗೆ ಬಗ್ಗೆ ೧೯೩೮ರಲ್ಲಿ ರಚಿತಗೊಂಡಿದ್ದ ಕೆ.ಆರ್.ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಸಮಿತಿಯು ನೀಡಿದ ವರದಿಯನ್ನು ಭಾಗಶ: ಒಪ್ಪಿದ ಸರ್ಕಾರ ೧೯೪೦ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಸದಸ್ಯರ ಕಾಲಾವಧಿಯನ್ನು ಮೂರರಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವರುಷಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಿತು. ಅಲ್ಲದೇ ಮಹಿಳೆಯರು ಹಾಗೂ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನ ಮೀಸಲಿಡಲು ಮುಂದಾಯಿತು. ಆ ಪ್ರಕಾರ ಈ (೧೮೮೦–೧೯೪೯) ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸಭೆಗೆ ಇಂದಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಆಯ್ಕೆಯಾಗಿದ್ದ ಸದಸ್ಯರ ವಿವರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಇಂದಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಆಯ್ಕೆಯಾದವರಲ್ಲಿ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಭೋಗಣ್ಣ (೧೮೮೪–೮೬), ದೇವಯ್ಯ (೧೮೮೯) ಹೊನ್ನಶೆಟ್ಟಿ (೧೮೯೦–೧೮೯೩), ಗುರಪ್ಪ (೧೮೯೧, ೧೮೯೭, ೧೯೦೩), ಗುರಿಕಾರ್ ಹೊನ್ನಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕೋಟೆಗೆರೆ ಭುಜಂಗಯ್ಯ (೧೮೯೨–೯೭) ಹಳೇಹಟ್ಟಿ, ವೆಂಕಟಶೆಟ್ಟಿ (೧೮೯೭), ವಳಹಟ್ಟಿ ದೇವಪ್ಪ (೧೮೯೧), ವಿಷಕಂಠಪ್ಪ (೧೯೦೩–೦೫) ಕಬ್ಬಹಳ್ಳಿ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಪ್ಪ (೧೯೦೩–೦೫), ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲಪ್ಪ (೧೯೦೮–೧೨; ೧೯–೨೨) ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ (೧೯೧೫–೨೩), ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಪ್ಪ (೧೯೦೮–೧೧, ೧೯೨೧) ವಳಹಟ್ಟಿದೇವಪ್ಪ (೧೮೯೯–೧೮, ವೆಂಕಟಶೇಷಯ್ಯ (೧೯೨೨–೨೩), ಹೊನ್ನೇಗೌಡ (೧೯೧೯–೨೦), ನಂಜುಂಡಯ್ಯ ವಿ.ಕೆ. (೧೯೨೨–೨೩). ಗುರುಕಾರ್ ನಂಜಪ್ಪ (೧೯೨೪–೪೦) ಹಾಗೂ ಕೆ.ಸಿ.ಸುಬ್ಬಣ್ಣ (೧೯೩೪–೪೦) ಕೆ.ಎನ್.ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ (೧೯೨೪–೨೬), ಬಸಪ್ಪ ಕೊಂಗಾಲಪ್ಪ (೧೯೩೪–೩೬), ಭೋಗಪ್ಪ ಎನ್., ಕೆ.ಸಿ.ಸುಬ್ಬಣ್ಣ, ಬಿ.ತಿಮ್ಮಾಜಯ್ಯ ಹಾಗೂ ಬಿ.ದೊಡ್ಡಪ್ಪ (೧೯೪೧–೪೪); ಪಿ.ಎಂ. ಕೊಂಗಾಲಪ್ಪ, ಕೆ.ಸಿದ್ಧನಾಯಕ ಹಾಗೂ ಎಚ್.ಕೆ. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ (೧೯೪೫–೪೯) ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಬಸವಲಿಂಗಪ್ಪ (೧೮೮೫), ಅಂಬಳೆ ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಪಂಡಿತ(೧೮೮೬–೮೮, ೯೦–೯೯, ೧೯೦೧–೧೯೦೭), ಉಡಿಗಾಲ ಪುಟ್ಟಣ (೧೮೯೦), ವೆಂಕಟಪತಯ್ಯ (೧೮೮೮), ದ್ಯಾವಣ್ಣ, ದಾಸಪ್ಪ (೧೮೯೦), ಅರಳಶೆಟ್ಟಿ ಸುಬ್ಬರಾವ್ (೧೮೯೦), ದೊಡ್ಡೇಪುರ ನರಸಿಂಹಯ್ಯ (೧೮೯೨) ವಾಸುದೇವಯ್ಯ (೧೮೯೪–೯೬), (೧೯೧೨–೧೪) ರಾಮಣ್ಣ (೧೮೮೮–೯೯, ೧೯೦೧–೦೭), ರಾಮಸಮುದ್ರ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ (೧೮೮೪–೮೯, ೯೨–೯೫, ೧೯೦೧) ದೇವಣ್ಣ ೧೯೦೧, ಚಾಮರಾಜನಗರ ಪುರಸಭೆಯ ಸುಬ್ಬರಾಯಶೆಟ್ಟಿ (೧೯೦೫, ೧೯೦೭, ೧೯೦೮), ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಚಾರ್ (೧೯೦೮–೦೯), ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮತ್ತು ಶಾಮಯ್ಯಂಗಾರ್

(೧೯೦೯-೧೦), ಚೌಡಶೆಟ್ಟಿ (೧೯೧೧-೧೨), ದೊರೆಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ (೧೯೧೨-೧೪; ೧೯೧೯-೨೩), ಆದಿನಂಜುಂಡಶೆಟ್ಟಿ (೧೯೧೫), ನಾರಾಯಣರಾವ್ (೧೯೧೯-೨೦) ವೆಂಕಟರಮಣಶಾಸ್ತ್ರಿ (೧೯೨೦-೨೨), ನರಹರಿರಾವ್ (೧೯೨೨-೨೩); ಪುಟ್ಟಣ್ಣ, ವೆಂಕಟನಾಗಪ್ಪ ಶೆಟ್ಟಿ (೧೯೨೪-೨೬); ಸಂಗನಬಸಪ್ಪ (೧೯೨೪-೨೯) ಕೆ.ವಿ.ವೀರಣ್ಣ (೧೯೨೭-೨೯; ೩೦-೩೩; ೩೪-೩೬, ೪೫-೪೯) ಕೆ.ಎನ್.ಪುಟ್ಟಣ (೧೯೨೭-೨೯, ೩೭-೪೦), ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಯ್ಯ (೧೯೩೦-೩೩) ಎಸ್.ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯಶೆಟ್ಟಿ (೩೦-೩೩, ೩೭-೪೦); ಗುರುಬಸಪ್ಪ (೧೯೩೪-೪೦), ಸಿ.ಡಿ.ನಾರಾಯಣರಾವ್ (೧೯೩೪-೩೬, ೪೫-೪೯), ಸಿದ್ಧವೀರಪ್ಪ (೧೯೩೭-೪೯), ಬಸವಯ್ಯ .ಬಿ. (೧೯೪೧-೪೪), ವೆಂಕಟನಾಗಪ್ಪ ಶೆಟ್ಟಿ (೧೯೪೧-೪೪) ಯಳಂದೂರು ಜಾಗೀರಿನ ವೈ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್ (೧೯೨೪-೨೯), ಕೆ.ನಾಗಣ್ಣ (೧೯೩೦-೩೩) ಸಣ್ಣಯಲ್ಲಪ್ಪ (೧೯೩೪-೩೬) ಎಲ್.ವೆಂಕಟನಾರಾಯಣಪ್ಪ (೧೯೪೧-೪೯) ಎಂ.ಎನ್.ಬಸವಣ್ಣ ದೇವರು (೧೯೪೧-೪೪); ಮಹಾದೇವಪ್ಪ ಎಚ್.ಪಿ. ಹಾಗೂ ಜಿ.ಎಂ.ಮಹಾಂತಯ್ಯ (೧೯೪೫-೪೯). ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ (೧೮೮೧-೧೯೪೯), ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕು ಮದ್ರಾಸ್/ಪ್ರಾಂತ (೧೯೪೭ರವರೆಗೆ) ದಲ್ಲಿದ್ದು, ೧೯೫೬ರಲ್ಲಿ ಮದ್ರಾಸ್ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹಸ್ತಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ದೇಶಕ್ಕೆ ೧೯೪೭ರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಲಭಿಸಿದ ಬೆನ್ನಲ್ಲೇ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಮುಂದಾಳತ್ವದಲ್ಲಿ 'ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರ'ಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆದ 'ಮೈಸೂರು ಚಲೋ' ಚಳವಳಿಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೨೪ ರಂದು ಕೆ.ಚೆಂಗಾಲರಾಯರೆಡ್ಡಿ ಮುಂದಾಳತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಸರ್ಕಾರವು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ೧೯೪೭ರಲ್ಲಿ ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಲಭಿಸಿದಾಗ, ಸಂಸ್ಥಾನವು ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಂಡು ಕೆ.ಸಿ.ರೆಡ್ಡಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಮೊದಲ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದರು. ಮುಂದೆ ೧೯೫೦ರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂವಿಧಾನ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ೧೯೫೨ರಲ್ಲಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಚುನಾವಣೆ ನಡೆದಾಗ, ಅಂದು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದ, ಇಂದಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲಾಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲೋಕಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಪ.ಜಾ); ಹಾಗೂ (ಐದು ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ಹಾಗೂ ಯಳಂದೂರು (ದ್ವಿಸದಸ್ಯ) ಮತ್ತು ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಏಕಸದಸ್ಯ) ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ೧೯೫೬ರಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ಪ್ರದೇಶವು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಲೀನಗೊಳ್ಳುವುದರೊಂದಿಗೆ ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ (ದ್ವಿಸದಸ್ಯ) ಹಾಗೂ ಪಾಳ್ಯ (ಏಕ ಸದಸ್ಯ) ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಸೇರಿದಂತಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಯಳಂದೂರು (ದ್ವಿಸದಸ್ಯ) ಕ್ಷೇತ್ರವು ಚಾಮರಾಜನಗರ ಹಾಗೂ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟು ೧೯೫೭ರ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆರು ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಆದರೆ ೧೯೬೨ ದ್ವಿಸದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ರದ್ಧತಿಯೊಂದಿಗೆ ಚಾಮರಾಜನಗರ, ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ, ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ, ಸಂತೇಮರಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಹನೂರು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಷ್ಟೇ ಉಳಿದವು. ಅಲ್ಲಿಂದೀಚೆಗೆ ೨೦೦೭ ರವರೆವಿಗೆ ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿ ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಆದರೆ ೨೦೦೭ ರ ಚುನಾವಣೆ ಸಂಹಿತೆಯನ್ವಯ ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕು ಸೇರಿದಂತೆ ಸಂತೇಮರಳ್ಳಿ (ಚಾಮರಾಜನಗರ) ಕಂದಾಯ ವೃತ್ತವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಸಂತೇಮರಳ್ಳಿ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ (ಮೀ) ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಸ್ತುತ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ೧) ಚಾಮರಾಜನಗರ ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಕಸಬಾ, ಹರದನಹಳ್ಳೀ, ಚಂದಕವಾಡಿ ಕಂದಾಯವೃತ್ತ. ಭಾಗಶ: ಹರವೆ ವೃತ್ತ, ಚಾಂರಾಜನಗರ ಪುರಸಭೆ ಹಾಗೂ ರಾಮಸಮುದ್ರ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ೨) ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ (ಪ.ಜಾ) ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ, ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ

ಪುರಸಭೆ, ಕಸಬಾ ಕಂದಾಯ ವೃತ್ತ, ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕು, ಭಾಗಶಃ ಸಂತೇಮರಳ್ಳಿ (ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾ.) ಕಂದಾಯ ವೃತ್ತ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ೩) ಹನೂರು ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ ತಾಲೂಕಿನ ಪಾಳ್ಯ, ಹನೂರು, ರಾಮಪುರ ಹಾಗೂ ಲೊಕ್ಕವಳ್ಳಿ ಕಂದಾಯ ವೃತ್ತ ಹಾಗೂ ಹನೂರು ಪಟ್ಟಣ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ೪) ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಕಸಬಾ ತಾಲೂಕು, ಹಾಗೂ ಭಾಗಶಃ ಹರವೆ (ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾ.) ಕಂದಾಯವೃತ್ತ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ೧೯೫೨–೨೦೧೩ರ ವರೆಗೆ ಇಂದಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಲೋಕಸಭಾ ಹಾಗೂ ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಚುನಾವಣಾ ಫಲಿತಾಂಶಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ಲೋಕಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಚುನಾವಣಾ ಫಲಿತಾಂಶಗಳು (೧೯೫೨–೨೦೦೯)

ಚುನಾವಣಾ ವರ್ಷ	ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರು	ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹಾಗೂ ಪಕ್ಷ	ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಶೇ.ವಾರು ಪ್ರಮಾಣ
೧೯೫೨*	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ.) (ಮೈಸೂರು ದ್ವಿಸದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ)	ಎಂ.ಎಸ್.ಗುರುಪಾದಸ್ವಾಮಿ (ಕಿ.ಮ.ಪ್ರ.ಪ)	೧,೯೬,೧೭೫ (೨೭.೫೪)
೧೯೫೭	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೧,೮೬,೯೫(೨೪.೬೫)
೧೯೬೨	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೧,೧೭,೮೧೦ (೪೮.೪೭)
೧೯೬೭	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೧,೦೮,೮೩೧ (೩೭.೨೩)
೧೯೭೧	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಎಸ್.ಎಂ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ರಾ.ಕಾಂ. (ಆರ್)	೧,೬೮,೮೯೪ (೬೧.೯೪)
೧೯೭೭	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಬಿ.ರಾಚಯ್ಯ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೨,೧೪,೨೩೩ (೫೫.೫೧)
೧೯೮೦	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರಸಾದ್ (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್(ಇ)	೨,೨೮,೨೪೮ (೫೮.೫೩)
೧೯೮೪	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರಸಾದ್, (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೨,೪೦,೬೬೫ (೫೩.೭೫)
೧೯೮೯	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರಸಾದ್, (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೩,೬೬,೯೨೨(೫೫.೧)
೧೯೯೧	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪ್ರಸಾದ್, (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೨,೧೭,೭೩೫ (೩೮.೮೭)
೧೯೯೬	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಎ.ಸಿದ್ಧರಾಜು (ಜ.ದ)	೨,೧೪,೭೪೫ (೩೦.೭೭)
೧೯೯೮	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಎ.ಸಿದ್ಧರಾಜು(ಜ.ದ)	೩,೪೦,೪೯೦ (೪೫.೬೦)
೧೯೯೯	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ವಿ.ಶ್ರೀನಿವಾಸಪ್ರಸಾದ್ ಜ.ದ.(ಸಂ)	೩,೧೧,೫೪೭ (೪೧)
೨೦೦೪	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಎಂ.ಶಿವಣ್ಣ ಜ.ದ.(ಜಾ)	೩,೧೬,೬೬೧ (೩೭.೧೧)
೨೦೦೯**	ಚಾಮರಾಜನಗರ (ಪ.ಜಾ)	ಆರ್ ಧ್ರುವನಾರಾಯಣ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ)	೩,೬೯,೯೭೦ (೩೮)

**: ೧೯೫೨ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ಲೋಕಸಭಾ (ದ್ವಿಸದಸ್ಯ) ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದ್ದ ಈ ಲೋಕಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರವು, ೧೯೫೭ರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಯಿತು. ಇದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಚಾಮರಾಜನಗರ, ಹನೂರು, ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ (ಮೀ), ಸಂತೇಮರಹಳ್ಳಿ (ಮೀ.) ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ಬನ್ನೂರು ಹಾಗೂ ತಿ.ನರಸೀಪುರ (ಮೀ.) ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದವು.*

***: ೨೦೦2 ರ ಚುನಾವಣಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಪುನಾರಚನಾ ಕಾಯ್ದೆಯಂತೆ, ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಲೋಕಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರ(ಪ.ಜಾ.)ವು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹನೂರು, ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ (ಪ.ಜಾ.) ಚಾಮರಾಜನಗರ ಹಾಗೂ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ವಿಧಾನಸಭಾಕ್ಷೇತ್ರಗಳೊಂದಿಗೆ ನೆರೆಯ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ*

(ಪ.ಪಂ.), ನಂಜನಗೂಡು (ಪ.ಜಾ.) ವರುಣ ಹಾಗೂ ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ (ಪ.ಜಾ.) ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಿಲ್ಲಾ ವಿಧಾನಸಭಾ ಫಲಿತಾಂಶಗಳ ಪಕ್ಷಿನೋಟ –೧೯೫೨ – ೨೦೦೮

ಚುನಾವಣಾ ವರ್ಷ	ಚಾಮರಾಜನಗರ	ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ	ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ	ಯಳಂದೂರು/ ಸಂತೇಮರಳ್ಳಿ (ಮೀ)	ಪಾಳ್ಯ ***/ ಹನೂರು
	ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ	**ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ**	**ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ**	**ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ**	**ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ**
೧೯೫೨	**ಯು.ಎಂ.ಮಾದಪ್ಪ** ಕಿ.ಮ.ಪ್ರ.ಪ. ೭,೫೧೯ (೪೩.೬೮)	ದ್ವಿಸದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ: **೧) ಸಾಮಾನ್ಯ: ಹೆಚ್.ಕೆ.ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ** (ಸ್ವ) ೧೮,೪೬೯ (೨೩.೩೨) ೨) ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ: **ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಆಲಿಯಾಸ್ ಕುನ್ನಯ್ಯ** (ಸ್ವ) ೧೨,೬೦೮	ಈ ೧೯೫೬ರವರೆಗೆ ತಾಲೂಕು ಮದ್ರಾಸ್ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿತ್ತು	೧)ಸಾಮಾನ್ಯ: **ಎಂ.ರಾಜಶೇಖರ ಮೂರ್ತಿ** (ಸ್ವತಂತ್ರ) ೯,೮೭೨ (೧೫.೬೮) ೨)ಮೀಸಲು : ಬಿ.ರಾಚಯ್ಯ, ಕಿ.ಮ.ಪ್ರ.ಪ ೬,೭೨೬ (೧೦.೬೮)	ಇದು ೧೯೫೬ರವರೆಗೆ ಮದ್ರಾಸ್ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿತ್ತು
೧೯೫೭	ದ್ವಿಸದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ: ೧) ಸಾಮಾನ್ಯ: **ಯು.ಎಂ.ಮಾದಪ್ಪ** (ಪ್ರ.ಸ.ಪ.) ೨೧,೬೪೮ (೨೬.೩೮) ೨) ಮೀಸಲು: ಬಿ.ರಾಚಯ್ಯ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೧೮,೮೭೪ (೨೩)	**ಶ್ರೀಮತಿ ಕೆ. ಎಸ್. ನಾಗರತ್ನಮ್ಮ** (ಸ್ವ) ೨೪,೯೫೯ (೬೫.೬೬)	ದ್ವಿಸದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ: ೧)ಸಾಮಾನ್ಯ: **ಟಿ.ಪಿ.ಬೋರಯ್ಯ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೨೭,೧೪೭ (೩೧.೭೨) ೨) ಮೀಸಲು: **ಶ್ರೀಮತಿ ಕೆಂಪಮ್ಮ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೨೦,೨೮೬ (೨೩.೭೦)	ಈ ದ್ವಿದಸ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಚಾಮರಾಜನಗರ ಮತ್ತು ತಿರುಮಕೂಡಲು ನರಸೀಪುರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಲಾಗಿತ್ತು.	**ಜಿ.ವೆಂಕಟೇಗೌಡ** (ಸ್ವ) ೧೭,೭೭೩ (೬೩.೨೩)
೧೯೬೨	**ಎಂ.ಸಿ.ಬಸಪ್ಪ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೧೮,೭೮೩ (೫೫.೧೮)	**ಶ್ರೀಮತಿ ಕೆ ಎಸ್. ನಾಗರತ್ನಮ್ಮ** (ಸ್ವ) ೨೨,೭೬೫ (೫೩.೨೨)	**ಬಿ.ಬಸವಯ್ಯ** (ಮೀಸಲು) ೧೨,೭೨೧ (೬೦.೦೪)	**ಬಿ.ರಾಚಯ್ಯ** (ಮೀ) (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೧೬,೭೯೬ (೫೩.೩೨)	**ಜಿ.ವೆಂಕಟೇಗೌಡ** (ಸ್ವ) ೧೯,೧೩೨ (೫೦.೦೯)
೧೯೬೭	**ಎಸ್.ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ** (ಸ್ವ) ೧೭,೯೪೮ (೪೭.೫೯)	**ಶ್ರೀಮತಿ ಕೆ.ಎಸ್. ನಾಗರತ್ನಮ್ಮ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೩೦,೭೭೮ (೭೬.೬೯)	**ಬಿ.ಬಸವಯ್ಯ** (ಮೀಸಲು). (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೧೬,೮೯೩ (೫೧.೦೨)	**ಬಿ.ರಾಚಯ್ಯ** (ಮೀ.) (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೨೪,೦೮೨ (೭೩.೩೧)	ಎಚ್.ನಾಗಪ್ಪ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೨೨,೯೫೯ (೫೨.೦೭)
೧೯೭೨	**ಎಸ್.ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೨೪,೨೧೮ (೫೦.೪೩)	**ಶ್ರೀಮತಿ ಕೆ.ಎಸ್.ನಾಗರತ್ನಮ್ಮ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೩೦,೦೫೫ (೫೯.೭೪)	**ಎಂ.ಸಿದ್ಧಮಾದಯ್ಯ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೨೧,೪೫೫ (೫೬,೬೩)	**ಕೆ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ**(ಮೀ) (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೧೪,೭೬೯ (೫೭)	**ಆರ್.ರಾಚೇಗೌಡ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೨೫.೮೮೭ (೫೪.೧೪)

ಸೂಚನೆ: ೧೯೯೭ರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಪಡೆಯುವವರೆಗೆ ಇದು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿತ್ತು.
ಕಿ.ಮ.ಪ್ರ.ಪ= ಕಿಸಾರ್ ಮಜ್ದೂರ್ ಪ್ರಜಾ ಪಕ್ಷ, ಸ್ವ=ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ, ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ= ಭಾರತೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್, ಜ.ಪ= ಜನತಾ ಪಕ್ಷ, ಜ.ದ= ಜನತಾದಳ, ಜ.ದ(ಜಾ)= ಜನತಾದಳ (ಜಾತ್ಯಾತೀತ); ಜ.ದ.(ಸಂ) = ಜನತಾದಳ (ಸಂಯುಕ್ತ ರಂಗ) ಭಾ.ಜ.ಪ= ಭಾರತೀಯ ಜನತಾ ಪಕ್ಷ, ಕ.ಚ.ವಾ.ಪ = ಕನ್ನಡ ಚಳವಳಿ ವಾಟಾಳ್ ಪಕ್ಷ.
** ೧೯೬೨ ರಲ್ಲಿ ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಏಕ ಸದಸ್ಯ ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಯಿತು.*
*** ೧೯೬೨ ರಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರನ್ನು ಸಂತೇಮರಹಳ್ಳಿ (ಮೀಸಲು) ಎಂದು ಮಾರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು.*
**** ೧೯೬೭ರಲ್ಲಿ ಪಾಳ್ಯ ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರನ್ನು 'ಹನೂರು ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರ' ಎಂದು ಮಾರ್ಪಡಿಸಲಾಯಿತು.*

ಚುನಾವಣಾ ವರ್ಷ	ಚಾಮರಾಜನಗರ	ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ	ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ (ಪ.ಜಾ)	ಸಂತೇಮರಳ್ಳಿ (ಪ.ಜಾ.)	ಹನೂರು
	ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ	ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ	ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ	ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ	ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಅಭ್ಯರ್ಥಿ ಹೆಸರು, ಪಕ್ಷ, ಗಳಿಸಿದ ಮತ ಹಾಗೂ ಅದರ ಶೇ.ಪ್ರಮಾಣ
೧೯೭೮	**ಎಂ.ಸಿ.ಬಸಪ್ಪ** (ಜ.ಪ.) ೩೬,೩೮೯ (೪೮.೮೪)	**ಎಚ್.ಕೆ.ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ,** (ಸ್ವ.) ೨೭,೧೪೧ (೩೯.೫೫)	**ಎಂ. ಸಿದ್ಧಮಾದಯ್ಯ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ (ಇಂ) ೨೮,೧೮೮ (೪೮)	**ಎಂ.ಮಾದಯ್ಯ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ(ಇಂ.) ೨೩,೦೨೬ (೪೪.೭೯)	**ಜಿ.ರಾಜುಗೌಡ** (ಭಾರಾಕಾಂ(ಇ) ೩೭,೫೩೦ (೫೪.೦೯)
೧೯೮೩	ಎಸ್.ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೩೪,೬೦೭ (೪೭.೫೨)	ಕೆ.ಎಸ್.ನಾಗರತ್ನಮ್ಮ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೪೪,೦೮೫ (೬೨.೪೫)	ಬಿ.ಬಸವಯ್ಯ (ಜ.ಪ.) ೨೮,೪೮೫ (೫೧.೩೯)	ಬಿ.ರಾಚಯ್ಯ (ಜ.ಪ.) ೩೦,೯೫೪, (೫೯.೨೫)	ಕೆ.ಪಿ.ಶಾಂತಮೂರ್ತಿ (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ.) ೩೧,೩೫೭ (೪೫.೯೧)
೧೯೮೫	**ಎಸ್.ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ,** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೩೩,೩೩೫ (೪೦.೭೧)	**ಕೆ.ಎಸ್.ನಾಗರತ್ನಮ್ಮ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೪೦,೮೫೭ (೬೦.೮೩)	**ಬಿ.ಬಸವಯ್ಯ** (ಜ.ಪ.) ೨೭,೧೪೯ (೪೬.೫೩)	**ಬಿ.ರಾಚಯ್ಯ** (ಜ.ಪ.) ೩೧,೫೧೯ (೫೧.೬೭)	**ಜಿ.ರಾಜುಗೌಡ,** (ಸ್ವ.) ೩೬,೯೭೫ (೪೬.೬೨)
೧೯೮೯	**ವಾಟಾಳ್ ನಾಗರಾಜ್** (ಸ.ಅ.) ೩೫,೬೪೨ (೩೮.೭೭)	**ಕೆ.ಎಸ್.ನಾಗರತ್ನಮ್ಮ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೫೦,೬೪೩ (೫೭.೦೬)	**ಎನ್.ಸಿದ್ಧಮಾದಯ್ಯ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ.) ೪೬,೯೬೮ (೬೩.೧೩)	**ಕೆ.ಸಿದ್ಧಯ್ಯ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೪೦,೦೬೬ (೫೬.೬೫)	**ಜಿ.ರಾಜುಗೌಡ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ.) ೫೦,೦೦೮ (೫೧.೬೫)
೧೯೯೪	**ವಾಟಾಳ್ ನಾಗರಾಜ್** (ಕ.ಚ.ವಾ.ಪ.) ೨೮,೩೩೪ (೨೬.೭೦)	**ಎಚ್.ಎಸ್.ಮಹಾದೇವ ಪ್ರಸಾದ್** (ಜ.ದ) ೫೩,೭೨೪ (೫೦.೮೩)	**ಎಸ್. ಜಯಣ್ಣ** (ಜ.ದ.) ೩೯,೫೬೮ (೪೬.೯೨)	**ಎ.ಅರ್.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ** (ಜ.ದ.) ೩೯,೯೦೫ (೪೮.೧೨)	**ಎಚ್.ನಾಗಪ್ಪ** (ಜ.ದ.) ೬೫,೮೫೧, (೫೮.೩೬)
೧೯೯೯	**ಜಿ. ಗುರುಸ್ವಾಮಿ** (ಭಾ.ಜ.ಪ.) ೪೬,೩೦೦ (೪೩)	**ಎಚ್.ಎಸ್. ಮಹಾದೇವ ಪ್ರಸಾದ್,** ಜ.ದ(ಸಂ) ೪೬,೭೫೭ (೪೫)	**ಜಿ.ಎನ್. ನಂಜುಂಡಸ್ವಾಮಿ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ.) ೨೯,೬೭೧, (೩೫)	**ಎ.ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ** (ಜ.ದ.(ಸಂ.) ೩೩,೯೭೭ (೪೧)	**ಜಿ. ರಾಜುಗೌಡ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ.) ೬೨,೩೧೪ (೫೬)
೨೦೦೪	**ವಾಟಾಳ್ ನಾಗರಾಜ್** (ಕ.ಚ.ವಾ.ಪ.) ೩೭,೦೭೨ (೩೨.೦೪)	**ಎಚ್.ಎಸ್.ಮಹಾದೇವ ಪ್ರಸಾದ್** ಜ.ದ. (ಜಾ) ೫೫,೦೭೬ (೪೫.೫೬)	**ಎಸ್.ಬಾಲರಾಜ್** (ಸ್ವ.ಅ.) ೨೭,೭೩೬ (೨೭.೦೭)	**ಆರ್.ಧ್ರುವನಾರಾಯಣ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೪೦,೭೫೨ (೪೭.೭೭)	**ಶ್ರೀಮತಿ ಕೆ.ಎಂ. ಪ್ರಮೀಳಾ** ಜ.ದ.(ಜಾ), ೬೧,೬೨೬ (೫೨.೬೫)
೨೦೦೮	**ಜಿ. ಪುಟ್ಟರಂಗಶೆಟ್ಟಿ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೪೨,೦೧೭ (೩೩.೯೩)	**ಎಚ್.ಎಸ್. ಮಹಾದೇವಪ್ರಸಾದ್,** (ಭಾ.ಜ.ಪ.) ೬೪,೮೨೪ (೪೫.೧೫)	**ಆರ್. ಧ್ರುವನಾರಾಯಣ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ.) ೩೭,೩೮೪ (೨೮.೭೨)	೨೦೦೭ರಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೇಗಾಲ(ಮೀ) ವಿಧಾನಸಭಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.	**ಆರ್. ನರೇಂದ್ರ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೪೯,೫೨೩ (೪೭.೩೦)
೨೦೧೩	**ಜಿ. ಪುಟ್ಟರಂಗಶೆಟ್ಟಿ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೫೪,೪೪೦ (೩೨.೦೯)	**ಎಚ್.ಎಸ್. ಮಹಾದೇವಪ್ರಸಾದ್,** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೭೩,೭೨೩ (೪೫.೩೫)	**ಎಸ್.ಜಯಣ್ಣ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ.) ೪೨,೪೦೭ (೩೭.೩೬)		**ಆರ್. ನರೇಂದ್ರ** (ಭಾ.ರಾ.ಕಾಂ) ೫೫,೬೮೪ (೪೦.೩೯)

*****